

Várad

IRODALOM
MŰVÉSZET
TÁRSADALOM
KULTÚRA

2017

XVI. ÉVFOLYAM 12. (153.) SZÁM

SZERKESZTŐSÉG

Szűcs László főszerkesztő
Laza Pozman Erika
Szilágyi Aladár (társadalom)
Tasnádi-Sáhy Péter (irodalom)
Tóth Hajnal (kultúra)
Ujvárossy László tervező (művészet)
Megyesi Antónia (olvasószerkesztő)
Kemenes Henriette (szerkesztőségi titkár)
Boka László, Péter I. Zoltán,
Pomogáts Béla, Tavaszi Hajnal,
Varga Gábor fõmunkatársak

ALAPÍTÓ SZERKESZTŐK:

Barabás Zoltán (1953–2015)
Dr. Indig Ottó (1936–2005)
Kinde Annamária (1956–2014)
Dénes László
Gittai István
Lipcsei Márta

A SZERKESZTŐSÉG CÍME:

Nagyvárad, December 1. (Nagyvásár) tér 12. emelet

POSTACÍM:

Revista culturală Várad
410068 Oradea
Piața 1 Decembrie nr. 12

Telefon: 0259/447–060

E-mail: varadlap@gmail.com

Internet: www.varad.ro

KIADJA

a Várad kulturális folyóirat
Felelős kiadó: Szűcs László

KÉSZÜLT

a nagyváradi Europrint Kft. nyomdájában
Felelős vezető: Derzsi Ákos

A *Várad* előfizetési díja 1 hónapra 7 lej, 3 hónapra 18 lej, fél évre 30 lej, egy évre 50 lej. Előfizethető a szerkesztőségben készpénzzel, vagy postán pénzesutalvánnyal (mandat postal), az előfizető nevének és pontos lakcímének, valamint az Abonament *Várad* megjegyzésnek a feltüntetésével: Revista culturală *Várad* Oradea Piața 1 Decembrie nr. 12, CUI 18415639, Cod IBAN: RO81 TREZ 0762 1G33 5000 XXXX Trezoreria Oradea.

Lapszámunk *Művészet* rovatában és a borítókön válogatás látható az 57. Velencei Biennálé anyagából

Részlet Tehching Hsieh kiállításából

Meg nem rendelt kéziratokat, illusztrációkat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

ISSN 1583-0616

3
SZŰCS LÁSZLÓ
Ma is van közünk Adyhoz

4
BENEDEK SZABOLCS
Ha lett volna egy Adym

8
BIRÓ ÁRPÁD LEVENTE
Divina Comoedia

10
CSONTOS MÁRTA
Ady Endre naplójából
a „Rettegek az élettől”
nyomán

12
DEMÉNY PÉTER
Egy kuruc beszélget

13
KEMENES HENRIETTE
A nagyérdemű nem
alkuszik

14
LÁNG ESZTER
Adyval a délutánban

15
MÁTYÁS ZSOLT IMRE
Árnyék a ködben (ü-dúr
fantázia és füge, avagy
négykezes Ady-átirat,
op. 140. no. 01)

24
MOLNÁR ZSOLT
Lejátszások

25
OZSVÁTH ZSUZSA
Doppelgänger.
A föltámadás szomorúsága

27
SALL LÁSZLÓ
Drága Bandi!

30
SZILÁGYI ALADÁR
A Stern-házba címzett
levelek

33
TASNÁDI-SÁHY PÉTER
Születésnapodra

35
TÓTH ÁGNES
Badar uralom (A magyar
Ugaron parafrázálása)

37
VARGA GÁBOR
Holnapután-után-után

39
VASS TIBOR
Adyzóbb variáns
az *El plázkondor* című
elmélyült Vass-versre

41
ZSIDÓ FERENC
A befejezés elmarad
(Ady Endre után,
túlságosan is szabadon)

44
HORVÁTH GIZELLA
Az esztétikum
visszavág.
Az 57. Velencei
Biennálé

46
SIMON JUDIT
Reperaj 2. –
kortárs művek a várban

66
NAGY ORSOLYA
Versenyfutás
a lelkiismerettel. Török
Ferenc: 1945; „A jó filmben
ott van az igazság”.
Nagyvárad filmbemutató
Rudolf Péterrel

71
PÉTER I. ZOLTÁN
A tűzoltóság kezdetei
Nagyváradon (*helytörténet*)

76
MOZOG NAGY IMRE
Az új román világ a Ferenc
utcából. Részlet a *Fújnak
a fák*, *Ides* című
önéletírásból (25.)

81
FRIED NOÉMI LUJZA
A társadalmi fejlődés
magával hozza a jog
átalakulását is (*interjú
Puskás Bálint nyugalmazott
alkotmánybíróval*)

85
LAKATOS-FLEISZ
KATALIN
A formába öntött magány
[Cs. Kovács Katalin Arc(más)
ok árnyékában c. könyvéről]

87
SZILÁGYI ALADÁR
Fiume, város a valóság
felett (*Benedek Szabolcs
A fiumei cápa c. regényéről*)

93
BARNA IMRE
Szöveget fordítunk, nem
szavakat

106
Tabéry Géza
novellapályázat

A CÍMLAPON: könyvtárgy-kollázs az északi
országok pavilonjából

A HÁTSÓ BORÍTÓN: Franz West tárgya

A Várad folyóirat
működését a Bihar Megyei Tanács
biztosítja

Támogatónk
a Communitas
Alapítvány

SZÚCS LÁSZLÓ

Ma is van közünk Adyhoz

Amikor néhány héttel Ady Endre 140. születési évfordulója előtt a hasonló tematikájú fotópályázatunk nyomán formát öltött az ötlet egy meghívásos irodalmi játékra, még nem sejtjük, hogy az alkalom szüli tele a rovatot, s nem gondoljuk, hogy folyóiratunk sok szerzőjét ilyen eredményesen meg tudjuk szólítani, ilyen hamar s ennyi jó és sokféle szöveg fut be.

„Ady Endre írásművészetéhez, esetleg nagyváradi éveéhez kapcsolódó szépirodalmi művet (vers, próza, esszé) várunk, valamely Ady-szöveget, szövegrészletet, motívumot értelmezve újra, parafrázálva, mai nyelven és/vagy mai valóságunkba átemelve.” Némi tömörítéssel így szól a lapunk szerzői (baráti) körét megszólító kérés, ám a határidő kényszerű szűkössége, november 22. közelsége miatt nem reménykedünk sok anyagban, s még tartalék írásokat is előkészítünk, minden eshetőségre készen. Aztán alig néhány nappal később, valamikor november első hetében már tudjuk, bizony nem lesz szükség semmiféle B-tervre, hiszen amit kapunk, az többé-kevésbé megegyezik azzal a terjedelemmel, amennyi helyet általában elfoglal a lapban az irodalomrovat. S még annak is örülni tudok, hogy több szerzőnk, aki végül nem küldött anyagot, elárulta, mélyen-hosszan foglalkoztatta a dolog, jegyzetek is születtek, úgy-hogy valamikor, valamilyen formában szöveggé formáló-

dik majd ez a felkérés. Ahogy annak az őszintesége is figyelemre méltó, aki nem rejti véka alá: Adyval kapcsolatban jelenleg nincs mondanivalója.

A többiek termékeny reflexiója viszont azt jelzi, legtöbbünknek Ady ma is érdekes, ma is kihívás, továbbá a máról is lehet szólni általa, belőle kiindulva, rá hivatkozva, őt át- és továbbírva, átértelmezve. Jó átélni, hogy még ma is van közünk Adyhoz, vannak találkozási pontjaink az életművével, ezáltal talán egymással is. A következő oldalakon megbizonyosodhatnak minderről.

E szövegek által az emlékezés is előbb, mint a koszorúk öröközödjé. Meg hát korunk viszonyai is kedvezően hatnak az Ady-idézésre, hiszen – hogy az újságíró se feledjük benne – a Kanonok soron innen és túl, itt-ott ma is lenne ok *egy kis sétára*.

BENEDEK SZABOLCS

Ha lett volna egy Adym

Az Ady Endréhez fűződő legkorábbi emlékeim egy bankjegyhez köthetők. A Magyar Nemzeti Bank bocsátotta ki 1969. június 30-án, de forgalomba csak több mint egy évvel később, 1970. augusztus 20-án került – ünnepnapon, amit akkor éppen az alkotmány ünnepének neveztek, annak emlékére, hogy 1949. augusztus 20-án hirdették ki a Magyar Népköztársaság beláthatatlanul hosszú évtizedeken keresztül hatályban lévő alkotmányát. A bankjegyet Nagy Zoltán tervezte, az előlapon – és itt most idézet következik Rádóczy Gyulának a legújabb kori magyar pénzekről szóló, 1984-ben megjelent kiváló könyvéből – „Ady Endre (1877–1919) arcképe látható, a hátlapon Budapest látképe, előtérben az Erzsébet híddal. Az előlap ofszet, a hátlap tipo-, az arckép réznyomó eljárással készült.”

Az idézet forrása azt is akkurátusan feltünteti, hogy a bankjegy színe lila, mérete 174 x 80 milliméter. Mindezt természetesen múlt időbe kell tennünk, hiszen a jelzett bankó 1999-ig volt forgalomban, azaz addig lehetett használni mindennapi pénzügyeink és vásárlásaink során. Vagyis majdnem harminc évig, ami tetemes idő, az európai gyakorlatban tudtommal tízévenként cserélnek bankjegyeket. A Magyar Nemzeti Bank 1997-ben kezdte meg egy új papírpénzsorozat kibocsátását, ennek már egyetlen darabján sem látható Ady Endre képmása. Ugyanakkor nem annyira közismert, de talán nem is elhanyagolható információ, hogy ha valakinél még lapul odahaza Ady Endre arcképével ellátott fizetőeszköz, azt az MNB központjában egészen 2019. szeptember 1-ig egy megegyező címletű, ma is forgalomban lévő bankjegyre cserélheti. Már persze ha akar valaki egyáltalán effélet cselekedni, és nem bánja Ady legalábbis ilyen módon való elvesztését.

Én például bizonyosan bánnám.

Pedig, emlékszem, jó darabig idegenkedtem ettől a bankjegytől. A fenti szakirodalom lilának írta le, nekem inkább kéknek tűnt, de nem abban az árnyalatban, amelyet megnyugtatóként szoktak jellemezni, hanem feszültséggel teli, szürkésen-acélosan kéknek, akár a viharral terhelt nyári égbolt. A grafikai kivitel, a tónusok, a színhasználat és az Erzsébet híd látványa együttesen olyannyira vibráló modernitást kölcsönzött a bankjegynek, amivel én, a történelemkönyveket bújó kiskamasz sokáig nem bírtam mit kezdeni. Ady kilógott a sorból: a többi papírforinton Petőfi, Dózsa, Rákóczi és Kossuth szerepelt, akiket mind szépen el tudtam helyezni a

BENEDEK SZABOLCS (1973)
bár gyerekkorát Szolnokon töltötte, Budapesten született, alig néhány lépésnyire attól a helytől, ahol most él. Prózát ír, két lánya van, tucattól több regénye és egy József Attila-díja. Legutóbbi kötete: *A fiumei cápa* (2017, Helikon).

világképemben – Adyt nem. Ő rátartí magányossággal állt a történelmi hősök között. Jó, hát persze, Petőfi is irodalmár volt, de nem mellesleg, sőt bizonyos tekintetben sokkal inkább – legalábbis egy kisfiú szemében – a szabadságharc emblemikus figurája, aki azon a bizonyos esős szerdai napon barátaival közösen történelmet írt. A sor végén, a daliás idők és a számtalan mondában és legendában megénekelte hősköltemények hőrszai mögött viszont ott volt Ady a sokáig legmagasabb címletű törvényes magyar fizetőeszközön, összeszorított szájával, mosolytalan arcával, félrecsapott hajával, átható táltostekintetével, akár egy hatalmas kérdő- vagy inkább felkiáltójel.

Vajon hogy került a bankjegyre? Kinek juthatott eszébe és miért?

A megjelenés éve akár azt is sugallhatná, hogy a jubileum kapcsán veték elő, fél évszázaddal a halála után. De ez csak föltételezés. Mindenesetre akkor még éltek olyanok, akik ismerték személyesen – például Dénes Zsófia, aki a menyasszonya is volt, ám az anyja ellenezte a házasságot. Dénes Zsófia végül nyolcvanévesen ment férjhez egy festőhöz, s még több mint két évtizedig élt együtt vele, a hírek szerint boldogan. És közben teljes joggal hordozhatta a tárcájában egykori vőlegényének képmását.

Félreértés ne essék, nem mintha sajnálnám Adynak a bankjegyén való szerepeltetését. Sőt mára büszke örömmel tölt el – ugyanakkor, mondjuk, csupán a munkásmozgalmi múltja okán is, József Attila talán jobban illett volna a kurzus által megteremtett kultuszba. Az is igaz, hogy általános iskolás éveim leggyakrabban emlegetett Ady-verse *A csillagok csillaga* volt. Az, amelyik úgy kezdődik, hogy *Sohse hull le a vörös csillag...*, és a *Népszavában* jelent meg először, 1907. augusztus 25-én. Modernség és szocializmus kéz a kézben jártak az előző századelőn, akkor még nem lehetett előre látni, hogy milyen lesz a bizánci típusú proletárdiktatúra (Marx is Angliában vagy valamelyik más fejlett ipari országban várta a szocialista forradalom kitörését), és bár a történelem nem ismeri a feltételes módot, én azért gyanítom, hogy ha Ady él még néhány hónapot, és többé-kevésbé tiszta elmével a kezdeti lelkesedést követően eszmetársaihoz, Kunfihoz vagy Jászihoz hasonlóan megéri a Tanácsköztársaság kiteljesedését, föltehetően írt volna olyat, ami után bizonyosan nem került volna föl a Magyar Népköztársaság egyik bankjegyére.

De fölkerült, ráadásul arra, amelyik majdnem másfél évtizeden keresztül a legmagasabb címletű bankó volt a szocialista Magyarországon. (1983-ban jelent meg az első ezerforintos, rajta a modern magyar művészet egy másik jelentős alakjának, Bartók Bélának az arcképével.) Az Ady által fémjelzett ötszáz forint akkora pénznek számított, hogy a hozzám hasonló gyerekek csak ritkán találkozhattak vele. Pontos értékét mostanra csak saccolni tudnám, kénytelen voltam a neten böngészni ahhoz, hogy följegyezhessem: ötszáz forintért annak idején ezer gombóc fagyit, ugyanennyi napilapot, mintegy 7 kiló téliszalámit (mai nevén: Pick szalámi), 250

darab múzeumi vagy állatkerti belépőt, illetve az Olcsó Könyvtár sorozat vagy 200 kötetét lehetett megvenni. Már persze amikor éppenséggel lehetett ilyesmiket vásárolni, hiszen a szocializmus a hiánygazdaság egyik szinonimája. Mindenesetre ötszáz forint a mi szemünkben nagyon sok pénz volt. Talán ezért is tűnt számomra olyannyira idegennek ez a bankjegy. Ritkán találkoztam vele. Legfőljebb emlegettük, amikor megálltunk egy-egy üzlet kirakata előtt, és miközben a számunkra elérhetetlen dolgokat bámultuk sóhajtozva, azon gondolkodtunk magunkban és azt ecseteltük fennhangon egymásnak, hogy melyikünk mi mindent venne meg, ha lenne egy Adyja.

Ha például 1984-ben lett volna egy Adym, nem kellett volna azon töprengennem és végül kényszerűségből döntést hoznom afelől, hogy melyiket vásárolok meg a város egyetlen könyv- és zeneműboltjának kínálatából: az *István, a király* című rockoperát kazettán, vagy az Orpheus márkájú, bolgár gyártmányú gitárt. Mindkettő heteken át díszelgett mohó tekintetem előtt a kirakatban, és végül szívszakadva utóbbit választottam – abból kiindulva, hogy ha van egy gitárom, és megtanulok rajta játszani, rockoperát végtére is írhatok én is magamnak.

„Ha lett volna egy Adym – zakatolt utána heteken át a fejemben –, me vehettem volna mind a kettőt.”

Ám nem volt. Adynak esze ágában se volt a zsebembe vándorolni, maradt az irodalomórák bájos szürrealizmusában, a lüktető versekről szóló tanári magyarázatokban, valamint a tankönyvek papírizú meséiben egy olyan világról, amely akkoriban legalábbis időben nem is esett tőlünk annyira távol – Léda mellett legalább annyiszor került szóba Dénes Zsófia, az élő tanú –, mégis, az ötszáz forintos acélkék bankó képviselte államszocialista modernségben elképzelhetetlenül messzinek tűnt. Messzibbnek, mint Petőfi, Dózsa, Rákóczi és Kossuth. Az előző századfordulóról és századelőről szóló tankönyvi leírások és széljegyzetek akkori-ban nem a polgári miliőről, a dualizmus bohém eleganciájáról, a tükörfényesre polírozott kávéházi asztalokról, a cinkelt kártyalapokról, a hajnali lassúdad fiákereken bóbiskoló firkászokról, a mindentudó pincékekről, a lágyszívű kasszírőnőkről, a lepedőnyi újságokról, a fülledt szalonokról és a hirtelen a semmiből kinövő nagyváros fényeiről szóltak, hanem a magyar ugarról, amely fölött ott görnyedeztek évtizedeken át, jószerivel egész életükben többek között az én nagy- és dédszüleim is, meg az ő felmenőik, ki tudja, meddig visszamenően – míg a szem ellát, vagyis amíg a családi emlékezet kitart. (Jut eszembe: a korszak fiataloknak szánt, népszerű történelmi könyvsorozatának a dualizmus korát megidéző darabja éppenséggel egy Ady-kötet címét kapta meg: *Vér és arany*.)

Valahogy így testesítette meg Ady az én kiskamaszi világomban az elérhetlent, azt, ami után vágyakozik az ember, ám legfőljebb messziről csodálhatja, miközben neki a rögszagú valóság marad.

Aztán persze sok minden megváltozott. Az infláció gyorsulásával párhuzamosan, mintegy annak lakmuszaként jöttek a még nagyobb címletű bankjegyek, és a szakirodalomban lilának leírt bankjegyről kiderült, hogy nem is ér olyan sokat. A rendszer, amely megpróbálta Adyt évtizedekkel a halála után a proletárforradalom és a proletárdiktatúra mellé állítani, recsegtető-ropogva összedőlt, és romjai alól végre elősejleni látszott az a világ, amelyben Ady valójában élt, és amelyről hosszú időn keresztül csak eltorzítva, dühvel és megvetéssel lehetett beszélni. Én is fölnőttem valamelyest – már amennyire fölnőhet az ember –, és egyre határozottabban gondoltam, azazhogy inkább hittem, hogy kezdem érteni a költőt, a verseket, a héjánászt, a föl-földobott követ, a muszáj Herkuleseket, az éjszakai kocsiutat és megannyi mást.

Középiskolás koromhoz kötődik egy másik furcsa Ady-élményem, mikor is az egyik irodalomórán fölállt egy különben csöndes leány, akinek szavát általában ritkán lehetett hallani, és egyszer csak minden kérdés nélkül közölte, hogy ő bizony nem szereti Adyt.

– Miért? – kérdezte tanárunk, egy még ugyancsak fiatal, a pályája elején álló hölgy, jogos földúltsággal, hiszen éppen a szerelem ezer arcát és örökkévalóságát ecsetelte a Léda-verseken keresztül, amikor félbeszakították.

– Azért – hangzott osztálytársnőm válasza –, mert bizonyára sok nőt megfertőzött vérbajjal.

Valahol azt olvastam, hogy talán Babits is ettől tartott, és ezért nem kezdett végül viszonyt a megözvegyült Csinszkával. Alaptalanul, mert amikor Csinszka belépett Ady életébe, amaz már túljutott a betegség fertőző stádiumán.

Bakteriális értelemben tehát nem volt fertőző.

Mostanra biztosan tudom, hogy van már egy Adym. A versek, a novellák, a tárcák. A rajzolt, festett és fotózott portrék a könyöklő, félrecsapott hajú, tettetetten bús arcú költőről. Avarral borított döbbenetesen kifejező sírja a Kerepesi temetőben. A dévényi várat elsősorban miatta néztem meg, hogy lássam, hol akart ő betörni új időknek új dalaival. És amikor Nagyváradra megyek, kimondatlanul is mindenütt az ő lábnyomát keresem.

A régi bankjegyeket a rendszerváltás után lecserélték. Ma már egyik magyar papírpénzről sem néz ránk se költő, se zeneszerző. Művészek nincsenek, uralkodók, politikusok és államférfiak vannak. Az ötszáz forintosa példának okáért II. Rákóczi Ferenc – Ady után egy másik zseniális, szomorú kuruc.

BIRÓ ÁRPÁD LEVENTE

Divina Comoedia

Mint egy Ady-vers Latinovits szájából, kérlelhetetlenül visszhangzom a teremben. Gyorsan változó testem palatálisan ejtett d-ben, t-ben, diftongusos ó-ban és ő-ben nyugszik meg olykor-olykor. Ezek a hangok adnak foglalatot létezésemnek: megkerülhetetlen bizonyítékát szolgáltatják annak a vircsaftnak, amelyet olvasva az ember azt hiheti, költői póz, stílusalakzat, semmi más.

Létrejöttöm paradoxona, hogy saját magamat nem hallhatom, csak a szájon át távozó levegő mennyiségéből és annak rezgésszámából tudom, mikor nyomatékosítok, mikor roskadok magamba. Innen nézve egyre megy: áhítatos avagy kéjes sóhaj, dicsszó avagy káromlás, nincs istenes vagy istentelen.

Azt érzem, egyenrangú felek Ők: az egyik tollat ragad, a másik elmondja. Egyetlen célja van rövidke életemnek: célba érni, mindenáron. S mint egy eleve elrendelten, ez minduntalan, minden egyes kimondott szónál megtörténik, én nem értem, hogy megy ez.

Az öntudatra ébredés szépeltő allegóriája lenne ez, de inkább gunyoros játéknak élem meg: azt álmodom, Ady-vers vagyok. S létem miértjét kutatom, mert még így is önmagát makacsul védő zárvány, egy feloldhatatlan hagyatéki szerződés a leírt és kimondott szó egyaránt.

Mindenki úgy tudja, színész leszek.

Én is így tudom.

Szavaloversenyre készülök, ezért.

Napok óta illékony testet álmodok magamnak, de reggel, ha felkelek, mindig elfelejtem, mi volt lényegem. Ne nézz tükörbe – anyám osztozik zaklatottságomban. Hiába keresem a költemények leggyengébb pontját, hogy be tudjam venni elefántcsonttornyukat, ha én vagyok a költemények leggyengébb pontja. Mint egy tucatnyi rossz akrosztichon hever egy Ady-kötet, egy könyvnyi tréfa arról, hogyan betűzhetném ki – fel kell nőj a feladathoz.

Öt verset kell tudnom kívülről. Ezek közül kettő kötelező, három választott. A versenyen – ki tudja, miért – ebből csak kettő fog elhangzani. (Adja magát, hogy a rendszert hibáztassam, ki hallott még ilyet, hogy ötöt tanulsz, de csak kettőt szavalsz!) Ha másban nem is tudok, egyben biztosra megyek, és a választott versek közül már jó előre eldöntöm, melyikkel állok majd ki. A kevéssé ismert A kamat tarolni fog, és rajta keresztül majd én is tarolok.

BIRÓ ÁRPÁD LEVENTE (1993, Nagyvárad) a BBTE bölcsész- és kommunikációtudományi alapképzéseit, valamint a kommunikációs készségfejlesztés mesterképzést is elvégezte. A PKE Többnyelvűség és multikulturalitás mesterképzésének, illetve a BBTE Kommunikációtudományi Doktori Iskolájának hallgatója. 2015-től a nagyváradi Szigligeti Színház közkapcsolati felelőse. Az Élő Várad Mozgalom Kinde Annamária-díjas tagja.

Latinovits persze továbbra is kísért. Most én vagyok Hamlet, ő pedig a Szellem. Őrülségemet mások előtt titkolom, jótékonyan úgy becézem: vizsgadrukk.

A kamat sem megy úgy, ahogy kéne, kedd éjszaka hiába szavalják ezt a fejemben, szerdán kezdhetem az egészet előlről.

Pénteken pedig verseny.

A regisztrációnál számot húzok – ez alapján tudom, melyik kötelezőt szavalom. Nem figyelek az előttem lévőkre, még jó, hogy van közönség, máskülönben egy csapat lehajtott fejű, izzadó diákfej látszana a fotókon. A kijelölt költeményt nem, a választottat gyakorolom.

Akkor színre lép a vetélytársam.

Mindenki úgy tudja, színésznő lesz.

Ő is úgy tudja.

A viszonyunk, stílusosan, héjanász az avaron. Ilyeténképpen úgy fogócskázunk, hogy folyton a gyenge pontokat keresi. Ha megtalálja, belém mar. És mi sem természetesebb neki, mint A kamatot szavalni akkor.

Latinovits kajánul rám kacsint, a vállamra tenné kezem, és biztatna, de én következem, galaxisméretűre nyúlt utamon a színpadig annyira futotta, hogy egy rövidke, kétszakaszos verset kapjak magamnak.

Divina Comoedia – kezdem, és tizenhat soron keresztül azt álmodom ismét, Ady-vers vagyok.

CSONTOS MÁRTA

Ady Endre naplójából

a „Rettegek az élettől” nyomán

Hiába ragadnak szent mámor-hattyúk
Boldog, nagy Vizen,
Szárnyaim nem nőttek ki, csak szememmel
célzom meg az Eget.
Saját repülésem elárvereztem, nem tudok
fénybe nyúló torony lenni,
törpévé zsugorodtak alattam a hegyek.
Lelkemben sekély vízzel telítettek
az emlékhelyek, – a szűk járatokban
kapaszkodni nem tudok,
a gyönyör táncában csak a Jó Csönd-herceg
figyeli lépéseimet.
Vágyakozni félek. A Teljesülés
Jön és meggyaláz.
Kiégett gyönyörökben kavarognak a színek
és az álmok, s én ott botorkálok, mint
a Halál rokona, szimbiózisban él bennem
a kreatív Nagyúr és a csókos ifjúság,
de nincs alkalom a találkozáshoz,
pörget a romlás ereje.

Tüzes szekerem egyre távolodik, sírásom
is alig hallik a nagy Élet-fa alatt.
A mélypontról nem tudok a csúcsra lépni,
vaspánt szorítja nyakamat.
Csak a teremtés könyvéből kivágott
másolat vagyok.
Édeni térképről lelépett vándor körvonala.
Magamtól várok feloldozást a szenvedély
izzó oltárán, szent kötözködés minden szavam.
Nyugalom sem kell, hisz vágtat utána
Egy vad mén: a Láz.
Csak körözök a sötétség szélén, s a bizonytalan
éjszakai megérkezés rémületében nem tudom
átszűrni a levegőt, megtisztítani a tengereket.

CSONTOS MÁRTA (1951, Győr) költő, műfordító, esszéíró, gimnáziumi tanár. A Szegedi Írók Társaságának tagja. Legutóbbi kötetei: *Szerzők, műzsák, szenvedélyek* (esszé, Accordia – Littera Nova közös kiadása, 2011); *Egografia 3* (aforizmák, Littera Nova, 2012), *A Sehol szélén* (Littera Nova, 2014).

*Az idő zuhanórepülés.
Ott maradok pulzáló foltként érzéseim
árnyékán, vad kacagásom nem talál magának
búvóhelyet, – mérhető magasságba simul
a Végzet s ott állunk; Ő meg Én.*

*Árnyékot ölel a homály falakra tapadó rémülete.
Jaj, rettegek élni.
Hová posztoljam ki a békés eltávozás üzenetét?
Hol nézik meg ezt a szent komédiát?*

DEMÉNY PÉTER

Egy kuruc beszélget

*A magyar, pajtásom, fel soha nem ébred,
Mindig kiabál, fel sohasem ébred,
Kionthatod, úgyis nevet, a véred,
Zsarnokot ajnároz, jól megátkoz téged.*

*Szabadság!, rivallja, de nem tudja, mi az,
Kardot ránt, elesik, de nem tudja, mi az,
Télfehér, ő mégis azt hiszi, hogy tavasz,
Öregen született, vénember lett kamasz.*

*Ó, szegény nemzetem, szerencsétlen fajtám,
Disznóvá fetrengett, moslékszívű fajtám,
Zelótává lettél, bibliád a pajtán,
Te szabadság-vesztes, te erkölcsi majdán.*

*Vén betyár, csak nézem, nézem ezt a vásárt,
Legényeknek szóló félhalottas-vásárt,
Csak a szájalom, vagy még tán az sem vás át,
Nem akarom látni népem elmúlását.*

DEMÉNY PÉTER (1972, Kolozsvár) költő, író, a Látó szerkesztője. Legutóbbi kötete: Vadkanra-gyogás (kisregény, Lector kiadó, Marosvásárhely, 2017). Marosvásárhelyen él. Méray-díjas (2001), Déry Tibor-díjas (2012).

KEMENES HENRIETTE

A nagyérdemű nem alkuszik

Tegnap este ősbemutatótól volt hangos a nagyváradai teátrum, a taps végeztével pedig a környékbeli kávéházak. Az újdonsült kitűnő szerző, Bucskay Andor Pál drámáját, az <<Eszes istók>>-ot csodálhattuk, a váradi trupp kifogástalan előadásában. A darab kiváló, az édes-kesernyés nevetést kiváltó számtalan fordulat mellett a groteszkhez sem áttalott hozzányúlni, és a legtisztább bravúrral használni azt. Csalódottan konstatáltam azonban, hogy a váradi közönség mintha idegenkedne egy drámai darab efféle kipreparálásától... Hiszen ami új az az ördögtől és nem a görögtől való, s csuda, hogy kersztet nem vetettek. Olyan érzés lengett körül, mintha a közönség sokkalta nagyobb *élvezettel hallgatná a szubtilis finomságú, melódikus operettet*, egy pirosposzgás orcájú, csengőbongó de félművelt primadonna előadásában. Ezen feltevésemet hivatott alátámasztani azon tény is, hogy a szokottnál csekélyebb számban jelent meg a mélyen tisztelt publikum, de aki eljött, az végignézte a darabot. Nem folyamodtak olyasféle manifestumhoz, mint a magyar irodalmat oktató helyszomszédom, aki azon előadásokról, melyek agyának állományát hivatottak kissé megmozgatni, látványosan kivonul a teremből. *A reménytelenség kínos órái ezek.* Mikor a színész azt érzi, hogy a munkája és játékába vetett hite hiába-
valóság, nem érdemes robotolni, mert a nézők egy részének *lelke minden dobbanása* tiltakozik a színház ily metamorfózisa ellen.

Pedig a darab szereplői ambícióval, valóságos kabinetalakítást nyújtottak, *emberül megállták a helyüket.* Nyílt színi tapsot aratott a rendező által, a közönség igényeinek teljesítésére szánt magyar nóták betűzdelése. Ilyenkor a fentnevezett magyar irodalmat oktató uraság is hévvel csapkodta össze vaskos tenyerét, súlyos mandzsettagombjai csuklóját verték. Szép darab volt ez, melyet hivatott szerző írt. Kaleidoszkóp gyanánt ezer és ezer gondolkodásra bíró látomány. Beszélt ideálokról, gyötrődésekről. Hiába, mert az ezer ráncba szedett szoknyájú kedves művésznő dalai jobban megmozgatták a közönséget, mint a filozofikus eszmefuttatások.

Az előadás végeztével, a művészbejáró előtt kocsira várakozó társaságot akaratlanul kihallgatva figyeltem fel a művésznő szavaira, amint baráti társaságának *édes, csengő hangon, pajkos édesen* meséli, hogy a táncestek és falunapok alkalmával ennél azért nagyobb ünnepléshez szokott...

Azt hiszitek ti újítani vágyó, hogy megvívjátok a színház legigazabb harcát? Hogy hamvaitok felett virrasztani fog majd a kegyelet és az emlékezés, s pálma helyett babérból lesz a koszorú? Ne ringassátok magatokat efféle álmokba: koporsótok fölé is operettségereket fúj majd a szél...

KEMENES HENRIETTE (1988, Nagyvárad) a Nagyvárad Állami Egyetem joghallgatója volt, jelenleg a Partiumi Keresztény Egyetemen magyar nyelv és irodalmat tanul. Verset és rövidprózát ír, fordít. Az Élő Várad Műhely tagja. Kinde Annamária-díjas. Ez év májusától a Várad szerkesztőségi titkára.

LÁNG ESZTER

Adyval a délutánban

*Lédáján, Csinszkáján s ki tudja
még, hány röpke nőn túl,
ha matuzsálemi kort nem is,
kilencven szorgos esztendő
megérhetett volna.*

*akkor én járnék már húsz felé,
s bizony elébe járultam volna
frissen és vidáman és hódolattal,
mi őt, eleven istent megilletné
s megillet máig is.*

*csak kisujját legalább megérinthezném!
ráncokkal árkos szemének
még parázsló tekintetét elfoghatnám,
s lelkemben égnének kis rőzse-dalok...
mert bizony, egyszer majd én is meghalok.*

*de most még Debrecenben s Váradon,
szívemben is, hiába ősz van,
a Nyár meg sem hőköl belé,
még október idusán is tartósan süt a nap,
rövid ujjúban grasszálnak a népek,
s a gimnazisták parkok eldugott padjain
szavalóversenyre készülnek lelkesen.*

*lányok és fiúk szeretni vágnak
mint régen a régi, bús szeretők,
s régi sóhaj régi nász-éj
megidézve a délutánban, mikor
duzzadt ajkukról elröppennek a szavak,
füstöse, furcsák, búsak, bíborak,
de ők az életre vágnak, a halál
oly messze jár még, talán nem is igaz.*

LÁNG ESZTER festőművész, költő (1948, Korond). A debreceni egyetemen 1972-ben bölcsészdiplomát szerzett. Az 1990-es évektől kapcsolódott be a képzőművészeti életbe. Festészetet és grafikai alapokat Torok Sándortól tanult. Festészete a lírai absztrakt irányzatához áll közel. Rendszeresen publikál verseket és képzőművészeti írásokat.

MÁTYÁS ZSOLT IMRE

Árnyék a ködben

(ü-dúr fantázia és füge, avagy négykezes Ady-átirat, op. 140. no. 01)

Ha igazán csendben akarsz lenni, menj el a pusztába. Nem kell negyven napig ott maradnod... elég egy éjszaka. Amit ott megélsz, azt nem vágyod vissza többé soha. Azt a csendet csak egyszer kívánja megtapasztalni az Embernek Fia. Az nem is csend. Süketség. Némáság. És akkor érezni a legjobban, ha időnként beledöngicsél ebbe a csendbe egy-egy légy. Vagy beletücsköl a tücsök. És mintha a Jóisten azért találta volna ki a pusztát, hogy az évszázados csendet egyszer csak felferje egy hang. Akárcsak 140 évvel ezelőtt egy hagymázás, különös őszi éjszakán egy felnőttként született csecsemőé.

*Nyomban, ahogy világra jött,
beszélni kezdett, még mielőtt
anyja melléből tejet szívott volna.
– Ezt a vad mezőt ismerem,
Ez a magyar Ugar!¹ – kiáltotta,
és attól fogva csak olyankor hallgatott,
ha száját egy női mellre tapasztotta.
Isten lángoló kardja volt a nyelve.
Isten lángoló pokla volt az öle.
Verecke híres útján² jött,
ököllel döngetett kaput, falat³,
ajtótól rontott Pusztaszer henyéire
és tollából véres új magyar dal fakadt.*

*A nemzetközi gyors késett, mint általában,
És fejével lefelé robogott be az állomásba
mint egy Chagall-képen a násznép.
– Sebjaj – mondta az utolsó vagonban az Árnyék,
Mi mindig mindenről elkésünk⁴ –
majd egy pazar flikk-flakkal leugrott a peronra.
– Föl-földobott kő, földedre hullva,
Kicsi országom, újra meg újra
Hazajön a fiad⁵ – rikkantotta
egy sirály hanyag nyugati eleganciájával
és felhajtott a restiben egy pohárka abszintot,
majd a holdas, nagy, téli éjszakában⁶*

**MÁTYÁS ZSOLT IMRE szí-
nész, rendező (1968,
Marosvásárhely). 2013
óta közöl írásokat a
Váradban és az Erdélyi
Riportban. 2017-ben Dió-
gyerek című jelent
meg novelláskötete a
Holnap kiadásában.**

dacosan szembefordult
 az erdőn a havas Krisztus-keresztel⁷:
 – *Bandi vagyok,*
 Góg és Magóg fia⁸,
 Dózsa György unokája⁹,
 Hétszilvafás bús, bocskoros nemes.
 Hé, nagyurak, jó lesz tán szóba állni
 mert a Nyár heves, a kasza egyenes...¹⁰
Szellemteste könnyedén suhant tova
A Fő utcán, és lebegve megállt ott,
Hol a Müller Samu mért kávét valaha.
Botjával megkocogtatta az ablakot,
S láss csudát, az ajtó feltárult legott.
De nem Müller úr állt ott hangerlivel kezében,
Imre Zoli bámult kifelé, szemében
Rémület halvány lángja lobbant.
Szíve nagyot dobbant, mikor megszólalt az Idegen:
 – *Megszaporodtak errefelé a szobrok,*
megnőttek a fák... milyen fura ez a szép új világ.
 Száll-e még páva a Vármegye házára¹¹?
 Van-é bent pásztor, ki vigyázzon a nyájra?
 Most is tele van a város velem?
 Dúlnak-e még erre csókos ütközetek¹²?
 – *E pipogya fickó felettébb bosszant. –*
Garcon! A Müller urat kéretem!
 – *Ki maga s mit akar – kérdezte*
a múzeum ura, s foga koccant.
Mélyen meghajolt a fura idegen:
 – *Sem utódja, sem boldog őse,*
*Nem vagyok senkinek.*¹³
 Én a Halál rokona vagyok,
 Szeretem a tűnő szerelmet...¹⁴
Gerincemet féktelenség sorvasztja,
Dóltömre Tökmag Jankók lesnek,
 S meg kell maradnom...¹⁵ *No, mindegy.*
Múlt éjjel még Párisban voltam
*Lédával a bálban*¹⁶.
Az egyik teremben volt egy
Fekete zongora.
Senki nem ült mellette,
A billentyűi mégis mozogtak:
Bomlott húrjaiból
Tébolyult dalok szálltak.

Táncoltunk,
 Egymás húsába beletéptünk
 Vijjogva, sírva, kergetőzve,
 Aztán elszálltunk a Nyárból az Őszbe, mint
 Két lankadt szárnyú héja-madár¹⁷.
*Hajnalban esett. Szent Mihály útján*¹⁸
A pocsolyából rég látott arc nézett vissza rám:
 Kunfajta nagyszemű legény volt.
 A Hortobágy poétája¹⁹,
*Röhögött gúnyosan az Ős Kaján*²⁰.
*Hagymázás, különös nyár-éjszaka volt...*²¹
 Fejem zúgása, szemem könnye,
 Tornázó vágyaim tora,
 Ez mind, mind: a fekete zongora...²²
A Pont Neuf-ről lenéztem a megáradt
háborgó Sebes-Körösre,
S hideg tajték hűtötte véretem hevesre,
 égtek lelkemben kis rőzse-dalok,
 Füstösek, furcsák, búsak, bíborak
 Arról, hogy meghalok²³.
Áh! Még éhes bennem az élet,
Éhes a szám, a tenyerem,
De a szívem az telve, csordultig,
Csömörig, a seb rajta eleven!
 Moslék ország, hajh, cudar ország,
 Hajh, Hortobágy, zsír-szívű rém!
 Hajh, Átok-város, Redves-ugar!²⁴ –
Békétlen lelkemből Karinthy beszél!
 Nekem egyforma, az én fülemnek,
 Ha kék liheg, vagy kín hörög,
 Vér csurran vagy arany csörög,
 Vér csurran vagy arany csörög²⁵.
 Ez mind, mind a fekete zongora²⁶...
 S a Szűkvárosban béna kísértet szipákolt:
 a vén pálinkás Ábrahám²⁷... –
mond' az Árnyék, s máris suhant tova.

Imre Zoli remegő szája
Most is ott tátog a Mülleráj ajtajába'...

Délig kóválygott a bűnös városban,
Mint egykoron, hol áldottan, hol átkozottan,
 – *Drakula árnyéka sem lehetne csinosabb –*

*de szavai súlyától a Kanonok sor
deszkái már nem ropogtak.
A Kálvária-domb stációi sorban
feltárultak előtte,
süvített a Rulikowskiban a
Hiába halottak éneke²⁸.
Betért minden kocsmába,
hol egykor írt és ivott hitelbe,
honnan pogányt kiáltott papra s politikusra,
rossz színészre, pletyka-rovat vezetőre:
– Sok senki, gnóm, nyavalyás, talmi,
jó lesz egy kis hódolás! És csönd.
Így nem fogok soha meghalni²⁹ –
Mitől szíve megvadult egykoron
s kalapált, azon most csak nevetett
és illant tovább.
Megnézett mindent, mit újnak talált,
s orron fricskázta újfent a Halált,
mi korán a túlvilágra ragadta...
Tán most is sír valahol Csinszka miatta?...
A Körös-parton az ősz gesztenyeleveleket
pergetett,
suhant az Árnyék, nyomában könny és fergeteg:
– Nézz, drágám, kincseimre,
Lázáros, szomorú nincseimre.
S legyenek neked sötétek, ifjak:
Őszülő tincseimre...³⁰ –
visszhangzott messziről, egy másik világból.
Ki akkor közel volt, most távol esett, távol...
Megeredt a szeme a nagy árnyék-embernek,
S mielőtt kinyíltak volna szirmai a vágynak
Sóhajtott s ment tovább
sötét bárdja a Hortobágnak.*

*Délben Pollák mamánál megebédelt,
Hitelben itt is, mert egy árnyék nem fizet,
Aztán fiákerért kiáltott a Fő utca sarkán,
Hol boldog-boldogtalan korzózott tarkán.
– Párisba megyünk, szól a kocsishoz,
hajtson az állomásra.
Útközben megállunk egy utolsó vallomásra...
A Léda házánál – bólintott a choffeur
s lecsapta a taxaméterórát.*

*Szűcs Laci aznap fura Üzenet-et talált
A szerkesztőség postaládájában, benne ez állt:
Törjön százegyszer százszor-tört varázs:
Hát elbocsátlak még egyszer, utólszor,
Ha hitted, hogy még mindig tartalak
S hitted, hogy kell még elbocsáttatás³¹.
Ez nekem szól? Vagy neked, Ali,
Ez elbocsátó szép üzenet?
Szűcs Laci és Szaladár aznap
sokat töprenkedett,
ki hagyhatta a ládában ez ódon levelet?*

*Az üres állomáson közölték, hogy
Nyugat felé az összes járatot törölték.
– Sebj, gondolta az Árnyék, akkor majd
Holnap. – Biccentett
s megfordult, majd elképedve szólalt:
– De hogyan? ma van már a Holnap?
Mitől, hogy mégis Párisban érzem magam?
Ez még nekem is sok – csodálkozott
S Váradról egyenesen Páris utcájára lépett.
– Fölcsillog az éges-égig
Én Párisom csillogása.
Óh, más Páris, most érkezik
Te régi gyerkőcöd mása³² –
Az Árnyék lelkendezve táncra perdül
S a Fények városa látszólag örül
tékozló fiának.
– Kávézni, tüstént, a Deux Magots-ba! –
Rikkantott s még épp elcsípte
az induló villamost.
– Mi újság errefelé? – kérdezte a sápadt kalauzt
Ki lustán forgatta meg az indítókart.
– Párisba? Tegnap beszökött az ősz.
Szent Mihály útján suhant nesztelen
Kánikulában, s találkozott...
– Velem?³³ – kacagott a fura idegen,
S leugrott a villamosról a Montmartre közepén.
– Páris szívéen fekszem,
Rejtve, kábultan és szabadon,
Hunnia új szegény legényét
Őrzi nevetve
S beszórja virággal a Bakony.*

Itt halok meg, nem a Dunánál,
Szemem nem zárják le csúf kezek.
Hív majd a Szajna s egy csöndes éjen
Valami nagy-nagy,
Bús semmiségbe beleveszek.³⁴
De addig is jöjj, Páris, mulatunk,
Nem adjuk könnyedén életünk s magunk,
Egy utolsó táncra perdüljön mindenki,
Kurva és úrinő, művész, bűvész, senki.
Két fráter hordja föl a bort,
Roskadjon ma az asztal,
Teljünk be ma, testvéreim,
Alleluja, alleluja,
Mámmorral és malaszttal.³⁵
De Páris megvakult, észre se vette,
hogy rég látott fia sírva esik térdre
kopott macskakövein,
dolga után futott mind, ki arra járt,
nem kértek bort, nem félték a Halált,
s az Árnyék keserűn nézett fel az égre:
– Be szikkadt szájjal mosolygok megint,
Száraz bölcsesség vén aszálya bennem:
El kell már megint nagy vizekre mennem³⁶.
Se terv, se kedv, se pénz, se asszony,
Álomporoktól zúg a fejem,
Nincs, ami Párisban marasszon.³⁷
Rohanva vissza a Gare de l' Estre,
Elcsípte még a vonatot, mi visszahozza Keletre.
– Fagyos lehellet és hullaszag
Száll ott minden virág felett.
Elátkozott hely. Nekem: hazám.
A naptalan Kelet.
Mégis megyek. Visszakövetel
A sorsom. S aztán meghalok.
Megölnek a daltalan szivek
S a vad pézsma-szagok.³⁸
Szétnézni még egyszer a grófi szérűn³⁹,
Hol egykoron a tűz pusztított,
beletúrni a szent humuszba⁴⁰ –
ez volt az utolsó, mit az Árnyék áhított.
A Garasos hídon a Köröst bámulva
A sötét éjben szeme előtt
film pereg

*s kockáról kockára látja a jövőt,
 mi zavaros,
 mint Delphoiban a Pythiák jóslata:
 – Kajánok, bitorlók voltak s lesznek,
 Kik fülekbe forró ólmos⁴¹ öntsének,
 S lesznek hígfejűek⁴² is, törpék⁴³,
 kik Herkulest döntsének.
 De én ifju szivekben élek s mindig tovább,
 Hiába törnek életemre
 Vén huncutok és gonosz ostobák,
 Mert életem millió gyökerű.⁴⁴
 S majd egyszer tán csak fordul a világ,
 Jönnek utánam Pilinszkyk, Attilák,
 Hunyadi s Zudor nemcsak karddal,
 De tollal is vért ontanak majd,
 Ott, hol már ugatva beszélnek csak a magyart.
 Váraddon iskolát neveznek el rólam,
 okosok tompítják majd a tollam,
 S hogy emlékem sohase fakuljon,
 koszorút helyeznek évente szobromon.
 Ripacsok szavalnak, tudósok kutatnak,
 S egy szép napon egy firkász
 Szavaimmal told meg egy írást a Holnapnak.
 Az EMKE teraszán, hol kávét rendeltem egykoron,
 Meglazult márványtábla hirdeti majd a falon:
 „Ády, a proletár költő ült itt és alkotott” –
 Ennél ostobább mondatot!*

*Ausencia, ausencia – énekli Cesaria Evora
 Távollét, hiány,
 ha szárnyam lett volna,
 Megértettél volna, apám
 Anyám se sírja ki szemeit üregiből
 S most nem sötétlene két fekete lyuk
 A csupasz koponyán.
 Csinszkát is jobban szerettem volna én,
 ha szárnyam lett volna,
 ha szárnyam lett volna, magasabban szálllok,
 s nem nyel el az örvény Léda sötét ölén.
 Cesaria, Cesaria, te, fekete Madonna,
 Te, sikátorok pacsirtája,
 Te, sötét lelkem dalnoka,
 Te, csöndes sodrása Akherón vizének*

*Vigyél, vigyél, vigyél haza végleg... Most
 Elnémulunk, szép hugom: Este.
 Egy nagy csókkal elnémulunk
 S nézzük a süket Éjszakát
 Halottakként, hűrt megeresztve.
 Fogunk talán még csöndbe törni,
 De szavunk nem lesz szent titok:
 Magunkat és mást meggyötörni.
 Elnémulunk, szép hugom: Este.⁴⁵
*Megyek, mert Kharón mester sürget,
 Nyitva a túlvilág kapuja...*
 Kiáltásák be a zengő Űrbe:
 „Nagy vendég van most indulóban,
 Ki turkált minden szépben, jóban
 S most vetkőzi az életet.”⁴⁶
 Hajnalodik s végre: az én hajómon,
 Az igazin, szállok virág-fedetten⁴⁷
E szép új világ felett.
Páris, Várad, ágyó,
*A pusztai köd megevett...**

Idézetek

- 1., 40. Ady: A magyar Ugaron
- 2., 3., 8., 41. Ady: Góg és Magóg fia vagyok én
4. Ady: Akik mindig elkésnek
5. Ady: A föl-földobott kő
- 6., 7. Ady: Krisztus-kereszt az erdőn
- 9., 10. Ady: Dózsa György unokája
11. Ady: Fölszállott a páva
- 12., 17. Ady: Héja-nász az avaron
13. Ady: Sem utódja, sem boldog őse
14. Ady: A Halál rokona
- 15., 29., 42., 43. Ady: A muszáj-Herkules
16. Ady: Lédával a bálban
- 18., 23., 33. Ady: Párisban járt az ősz
19. Ady: A Hortobágy poétája
20. Ady: Az ős Kaján
21. Ady: Emlékezés egy nyár-éjszakára
- 22., 26. Ady: A fekete zongora
24. Karinthy Frigyes: Moslék-ország (Így írtok ti)
25. Ady: Vér és arany

- 27. Ady: Az ezüst Krisztus
- 28. Páll Márta: A hiába halottak éneke
- 30. Ady: Nézz, drágám, kincseimre
- 31. Ady: Elbocsátó, szép üzenet
- 32., 37. Ady: Megint Páris felé
- 34. Ady: Páris, az én Bakonyom
- 35. Ady: Szüret az Athoszhegyen
- 36. Ady: Megint nagy vizekre
- 38. Ady: A Gare de l'Esten
- 39. Ady: A grófi szérűn
- 44. Ady: Ifjú szívekben élek
- 45. Ady: Most pedig elnémulunk
- 46. Ady: Könyörgés vig halásért
- 47. Ady: Az elhagyott kalóz-hajók

MOLNÁR ZSOLT

Lejátszások

*Ráaggatom mindet a fákra,
a Hold játssza le mindenfelől.
Átszellemül így is talán.
lézengő Szó-se királyfi,
versem idegeibe írva a diszkról.
És a monitor tisztása vár.
Ő plasztikot önt érintésbe.
Lelkemet hát hozzákötöm,
mert a legjobban nekem fájna
a csillaghatár szabad megsértése.*

MOLNÁR ZSOLT (1983, Nagyvárad) költő. Születése óta mozgássérült, ezért magánúton, otthon végezte tanulmányait. 2004 óta ír verseket és közöl nyomtatott és online lapokban. Kötetei: Kapaszkodom (2009), De te itt maradsz (2011), Kódolt remény (2016, Holnap Kulturális Egyesület).

OZSVÁTH ZSUZSA

Doppelgänger

a föltámadás szomorúsága

*Kitéphettem a nyelvem. Szájüregem szikkadt meder most,
ezt látom, mikor tátott ajkaimon túl a sötét visszamered
a tükrön.*

*Akkor rám rontott a pánik, én a másik ajtót
feltéptem és mint folyadék, zúdultam ki a kereten,
úgy fröccsentem szét a betonon, mint
hallójáratban a sistergés, aztán fel mégis, kelj fel,
mondták mások, légy szabad.*

*Hátranéztem, a vérszag pacákban búzlótt, kettőt léptem
és mindig a másodiknál kezdtem öklendezni.
Valami gyomorsav irányult fölfele, egy gondolat
megkörnyékezett, de használhatatlan szám csak
tátogott bután.*

*Nekiszaladtam, két karom verdesett vadul, talán szárny
volt vagy uszony, valami páros szerv, és nem tudom,
a döntés képtelen, színtelen és szagtalan, ahogy
semmi sem tűnik igazinak, ahogy megfordul
a fejemben. Néztek is az emberek.*

*Ki ez a bolond, kérdezték. Válaszoltam volna szívesen,
de az akadály, mint szikla gördült elé. Én nem tudom,
ki vagyok. És búzlóttek a pacák tovább, ajkamat megtöröltem,
és köptem a betonra. Sistergett. Meglepődtem, mikor
a Törlés gomb macskaköve, mint akna villant lábam nyomán.*

*És aztán semmi. Csak ilyenek jöttek néha-néha, ilyen felsejlések, hogy
talán az emlékezni az létező ige és mintha ideje is lenne, de mire.
És talán minek, ha ez már a múlt vagy ez még csak a jövő. Hogy nézek
ki ebből az arcból, mintha lenne mögöttes tartalom. Mintha ismerném
azt, akire néz ez az arc, olyan vagyok.*

OZSVÁTH ZSUZSA (1992, Nagyvárad) részese az Élő Várad Mozgalom elnevezésű kulturális projektnek. Verset és prózát ír, ám a drámai szöveg műnemével is barátkozik. Az írás mellett fest, fényképez, rövidfilmeket készít.

*Mint rosszul kezdett és meg sem kezdett szerelem, vonyítok hűvösen.
Senkinek sem vagyok szava, anyanyelvem halikra egy közértben.
Olyan bonyolult képlet eredménye vagyok én, amit ballagás után
mindenki elfelejt. Ó, jaj annak, megszorozza önmagát és
szem elől téveszti valódi életét.*

*Mintha lettél volna, aki mindig is ott lennél valahol.
És mégsem ismerem fel magam, hogy szólhatnék nyelveken,
csak viharszavak süvítenek át szikkadt szájüregemen és most
mint rossz szobor, állok a placcon.
Mint akit anya szült, meztelen.*

SALL LÁSZLÓ

Drága Bandi!

Nem fajtánk újabb – távoztod utáni – bűneit szeretném most felsorolni, nem újabb ostromozásnak kitenni őket, és még nem is egy újabb összeomlást akarnék én idevizionálni neked, nekünk, rólunk, magunkról: nem; egy kis segítségre, közbenjárásra kérnélek majd mindössze (de azt is csak ha elolvastad és egyet is értesz szándékommal) célom megvalósítása érdekében!

Jaj, ne mondd már, hogy nem tudod, hogy ki vagyok. Hát én vagyok az a fiatalember, akkor épp csak 17, aki a centenáriumodon, a bukaresti magyar tévében (persze hogy volt ilyen, na mondjuk ebből is rögtön látszik, mi mindenről maradtál le, de mondjuk erről is írok majd ebben az esszében, mert az lesz ez a sok-sok bizonytalan, de annál több határozott leütéssel, hogy tudd meg, hogy állunk mi ezzel a Váraddal, nem ezzel, ahol ez megjelenik, hanem a várossal, amit úgy szeretted); azt nyilatkozta, hogy ő bizony – az örök ifjú romantikus, forradalmár – tintát és tollat meg papírt vinne be neked a börtönbe (a beszélgetésre a Mülleráj teraszán került sor, most ez a te *múzeumod* városunkban)!

Hát jól vagyok, ahogy kell, hol így, hol úgy, de mindig abban a reményben, hogy már kifelé ebből a semmittevésből mindig meg kellene még írni ezt is meg azt is és akkor soha nem futja semmire meg olvasni is kellene meg az ilyenek és akkor még élni is kellene. De olvasok és tényleg sokat vagy elég sokat. Csak magyar irodalmat (képzeld, még az általad oly kedvelt Ágostot sem olvasom az anyanyelvén!). Csak amit a barátaink írtak vagy amihez valami más személyesebb közöm lehet. Valami kortársat. A baj csak az – ha ezt lehet vagy bajnak kell nevezni –, hogy én már nem Váradon és nem is valamilyen magyar kulturális térben élek (mondjuk olyan emigráns) s így másképpen olvasom a magyar irodalmat is mint mondjuk ha én is Váradon maradtam volna. Mondjuk talán, más a kultúrreferenciám. És maradjunk ennyiben.

Most legutóbb ezt olvastam: Sacha Batthyany *A családom története És nekem mi közöm ehhez?* (Helikon Kiadó Kft. 2016, Fordító: Blaschtk Éva)

Neked? Hogy neked mi közöd ehhez? Neked nagyon is sok, pont ezért írok most neked! Olyan szépen ír ez a fiú apaságról, hazaságról, a valamihez tartozásról, arról, hogy a mi apáink is tartozni akartak valahova, arról, hogy ez nem a mi hiány-találmányunk. Ilyeneket mond, képzeld el, hogy: *Egészen Szibériáig utaztam, hogy megtudjam: nem tudom felvenni a ver-*

SALL LÁSZLÓ költő, művelődésszervező (1961, Nagyvárad). Versei antológiákban és magánkiadványokban jelentek meg. *A Két Évszak svédországi magyar művészeti kiadvány készítője, a göteborgi magyar napok szervezője 2010-ig. Legutóbbi kötete: Versutánczó szavak (versek, 2016, Holnap Kulturális Egyesület).*

senyt a világtörténelemmel, az apám fejében kísértő háborúkkal. (...) Meg ezt hallgasd meg: Hát nem azért repültem el Szibériába, hogy az apám végre észrevegyen? Most azonban, hogy itt vagyunk, azt kell látnom, hogy nem is vehet észre, hiszen annyi minden áll az útjában, amitől meg sem láthat: a kommunizmus, a Gulág, Rákosi, az egyenruhás ősök, kardot viselő férfiak meg abroncsos szoknyájú asszonyok. (Nem, ez a Rákosi ez nem a Jenő, ez egy másik.)

Te meg ugye, drága Bandi, ezt mondtad:

(...) adja az Isten, hogy a Lipótváros mai urai legalább két generációig termékenyek legyenek és – vagyonosak. A harmadik generáció már olyan lelkes, kultúras, szép magyar lesz, mint Apáczai Csere János. *Nagyvárad Napló*, 1908. szeptember 29.

(<https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/AdyProza-ady-prozaja-1/9-kotet-6577/cikkek-tanulmanyok-feljegyzesek-1908-januardecember-682B/165-a-holnap-6C11/>)

Ugye, hadd éljenek itt békésen az emberek. Ebben az esetben ott Lipótvárosban. De kívánnhattad volna ezt a te saját nyugtalan, zsidós, intelligens Váradodnak is. Bárcsak élhettek volna itt s élhették volna meg azt a bizonyos harmadik generációt is. De nem így történt, drága Bandi! Elvitték őket. Elvittük őket. Vagonokban. A vagyonukért. Mert eljött Nagyváradra is a *veszedelemkor* (ez ráadásul a te szavad)! Megszakadtak azok a történetek, tudod, az anya-fia, az apa-lánya meg így keresztbe és a kason belül is. Egyszer csak csend lett Váradon, a mi városunkban. Elfogyott a lakosság egyharmada. Ott, ahol te éltél, ott a belvárosban, a lakosság fele. Képzelheted, megnémultak az emberek. A maradék magyarok nem mertek megszólalni, a zsidók meg már nem is voltak. Aztán nagyjából négy év múlva néhányuk visszajött. Akkor meg még nagyobb hallgatás fogadta őket. Itt tartunk most. Hetvenévnyi hallgatás és halogatás.

Erről kellene most beszélni. Arra gondoltam, néha kölcsönadhatnák a múzeumod. A Müllerájt. De ez csak szükségmegoldás volna. Mert van nekem egy ötletem. Ehhez kellene a segítséged. A kapcsolataid.

Mert vajon érződik-e még a tízezrek rettegése, ha végigsétálok Nagyvárad utcáin? A tízezreké, akiket elvittünk a koncentrációs táborokba. Kérdezem magamtól és ím, most majd tőled, hiszen ki más olvassa soraim.

Ezt a mai nagyváradai közösséget már nem terheli a megbocsátás feladata, azonban ott van előtte a feltárás és az emlékezés semmivel sem könnyebb, de annál inkább megvalósítható eszköze!

Andrzej Wajda (1926–2016) *Katyń* (2007) című filmjében úgy tűnt, egyszer vége volt már a dramaturgiának: megtörténtek a gyilkosságok, ott maradtak apák, férjek, gyermekek a tömegsírokban, mindenki szomorú, gondoljuk, itt már vége! De aztán egy ügyes húzással visszafordítja az időt – az akkor még nagyon is közeli múltat –, és mutatja, csak mutatja, nem tudjuk, hányszor, de mutatja a fejlődést annyiszor, hogy meg tudjuk jegyezni, és hát megjegyezzük!

De ha már megjegyeztük miért is ne lépnénk még tovább az emlékezésből (de nem helyett!) e tények feldolgozásában. És igen, most kellene a tudásunkat mozgósítani (az ételt, a levest, a vagonban való utazást, a zsúfolt szobák viharos levegőtlenységét!) az élményt! Mert amit nem tudunk (egyszerűbben: amiről nincsenek ismereteink), arról gondolkodni és véleményyt sem tudunk alkotni!

Szavakkal engem már kiskoromban sem lehetett elijeszteni – mondja Esterházy (na hát öt például, drága Bandi, nagyon szeretted volna!) Péter (*Semmi művészet*, a látogatás folytatása)!

Hadd legyen így! Román testvéreinknek van egy közmondásuk a neveletlen felnőltre: *îi lipsesc cei şapte ani de acasă!* Nekünk most van hét évünk, hogy létrehozzuk a múzeumot! Van rá szavunk, hogy elmondjuk, miről nincsenek ismereteink!

Sacha Batthyanyinak könnyű volt keresgélni irattárakban, elutazni messzi vidékekre. Az ő családjáról volt és van emlék. De a kisváros kisembere mit tegyen, hol keressen?

Sacha Batthyanyinak megadatott, hogy újra megtanulja önmagát, saját múltját. Erre volt hét éve, ennek finanszírozását meg tudta oldani.

De a kisváros kisembere mit tegyen, hol keressen erre finanszírozást?

Csak remélni tudom, mint e város, Nagyvárad egykori polgára, hogy a városnak van, lesz vagy kell legyen **+7 éve** és erre pénze, hogy egy olyan múzeumot állítson fel és üzemeltessen, amely elmondja nekünk (nektek, nekik), mai polgárainak, hogyan fordulhatott elő, hogy a város minden harmadik személye a holocaust áldozatává vált.

Remélem és bízom benne, van rá szavunk és lesz rá módszerünk, hogy újra nevelt és tehetős polgárai legyünk városunknak!

Magyarok és románok és mi mindannyian!

Igen, drága Bandi! Ehhez kérem a támogatásod, **megtörni a hallgatást**, létrehozni egy múzeumot (legkésőbb 2027-re!), a **tükör házát** – avagy casa oglindei! Ám mindaddig, amíg ez megvalósul, addig se üljünk tétlenül, javaslok egy *Fesztivált*. Meg operát. Meg operettet. Meg együttműködést az európai kulturális fővárosokkal. Meg az európai emberekkel!

Meg empátiát.

Ehhez kérem a támogatásod, drága Bandi!

Göte2017.11.04borg

SZILÁGYI ALADÁR

A Stern-házba címzett levelek

Hát ha valaki, akkor csekélységem éppenséggel illetékes arra, hogy megítéljem: sem az érintettek, sem a szemtanúk nem sejtették, nem is sejtették, hogy egy bizonyos Pokol utcai – percenetig tartó – közjátékot (formális bemutatkozást) követően ekkora, kravallokkal bővelkedő szerelmi kavardás támad egy poéta és egy úrhölgy találkozásából.

Mert a költőnek menendő ifjú szerkesztő, bizonyos Ady Endre éppen akkor lép ki a redakció ablaktalan homályából, amikor lapgazdája, Fehér Dezső – felesége távollétében – kifelé kísérgeti neje Párizsból hazalátogató barátnőjét, Diósiné Brüll Adélt. Az előszoba se sokkal világosabb, mint a *Nagyváradi Napló* három szerkesztőjét befogadó hátsó odú. (Én csak tudom, hiszen kereken hatvan esztendővel később magam albéreltem évekig az inkriminált helyiséget, ergo bőven volt alkalmam e falak közt fölidézni a hely minden szellemét és valamennyi történetét...) Egy szó, mint száz, Adynak épp hogy pillanatnyi szerencséje volt meggusztálni a Fehérék lakásából kiperdülő Brüll Adélt. Az intermezzo időpontja – ha „jól emlékszem” – 1903. július 12. lehetett. Ekkor még semmi szikra, semmi együtt rezdülés, ahhoz a gyönyörű és féltékenykedő barátnő, Fehér Dezsőné született Breitner Janka intrikája kellett! Merthogy Janka szolgálatos lovagja éppen Ady hodálybeli kollégája, bizonyos Halász Lajos, aki – Fehérné távollétében – följánlja szolgálatait a hazalátogató Adélnak. A jól értesült Janka viszont nem rest, hazatérve a nyaralásból elvégezi a korrekciót: addig-addig szövögeti a szálakat, míg szeretője, Halász helyett Adyval ülteti egy asztalhoz unatkozó barátnőjét. Ez már szeptember 5-én történik, miután ő maga ismét bemutatja őket egymásnak a Pokol utcai előszobában. A harmadik találkozás a sokáig vonakodó Ady és későbbi Lédája között immár az EMKE kávéházban bonyolódik le.

Benedek István, a sokoldalú pszichiáter, író a lélekbúvár érzékenységevel jelenítette meg az ott történeteket: „*Ahogy egymással szemben ültek, pillanatok alatt megváltozott a világ. Adél kivirult, mert hódítani akart, hogy kiküszöbölje a hiúságán esett csorbát (őt cserbenhagyták!), Ady pedig egy csapásra beleszeretett Lédába. Itták a pezsgőt, csillogó szemmel nézték egymást, és beszéltek összevissza. Lédának is tetszett a nagyszemű barna legény, nem a költő, hanem az áhított kisfiú a 26 évével, provinciális üdeségével. Adyt az érett, 31 éves párizsi asszony varázsolta el, az okos, a tapasztalt, a szenvedő, aki meleg hangján a sikereiről és gyötrelmeiről egyformán méltósággal beszél. Hódítás és hódolás: Adél élvezte a sikert, Ady ellenben szerelmes lett, végletesen, ahogy még soha.*”

SZILÁGYI ALADÁR közíró, szerkesztő (1943, Pankotta). Kolozsvárott tanult filozófiát. Publicista, a Kelet–Nyugat egyik alapítója, később főszerkesztője. Elbeszélései, kritikái, tanulmányai különböző hazai és magyarországi lapokban jelentek meg. Az Erport. ro főmunkatársa, a Várad szerkesztője.

A nekihevíült fiatalember már aznap este feladja első, Váradról Váradra küldött képeslapját. A sebtiben odavetett, pontatlan címzésen kívül: „Őnagysága Diósiné Brüll Adél úrnőnek Nagyvárad (Fő utca, Markovics-házzal szemben)”, a lap hátoldala – az EMKE-kávéház szecessziós tombolású, színes enteriőrjét megörökítő fotográfia mellett – az aláíráson és keltezésen kívül mindössze három szót tartalmaz: „Csókolja a kezét Ady Endre Nagyvárad 903. szept. 6.” A címzésbeli pontatlanság ellenére, másnap reggel a postás kikézbésíti a képeslapot. Az azt követő levélözön Nagyváradra küldött részén már a „Stern-ház” szerepel, az az épület, mely később „Léda-ház”-ként kerül a köztudatba. (Különben ennek az épületnek az apropóján is „illetékesnek érzem magam” Ady-Léda ügyekben, hiszen jelenlegi fantomredakciónk éppen ennek a portának az udvarán leledzik...) A következő, levélnyi terjedelmű postai küldeményen már szerepel a pontos cím, s az egyszeri kézcsók helyett immár csóközön küldetik: „[Nagyvárad, 1903. szept. 11.] Csókolom a kezét, s gondolatban végigcsókolom. Egész napomon maga kísért, s most hálásan a kínokért csak magára gondolok, s hogy mennyit és mit írjak meg azokból az érzésekből, amiket maga keltett, s a Maga alakja dirigál. Egyetlen Asszony. Pihen? A levelemet megkapta? Ír-e egy pár sort? Úgy gondol-e rám, hogy ha megérezem – mert mindent megérezek –, nem sújt-e rám, hogy megérezem – mert mindent megérezek –, nem sújt-e le a Maga gondolata?” stb. stb.

Tehát – minden később keletkezett legendával ellentétben – bizonyos, hogy Diósiné nem Ady kedvéért érkezett Váradra! Megismerkedésük jóval érkezése után, Fehérné révén, véletlenül történt. Ráadásul a Pokol utcai cimbora, Halász Lajos, aki Ady előtt részesülhetett az asszony kegyeiben, nem tűnt el nyomtalanul Adél életéből. Annyira nem, hogy a költő hirtelen fellobbanó érzelmének tudomásulvétele, az „egymásra találás” után is fogadja Halászt pesti szállodai szobájában. Itt találja őket Ady „félreérthetetlen helyzetben”. Ez a bántó esemény szerelmük kezdetén a féltékeny szerelme kétségbeesésig fokozódó gyötrellemmel szenvedteti. És egyre-másra érkeznek a Stern-házba zaklatott, dúlt idegállapotban írt könyörgő és vádló, bocsánatkérő és szemrehányó levelei. Módszeresen „ostrom alá veszi” az asszonyt. Levelekkel zaklatja, szinte belekényszeríti a kapcsolatba a nála öt évvel idősebb, szabad házasságban élő nőt, akit Nagyvárad-szerte „párizsi” asszonymak, nagyvilági dámának tartanak. És megszületik az első „Léda-vers”, a *Könnyek asszonya*: „Bús arcát érzem szívemen / A könnyek asszonyának, / Rózsás, remegő ujjai / Most a szívembe vájnak. / Érzem az illatát is ám / A rózsás, gyilkos ujjnak / S véres szívemre szomorún / A könnyek hullnak, hullnak.”

Az U alakú villa *Adél* anyai nagybátyjának, Stern Mártonnak a tulajdona. Léda családja 1902-ben költözött ebbe az előkertes, elegáns házba. Ő maga valahányszor hazajön Nagyváradra, mindig itt száll meg. Ady megismerkedésük után többször levizitál benne. Miután 1903 őszén elhagyja

Váradot, ügyes-bajos dolgai miatt vissza-visszatérve, gyakran meglátogatja Léda mamáját és húgait. Általában inkognitóban érkezik, s a közeli Európa szállóban száll meg, ahonnan kilépve három perc múlva már csengethet a villa kapuján. – Ha azok a falak mesélni tudnának!... Számos Ady-küldemény érkezik erre a címre, a címzett főleg Adélnak a költővel egyívású húga, *Berta*. Vele – a nővérével, Adéllal ellentétben – néhány levélváltás után már tegező viszonyba kerülnek. Közte és Ady között bizalmas, baráti kapcsolat alakul ki. Néhány Ady-kutató bizonyítottan véli, hogy több is annál...

A költő Váradról távoztában (menekültében?) hetekig tartózkodik odahaza, Érmindszenten. A szülői házból küldözgeti leveleit, hol Párizsba, hol pedig Nagyváradra, Léda rokonainak. „Én végtelen hálával gondolok az én utolsó nagyváradai napjaim nemtőire, Bertuskára s az egész famíliára – írja Érmindszenten, 1903. október 9-én keltezett levelében. – Nagyságos Asszonyom esetleg emlékezni fog, hogy milyen elvekről és módusokról beszéltem. Ez elvek és módok szerint búcsúztam Nagyváradtól. Hidegen, nyugodtan és megközelíthetetlenül. (...) Hétfőn látogatást tettem Bertuskánál (őnála ti. elsősorban). Nagyon kedvesek voltak mind, még Stern Marciné is. Kedden ott vacsoráztam. Szerdán délelőtt a korzón találkoztam Bertuskával, később Sternékkal, együtt voltunk a Bazárban, este ők színházban voltak, s egypár percre a páholyukban voltam, itt búcsúztam, mert éjszaka utaztam. (...) Nagyságos Asszonyom, kedves mamája megengette, sőt megkért, hogy ha majd nyolc-tíz nap múlva két napra, végleges elköltözésre visszatérek Nagyváradra, felkeressem őket.” Egy hónap elteltével pedig: *„Már igen panaszkodtunk újra Bertuskával együtt a párisiakra. Mert Bertuska és én szinte heroikus levélírók vagyunk. Különösen sokat írogattunk egymásnak mostanában. Nagyon összeveszekedtünk tudniillik, s miután kikerestük s megvéreztük egymás lelkében a legszenzibilisebb részt is, kölcsönös bocsánatkéréssel elintéződött az affér, melyet nagyon szégyenlek, s egyébként pompás és sikeres antineuraszténikus kúrám egy kis kiszabadult csődjének tartok. Újabb leveleinkben egy nagyváradai inkognitó látogatásom eshetőségeiről esik sok szó, de éppen tegnapelőtt vettem föl azt az ideát is egy levelemben, hogy együtt menjünk ki Párisba.”*

Végül hadd idézzek egy Nagyváradról Nagyváradra, az Európa szállóból Stern Márton közeli házába küldönccel eljuttatott levélből: *„Brüll Sámuelnének Nagyvárad, 1903. dec. 9. Nagyságos Asszonyom, már régen, ott-hon akartam szeretetre méltó fölhatalmazásával élve néhány sort írni az én ördögszigetemről, de nem mertem sem tolakodónak látszani egyfelől, sem pontosan nem tudtam fixírozni az időt, amikor egyszersmind bejelenthetem tiszteletteljes látogatásomat. Tegnap hirtelen kellett elhatároznom magam utazásra, az éjjel érkeztem Nagyváradra, s most négy fal közé zárkózva nagyon kérem s várom kegyes üzenetét: nem leszek-e s mikor nem leszek látogatásommal alkalmatlan. Nagyságos asszonyom kezeit csókolja: Ady Endre.”*

TASNÁDI-SÁHY PÉTER

Születésnapodra

József Attila szobra köszönti Ady Endrét
140. születésnapja alkalmából
a nagyvárad Petőfi parkból

*Száznegyven év, szép, Bandikám
hát ezért e kis iromány
(vers vagy éppen szösszenet, lírai kis)
csecse
becse:*

*ajándék, mellyel meglepem
e Petőfi parki szegleten
magam
téged.*

*Száznegyven év, tény, nagy idő
megváltozott a miliő
(bár ahogy elnézem, szűkebb pátriánk a régi,
te dönts el, hogy ez most dicséret vagy
elmarasztalás... megfejtés:)
Az ám,
hazám!*

*No de most mindenki ünnepel,
úgyhogy a kedved nem rontom el,
(úgyis pontosan láttad, hogy mi volt, mi van, mi lesz, te)
szegény
legény.*

*Most is, épp úgy, mint egykoron,
permanens harc dúl az ugaron
(hogy ki legyen kicsiny szemétdombunk)
fura
ura.*

TASNÁDI-SÁHY PÉTER
(1981, Budapest) író, dramaturg, színházrendező, a Várad folyóirat irodalomrovatának szerkesztője. 2010-ben jelent meg indiai élményei alapján írott naplója *Hidd el, ez Delhi!* címmel, első novelláskötete (*A Béka-ember legendája*) 2014-ben látott napvilágot. Rövidprózát, színpadi szövegeket publikál. 2012-ben elnyerte az Élet és Irodalom tárcanovella-pályázatának fődíját. Nagyváradon él.

*És ha a szádat jártatod,
mert eluntad már a látszatot,
(a közéletből rövid úton)
a hon
kivon.*

*Aki megóvná szellemét,
feledje inkább ellenét
(és persze önnön gőgös)
hevét
s nevét.*

*A közélet ettől még meg nem áll,
akad majd mindig, ki publikál
(vagy ha azt nem is, de minimum)
gagyog
s ragyog.*

*A megváltáshoz rossz a kor,
ezt látom én jól, mint bronzszobor
(de helyzetemből adódóan mégis csak)
sekély
e kéj.*

*Na, Isten áldjon, Bandikám,
és dühvel sose sandíts rám
(a világért se vedd úgy, hogy én
akartam volna a nagy költőt
bölcsességre)
taní-
tani.*

TÓTH ÁGNES
Badar uralom

(A magyar Ugaron parafrázálása)

*Mivé lett a régi Várad,
Holnaposok múzsavárosa?
Nem tudtam, mit hoz a holnap,
(Lelkemben harangok szólnak) mikor
Lett mások vánkosa?*

*

*Most bronz alakban ülök itt,
Hol egykor a vágyaim jártak.
E várost már rég ismerem:
Ő szerelmem, Várad.*

*A korzón szakadt ifjúság,
Nők aligszoknya-szirma lebben,
Vérem forr, milyen lehetett
volna Léda ebben?*

*Zizegnek idegen szavak,
Mint muhar a magyar Ugaron.
Múltunkra dudvát telepít
A badar uralom.*

*Eltűntek rég a konflisok,
Zúg a modern autótömkeleg.
Bronztüdőmben is benzinbűz
Kavarog-kevereg.*

*Mindenki marokba beszél,
Vad zenéktől szédülök máris.
Rendő, mentő, sziréna. Jaj,
Pece-parti Párizs.*

**TÓTH ÁGNES újságíró,
prózaíró, költő (1946,
Nagyvárad). 1990-től a
Bihari Napló riportere,
szerkesztője. 1994-től
2002-ig a Duna Televízió
váradai tudósítója. Több
gyermekvers- és próza-
kötete jelent meg,
Csupabohócok című
bohózatát 1995-ben
mutatta be a váradai báb-
színház. Legújabb kötete:
A halál katlanában
(Várad, 2016).**

*Mivé lett a régi Várad,
Holnaposok múzsavárosa?
Nem tudtam, mit hoz a holnap,
(Lelkemben harangok szólnak) mikor
Lett mások vánkosa?*

*(Valami mégsem változott.
Még ma is szeretnek a hölgyek.
Megsimogatnak, és néha
Az ölembe ülnek.)*

VARGA GÁBOR

Holnapután-után-után

Váradra tegnap lecsapott a tél: a Magherun süvített végig hirtelen, benzinfüstben, gyér lámpafény alatt – s találkozott velem. Baktattam épp a Traian tér felé, fejemben bús gondolatok: keserűk, rosszak, csúfak és gonoszak arról, hogy voltaképp miért is vagyok... Hogy megadta-e az Isten „*sírásaink végét, lelkünknek teljességes, s vágyott békességét*”? Megadta-e az Isten? Meg hogy lett-e „*új értelmük a magyar igéknek*”, ha megmaradt régiben az áthazudott élet? S hogy felszáll-e már végre az a páva erre az ódon megyeházra – vagy kussolunk itt tovább csendben, leigázva?... Mert ugye „*sósabak itt a könnyek s a fájdalom is mások*”...

Elkopott flaszteren lépkedek, körülöttem szemét, kosz, szivar... Ezt a környéket ismerem: ez a mai Bihar. Lehajlok a szétmállt aszfaltig, a sarki kukában valami rág... Hej, dombon lakó gazfickók, hát ez a szép, új világ? A szennylé, a bűz, a mocskok mindent elér, mindent belep – s még csak egy halk sikoly sem hallszik a fantomváros falai felett...

S „*vajon lehet-e jobbra várni?*” Szívünk kétséggel van tele: vajon megszűnik-e valahára a népbutítás kábele? M1-nek, B1-nek egy a hangja: gyűlölő, vad, uszító hang: Balek-országban ma jaj annak, aki nem karvaly és nem bitang! A *disznófejű Nagyúr*, úgy tűnik, **nagyon is** jól vagyon, **röfögve vigyorg reánk s** most is „*az aranyon ül, az aranyon*”.

Síralmas állapot: „*a dudva, a muhar, a gaz lehúz, altat, befed*”, a néma Szobor pedig dermedten meditál a mind sűrűbb és sűrűbb balkáni valóság felett...

Sötét van, fullasztó, mély, nyomasztó sötét. A lombok közt alig hallatszik valami nesz. Szorongva tekintek szét magam körül: vajon nem a végítélet órája ez? Vajon nem kell-e mindjárt számot adnom az elfecsérelt évekért? Az *elnyomottak és összetörtek* **legújabb** kisemmizéséért? Hogy miért **is** hagytuk **olyan** könnyen elkótyavetyélni a *Holnapot*? Meg hogy alulírott annyi ideig **oly meghunyászkodóan** miért hallgatott?... Miért mondtunk le olyan hamar a *szent, nagy Óceán* elérésének hitéről? Miért adtuk el egy tál lencséért a „*hogya akarunk, ha merünk*” világmegváltó eszméjét?...

Sóhajtvá téblábolok a Kőalak előtt. Próbálok mentséget találni **magunk számára** – de hiába teszem! Csak a Költő néz le rám mind kíméletlenebben. Nincs felmentés! „*Itt régik a bűnök, itt régik az átkok.*” A jogos büntetések sújt le most **csupán** reátok.

VARGA GÁBOR próza- és drámaíró (1948, Nagyvárad). Vegyészmérnök, főkutató, az Irodalmi Kerekasztal titkára a hetvenes években. 1991-ig a Bihar megyei RMDSZ elnöke, majd államtitkár, az Állami Találmányi és Védjegyhivatal vezérigazgatója Bukarestben (1996–2003). Legutóbbi kötete: *Az üres tér dicsérete* (Kriterion, 2016).

„Testamentumot, szörnyűt, írni. És sírni, sírni, sírni, sírni...” **Menni példás
rendben Caesart ünnepelni, mosolyogni, tapsikolni, hajbókolni – s köz-
ben persze félni, félni, félni, félni... A pusztulásba szépen, csendben bele-
keseredni...**

Hogy aztán, mikor így magamra maradtam, s „*a lelkem roskadozva vit-
tem, csöndesen és váratlanul átölelt*” – mégiscsak átölelt! – „*az Isten*”... Igen,
„*néma, igaz öleléssel*” nagy magányomban eljött értem is az Úr ezen az
éjen!...” És **megvakultak** hiú szemeim, meghalt ifjuságom, de **Őt**, a fényest,
nagyszerűt, mindörökre **látom**”...

Nv., 2017. 11. 11.

VASS TIBOR

Adyzóbb variáns az El plázkondor című elmélyült Vass-versre

*Elkap a harci pláz, el Kondor. Elmélyül az új plázagarázs,
magasodik a gyerek láza, pl.*

*Szomorúak az üregi nyulak, eltűnnek az üregek.
A nyúli öregekről már nem is beszélve. El a hódsegédek.
Az öreg hódsegédekről már nem is beszélve.
Milyen csonka ma a hódhíd, milyen szomorú Kakon
vagyok én ma.*

*Nem bírja Kak az építkezést, aláássák csendközpontú terveit.
Alá üregis, hódos, hidas segéderőit.
Áthidalnak az utcákon mindenféle akadálymentesített
prózák, plírák.
Áthódolnak, belesnek, beleesnek a szobámba.*

*Prózaparkolási gondok akadnak a faluban,
prózaparkolási gondakadás van, nem lázcsökkentési,
a gyógyszertárakban jól kiszolgálják a mesterek,
az egyik belfalusiban Csontváry a főnök, Örkény asszisztál,
a másikban Tömörkény szárnysegédje Csáth.
Egészséges a verseny, lámpaláz nem aláz.*

*A gyerek vásárlási láza azért mégiscsak magasodik,
a lázmagasodásgond elmélyülése van,
át kell autózni egészséges parkolóhely híján
a kisebb településrészre, a folyón túlra,
fut velem egy rossz, kéjekér'.*

*Ott nem akad ezzel annyi gond, Rippl-Rónai ugyan nem tartja
szigorúan a nyitvatartási rendet, de ott Zipernovszky segít,
és az azért durván jó,
hogy dinamós oktatófilmet néznek várakozás közben
a láztól lelazult gyerekek és nem dinósat.*

*Szomorúak az öregi utak, eltűnnek az öregek.
Az öregékről már nem is beszélve.*

VASS TIBOR (1968, Miskolc) költő, képzőművész. A Spanyolnátha művészeti folyóirat főszerkesztője. Kassák-díjas (1995), Szabó Lőrinc-díjas (2003), József Attila-díjas (2009). Legutóbbi kötetei: A Nagy Bibin (versek, elektrográfiák, 2014), A Nagy Bibin és a műlovarnő (versek, elektrográfiák, 2016).

Üres a falu néha, olyankor hódolni mennek hidak,
hidalni hódok Miskolcra.
Óregélnek ott összegyűlve mind.
Nagy az isten (korr.: Isten) bánatállat-kertje.

Sok itt a falu másik végén a gond az elplázásiasodással.
Meg gond a talajvíz is, magasodik, mint a láz.
Meg a hang, ugye, amiről az előbb beszéltem,
hogy hangosabb, délig mély csönd, éjjelig lárma.
A plázláz már nem magas, utána mintha jajszó szállna,
legfeljebb a fiatal Kassák-imitátor nemzedék elszánt képviselői,
pár katasztrófafuturista jár nagy elánnal még, ámulni,
hogy mennyi a gyógyszerértáras pláza Kakon,
a világon nincs még egy ilyen falu, ahol ennyi,
ahol ilyen egészséges a verseny,
köszvény nélkül kaphatóak Kondor-ellenszerek.
Fölvert a telekár, a kitüntetések száma magas.
Egyes utcákban aránytalanul emelt a Szemét-díjas polgárok száma.
Az éj ott milyen sivatag-poéma, arról nem is beszélve, hogy én,
hogy milyen szomorú vagyok én ma.

Hogy nyulam mondja, kitrákotty, minden üreg eltömött,
minden böngész eltörött.
Hogy tyúkom mondja, muszmuszmusz, dobjak darát a halaknak.
Minden szerelem dara-habokban.

A kezdetben ingyenes parkolóhelyeket
sok helyütt kiadják a Kondor-angyaloknak bérbe.
Az őr békétlen, mondhatni lázong,
a lecsatolható Kondor-angyalszárnyakkal
hamar telnek meg a mélygarázsok,
pedig száz évre válthatóak meg a helyek,
drága hídéletek, borsos hódételek.
A hűségidő lejárta után újabb csodás kedvezmények,
hatásos lázcsillapítók, családi pl.atinakártyák,
ínyenceknek pl. ázalék, választható feltéttel.

Nagyanyám mondja ázaléknak a tökfőzeléket,
kiadja a hódoknak a maradékot.
Marad a maradéknak is maradéka bőven, az megy a halaknak,
csak úgy jönnek, csak úgy esszük,
csakugyan mintha gyermekági lenne mindig minden láz,
az utolsó, a túl gyámoltalan, a túlélhetetlen.

ZSIDÓ FERENC

A befejezés elmarad

(Ady Endre után, túlságosan is szabadon)

Igen, és megint az állomáson, bár ez nem a Gare de l'Est, hanem még olyanabb. Búcsúzóra szól a nóta. A bolond-sok álmok egyszer véget érnek. Ez még nem különlegesség. Szokványos helyzet, szokványos szereplőkkel. Ez utóbbiak mi vagyunk. Nyitva a szánk, úgy szuszogunk. Az elválás fárasztó, megvisel. A vonat nem vár. A szerelem még annyit sem. Búcsút intünk, megyünk az őszbe. Búcsút intünk, megyünk... (Kedves olvasó, szerfözlött sajnálom, de most búcsúznom kell. Nemsokára visszatérek, s folytatom).

– Na, viszlát...

– Ahogy mondd, de aztán persze írj, és egyebek is!

– Hogyne, ez a legkevesebb.

Aztán sóhajtók, ő pedig felszáll. Már az első próbálkozásra sikerül neki. Ez boldoggá teszi, a vonat pedig nyekken belé: sziszeg, dohog. A csomagot, persze, elhelyezi, magát is kényelembe. Semmi különlegesség, váratlan esemény, még a fülke is piszkos, mint rendesen. Az élet nem nagy vigalom. Még kis vigalom se mindig. Csoda hát, ha bele kell hazudnunk egy kis harmóniát?

A vasszörnyeteg elindul (nem, nem vágat ki), mint aki tudja, mit akar. Egyesek idegesen összerándulnak, mások kirándulnak.

Állok a peronon, integetek. Pedig unom. De tudom, s másoktól is ellessem: így kell, illik. Közben téli sírkertek szele jó (vagy ez így túl erős?). És ha most azt mondom, addig folytatom eme tevékenységemet, míg a vonat végül visszainteni látszik, akkor sem válok szürrealista érzékkufárrá.

És aztán: elránt az alkonyat. Mint idegen fiat.

Hosszú az út hazafelé. Ezért aztán másfelé. (Elnézést a figyelmetlenségért, tisztelt olvasó, tudom, elhanyagoltalak kissé, de most, hogy a búcsúzás nemes tényét tűzcsóvás, felséges örömmel magam mögött tudhatom, rád is tudok már figyelni. Így hát neked is mondom, hogy bizony nem haza – és nem haladás –, hanem máshova indultam. Megértesz, ugye? Különben mindegy).

Micsoda meggondolatlanság!

Az, hogy erre rájöttem, jelzi hovatartozásomat: ember vagyok, a javából! Igyekszem erényt kovácsolni ebből (bár a kalapácsot sem bírom fel): meggondolatlanságból fakadó ötleteimet mindig véghezviszem, következetesen, így békítem össze az összebékíthetlent. Aztán otthagynom őket egy sarokasztalnál, hadd fogják sörüket, amit én nyomtam kezükbe, s

ZSIDÓ FERENC (1976, Székelyudvarhely) tanár, író, kritikus. A www.eirodalom.ro irodalmi portál szerkesztője. Székelykeresztúron él. Kötetei: Szalmatánc (regény, 2002), Csigatérpesz (novellák, 2005), Autóstoppal Európában (regényes útirajz, 2007), Laska Lajos (rövidprózák, 2012), Csak egyenesen! (irodalomkritikák, 2016), Huszonnégy (regény, 2017).

méregessék egymást. A következetesség teszi meg az első baráti gesztusokat, de akkor a meggondolatlanság rendel még egy kör sört, és én már röhögök. Mint ama kevés szavú, rossz szemű álom-fickó. Már csak a fekete koporsó hiányzik. De ott azért még nem tartunk.

Szóval, kedves olvasóm, egyfelé, közben, amint látszik, morfondírozva. Az út határozottan vezet valamerre, nyugodtan rábízhatom magam. Egy villanypóznán gólya, szemmel láthatóan az, amelyiknek a török császár elvágta a lábát. Azóta se kerül egy magyar gyerek se a gáton, aki meggyógyítaná, mi csak énekelgetünk, ugyanis fel lettünk kérve rá: Fiaim, csak énekeljetek!; így egész életünk egy kiszakadt bús nóta. Gólyánk a villanypózna tetején bánatosan kelepel, mert nem elég eme történelmi igazságtalanság, ráadásul mindennapi tevékenységében is korlátozzák a születésszabályozó törvény révén. Fészke alatt utcalámpa, gólyapiszkok rajta. Füstösek, furcsák, búsak, bíborak, mint tavasszal a nőtény legyek, s mint a rőzse-dalok.

Príma megfigyelő vagyok. Bandukolás közben jólesik az öndicséret. Fejfájást sem okoz. Ellenkezőleg: javallott, mint kedvcsináló. Odahaza is gyakran próbálkozom vele: behúzódok a szobámba, becsukom az ajtót, fejemre húzom a takarót, s mondogatom magamnak: ügyes vagy, ügyes vagy, ügyes vagy... Mindaddig, míg megjelenik előttem a kisfiú – nevetve, holtan –, aki voltam.

Korrekt ez az utca: kihalt, nem kell kerülgetnem senkit. Vak ügését sem hallani hajdani, eltévedt lovasnak. Ez feldob. A kihaltság egyébként nem a kísértetiesség kedvéért van, ki gondolhatna ilyesmire egy álmos nyári délutánon, egy kisvárosban?! Inkább dögséget és lanyhaságot emlegetnék, és nem bagatellizáló szándékkal. Nem szándékosan vagyok „kisszerű”, hanem ez egy ilyen nap, ha megpróbálnám megváltoztatni, vagy csak másképp leírni, belerokkannék. (És te, mélyen tisztelt olvasóm, röhögnél rajtam. Jogosan! Tán akaratodon kívül, de a megtörténhetőség határán belülré kényszerítesz engem. Hálásan köszönöm neked ezt a nyűgöt!!)

Egy ilyen napon nem lehet semmi érdekeset tenni. Nem is kell. Jaj nekünk, ha belső kényszerré válik mindig valami érdekeset csinálni! És jaj az érdekesnek is!

Van valami érdekes az út menti kerítésben? A kérdést nyitva hagyom, méltatlankodó reakcióként a világ bezárkózására. Magam bezárkózására.

Ballagok, és próbálom nyitogatni magam. Ez egyébként fizikai képtelenség. De örülnék, ha rászédhetném a fizikát, hisz sosem voltam jóban vele!

Ballagok, és próbálom nyitogatni a világot.

Ballagok, és próbállok nyitogatni.

Ballagok és próbállok...

Ballagok és ballagok...

Ballagok. Pedig – és ezt még egyszer hangsúlyoznom kell – ez nem egy különleges nap. Például nem húshagyó kedd, vagy ilyesmi. Vannak napok,

amikor különösen jólesik a ballagás. Vannak napok, mint ahogy vannak vidékek. Ki a temetőbe, és vissza (ez nem jelent dekadenciát!!), el a folyópartra, s vissza stb. És egy ilyen nap után az ember elégedett: úgy érzi, nem élt hiába.

Ballagok. Arra a vonatra gondolok. Mely elvitte. S hogy vége. Mert akit én csókolok, az elsápad. Nem maradt más hátra: emlékednek végső foszlányát, ledöntött bálvány, eldobom. Eldobom?

Ballagok. Szép csendesesen. Már a fák is köszönnek. Nem csodálkoznék, ha idővel le is borulnának előttem. A villanypóznák elsőbbséget adnak. Ex-királyném, kigyúltak a lángok! Emberekkel nem találkozom. Nem mintha hiányoznának. Leballagom a délutánt, együtt a nappal. A látóhatár mögé fészket rakok. Itt, mivel nem láthat senki, nyugodtan kisírhatom magam, hogy jaj, de messze kerültem... Igen, be kell ismernem, már semmi mást nem tudok, csak testamentumot, szörnyűt, írni, és sírni, sírni, sírni, sírni. Amikor ebbéli dolgomat elvégzem, szép lassan, komótosan eloldalgok a sötétben.

(Tisztelt olvasómat azonban felkérem, siessen, mert az ő szempontjából a befejezés itt most elmarad. Elmarad! Elmarad! Elmarad!)

HORVÁTH GIZELLA

Az esztétikum visszavág

Az 57. Velencei Biennálé¹

Művészet

1. Viva Arte Viva

Éljen a művészet! Ezzel az optimista és lelkesült kiáltással találkozhattunk 2017 őszén Velence minden utca-, pontosabban csatornasarkán, ezek a szavak lógtak a hidakra akasztott, a paloták ablakaiból kilógatott plakátokról. És valóban, Velencében minden a művészetről szól. Christine Macel, az idei biennálé főkurátora a megakiállítást a művészet és a művészek ünnepének szánta.

A velencei biennálék művészeti fesztiválját nagymértékben meghatározza a főkurátor koncepciója, amely egyrészt keretbe foglalja a kurátor által kiválasztott művészeket és munkákat, másrészt befolyásolja a nemzeti pavilonok felhozatalát. Alig lehet nagyobb kontrasztot elképzelni, mint az előző és a mostani biennálé között. Ha az előző biennálé tónusa a barna és a fekete, a mostani határozottan pink hangulatú.

Az előző kiállítás kurátora, Okwui Enwezor napjaink nyomasztó valóságára akart reflektálni, a migránsválságra, a globalizmus negatív hatásaira, a munka igazságtalan világára, az ökológiai vészhelyzetekre, ezért a fő pavilon vészterhes munkákkal volt tele, komor hangulata volt, Marx kísértete járta be a Giardinit és az Arsenalét². Sokan panaszkodtak arról, hogy Okwui Enwezor szemlélete túl sötét, a biennálé pedig túl szájbarágósra, túl didaktikusra sikerült. Christine Macel biennáléja teljesen ellentétes irányba tart: a művészetet vissza akarja vezetni univerzális értékeihez, az élvezethez és a gyógyító hatáshoz. Paolo Baratta, a Velencei Biennálé elnöke a következőképpen vezeti be az eseményt a honlapon: „az idei Biennálét a művészet és a művészek ünneplésére szántuk és annak, hogy kifejezzük köszönetünket, hogy egyáltalán van olyan művészet és vannak olyan művészek, akiknek világa kiterjeszti saját perspektívánkat és életünk terét” (La Biennale di Venetia 2017).

HORVÁTH GIZELLA filozófianár, egyetemi oktató (1962, Aninósza). Tanulmányait a BBTE filozófia szakán végezte. A PKE Filozófiai Tanszékén 2001-től adjunktus, docens, 2006–2008 között a bölcsészkar dékánja, 2009-től prorektor. Kötetek: **A vitatechnika alapjai** (Kv., 2002), **Maine de Biran. Egy filozófus életútja** (Kv., 2005), **Túlélőkészlet az esztétikához** (2012).

Christine Macel programjában nagyon világos az a törekvés, hogy ne a világra, ne a befogadóra, hanem egyedül a művészekre koncentráljon: a kiállítás a művészekre és a művészetre fókuszál (Macel 2017: 38), a Viva Arte Viva egy olyan biennálé, amit „művészekkel együtt, művészek által

1 A beszámoló a főkurátor által rendezett kiállítást mutatja be részletesebben.

2 A *Várad* 2015/11. száma három beszámolót közölt az 56. Biennáléről.

és művészekért” terveztek, és arról szól, milyen formákat javasolnak, milyen kérdéseket tesznek fel, milyen gyakorlatokat fejlesztenek és az élet mely útjait választják (Macel 2017: 38). Továbbá azt is megtudjuk, hogy a Viva Arte Viva „pozitív és előrettekintő energiát szeretne közvetíteni” (Macel 2017: 39), ugyanis lehet, hogy a művészet nem változtatta meg a világot, de „továbbra is az a terület marad, ahol ezt újra ki lehet találni” (Macel 2017: 39).

Christine Macel 9 részre osztotta az általa kiválasztott művészeket, ezeket pavilonoknak vagy „transz-pavilonoknak”

nevezi, és azt javasolja, hogy úgy tekintsünk rájuk, mint egy könyv 9 fejezetére vagy 9 művész-családra. Megjegyzem, hogy akár könyvfejezetekről, akár művészcsaládokról vagy szó, a kilences tagolás túl sok ahhoz, hogy az egész ne essen szét. Nem találtam sem logikai, sem szimbolikus indoklást amellet, hogy miért éppen 9, és nem 8 vagy 11. Egy ilyen tagolódás nem segíti a látogatót ahhoz, hogy áttekinthetővé váljon az amúgy is monstre kiállítási anyag. Várjunk csak: ez a kiállítás nem a látogatókért jött létre, hanem a művészekért! Akkor nyugodtan lehet frusztrálni a látogatót azzal, hogy kilenc részre tagoljuk az anyagot, hogy még a fejezetcímeket se lehessen könnyen észben tartani.

Szerencsére a frusztrált látogató megvette a Biennálé rövid katalógusát, így fel tudja sorolni a kiállítás szegmenseit: 1. A művészek és könyvek pavilonja, 2. Az örömek és féltelmek pavilonja, 3. A közös pavilonja, 4. A Föld pavilonja, 5. A hagyományok pavilonja, 6. A sámánok pavilonja, 7. A dionüszoszi pavilon, 8. A színek pavilonja, 9. Az idő és végtelen pavilonja. El tudnék képzelni további pavilonokat: a játék pavilonja, az álmok pavilonja, a mélység és magasság pavilonja, a kapcsolatok pavilonja stb. Olyan, mintha a kurátor empirikusan járt volna el: először összegyűjtötte volna a 120 művészt, kirakta nevüket egy asztalra, és azután tette fel magának a kérdést: vajon milyen közös polcokra rakhatók fel, és hány ilyen polcra van szükség? Sokkal nyugodtabb lettem volna, ha úgy érzem, hogy a kurátor

John Latham:
Untitled: No. 5 of 11, 1992 (részlet a könyvtárgy-kollázsából)

előbb döntötte el a fő gondolati irányokat, majd ezekhez rendelt hozzá anyagot, konzisztensebbé, erősebbé téve a kiállítást.

A kurátori koncepciót az sem menti meg, hogy az egészet egy „neo-humanista” szemléletnek rendeli alá. Mégpedig azért, mert nem látszik, miben áll ez a humanizmus. Az ember

narrációkat, kedveseket, szellemeseket, szerethetőket. Az emberlánya már-már visszasírja a 2015-ben a biennálé termeit terrorizáló Boltanski vért okádó, vadul köhögő végtelenített videóját, amelynek hangjától nem tudott megszabadulni. A mostani kiállításon alig voltak olyan munkák, amelyekről feltételezném, hogy néhány év múlva is lelkesülten fogok beszélni. Most megpróbálok mégis kiemelni néhányat.

2. A „transz-pavilonok”

Christine Macel azért nevezi őket transz-pavilonoknak, mert egyrészt utal a biennálé nemzeti pavilonos struktúrájára, másrészt megfogalmazza azt az elhatározást, hogy ezekben a pavilonokban különböző kategóriájú művészeket toboroz össze. Néhány maradandó élmény ezekből a transz-pavilonokból:

a. Könyvek

milyen értelmezését fogadja el a kurátor? Ha a humanizmus továbbra is az ember kiemelt és univerzális értékét jelenti, akkor miben „neo”? Hogy birkózik meg az emberek közötti különbségekkel, a női egyenlőség kérdésével, a faji egyenlőtlenségek kérdésével, a szegények és gazdagok közötti különbségekkel, hogy csak a legnyilvánvalóbb problémagócokat említsem. Van-e mondanivalója ennek az új humanizmusnak például a terrorizmusról, amely nyilvánvalóan nem tiszteli az ember egyetemes értékét, vagy az újonnan megerősödő tribalista törekvésekről, amelyek számára „mi” értékesebbek vagyunk, mint „ők”? Ahelyett, hogy egyáltalán felvetné ezeket a kérdéseket, a kiállítás inkább esti meseként hat: a (művészet) világa szép, gyógyító, szép könyveket lehet látni, szép textíliákat, művészek személyes értelmezéseit,

Gyönyörű könyvek – a könyv, mint a kultúra kvintesszenciája, amit mindnyáján szeretünk, a művészek és a befogadók is. A kiállításon találkozunk a könyv ideájával – képként, tárgyként, installációként – de az olvasható könyvvel is, a külön kialakított könyvtárban. Nézzünk bele az első kategóriába tartozó könyvekbe.

John Latham (1921–2006) egész munkássága a könyv körül forog, így sok hiposztázisban állították ki átalakított könyveit. Számomra a legérdeke-

Michel Blazy:
Expérience Atelier: goutte-a-goutte sur pile de feuilles, 2016

sebbek a kőből, műanyagból, zsákanyagból kialakított könyvei voltak. Maria Lai (1919–2013) munkái a „közös” pavilonban tekinthetők meg, de ezek közül két típusú könyves sorozata is van. Az egyikben a könyv lapjait textilanyag váltja fel, a betűket pedig aprólékos varrás, amely ugyanúgy ötvözi a folytonosságot és a szétválasztást, mint az írott szöveg. Ahogyan a fonál, a cérna az összevarrás, az összekötés

néhány helyen csepegett a víz. A színes rétegek idővel láthatóvá váltak, mivel egy ugyanoda eső vízcsepp gödröcskéket vajt a tárgy testébe, láthatóvá téve az – amúgy láthatatlan, fellapozhatatlan – rétegeket. Ez a folyamat tekinthető úgy is, mint a

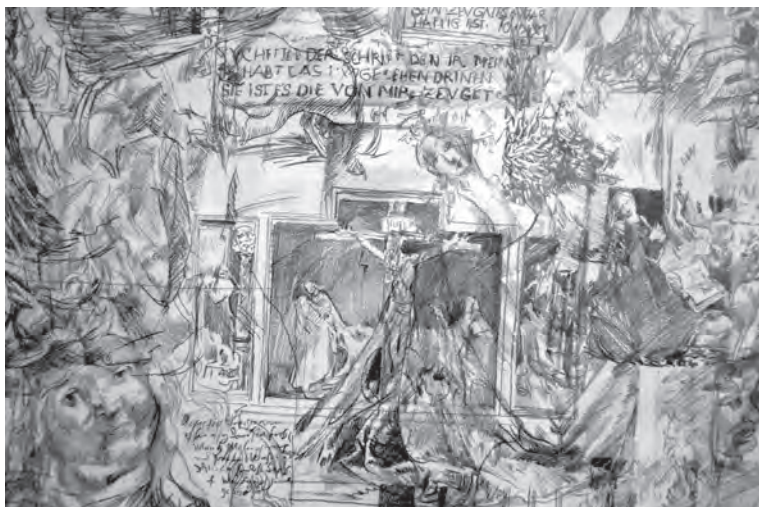

eszköze, úgy a könyv is alkalmas arra, hogy közvetítsen emberek között. A másik sorozat a kenyértésztából készült enciklopédia: a könyvek borítója kenyértésztából van kisütve, egy-egy betűvel a sarkában (a mindennapi betűinket add meg nekünk ma). Az igazán szép könyvek láttán a szellemi táplálékra gondolhatunk, amely itt a kenyérsütés hagyományosan női tapasztalatához köthető. Maria Lai művészete a specifikus, hagyományos női munkák, tevékenységek, környezet újraértelmezéséből építkezik.

Külön élmény Michel Blazy *Az eső transzformatív ereje* című installációja: az Instagramról választott képekből készült nyomatok, egymásra helyezve, könyvszerűen, ezekre

tárgy eredeti állapotának megrongálása – más olvasatban viszont a gazdagodás és az élmény eszköze. Az olvasó/néző kíváncsi szeme óhajtja a tárgy testének erőszakos kopását, hogy eljuthasson a belsejében rejtőző látványhoz. Nagyszerű metaforája annak, hogy az – akármennyire ártatlan – élvezetünknek mégiscsak ára van. Esetleg figyelmeztetés, hogy a fausti, megismerésre való határtalan törekvésünk tönkretelheti a megismerés tárgyát? Gyönyörű tárgy,

Maria Lai:
Bread Encyclopedia, 2008 (részlet az installációból)

nyekről van szó? Liu Ye a szülei által a kulturális forradalom éveiben beszerzett könyveket festi meg. A könyveket fejjel lefelé látjuk, ami egyrészt növeli vonzó titokzatosságukat, másrészt előtérbe helyezi a könyvet mint az esztétikai szemlélés tárgyát. Itt nem általában a könyvről van szó – majdnem könyv-portrékról beszélhetünk. Nem a *Lolítát* festi meg, hanem az 1953-ban Párizsban az Olympia Press által kiadott könyv első és második kötetét. Tiszteletadás a könyvnek, tiszteletadás az egyetemes kultúrának.

amelynek változó formája az idő múlását is kiemeli, és valóban gondolatébresztő.

Liu Ye kínai művész a könyvek szerelmese. Majdnem fotorealista módon festi meg az általában becsukott könyveket. A kiállítás tárgydumpingje után jól meg kellett nézmem, hogy eldöntsem: a falra akasztott tárgyakról, fotókról vagy festményről van szó?

Végül emlékezzünk meg Ciprian Mureșan kolozsvári művész munkájáról is, aki művészettörténeti könyvek illusztrációinak rajzait helyezte egymásra, egy olyan sűrű textúrába, hogy már alig vehetők ki részletek a kiindulási pontként használt könyvekből. A munkák a művészeti hagyománnyal való bonyolult kapcsolatra utalnak: a művész tiszteletteljesen, aprólékosan, nagy figyelemmel lemásolja a könyvek illusztrációit, mivel ezek saját munkájának /saját jelenünknek fontos alakítói. Ugyanakkor a rajzok egymásra csúsznak, és már-már érthetetlenek lesznek önmagukban – sőt, minél több szintet adunk hozzá a rajzokhoz, annál érthetlenebbek lesznek – cserében egy igazán esztétikus látvánnyal gazdagodunk és örülhetünk a részlet-felfedezés kalandjának.

b. Textilek

Textilek minden mennyiségben. Szőnyegek, amelyeket Teresa Lanceta a marokkói szőnyegszövés inspirációja

Ciprian Mureșan:
Le grand alpha de la peinture, 2016
(részlet a rajzból)

Franz Erhard Walther:
Wallformation series, 1983

intim ruhadarabok, amelyeket latexbe merített, majd megszáradva ezek kimerevednek, fényessé válnak, akár egy finom, fémből készült dom-bormű. Ezek az intim női ruhadara-bok, amelyek a szexualitás és a női gender-szerep keverékét juttatják eszünkbe, itt majdnem absztrakt kép-ként hatnak – így ez végre egy érde-kes, kissé poétikus, kissé humoros munka.

Ki kell emelnem Franz Erhard Walthernek a szobor és a festmény határán lebegő monumentális textil-

alapján hoz létre. Abdulaye Konate szőnyege, amely két nép hagyományait egyesíti, miközben vicces részleteket is megje-lenít (pl. egy miniatűr focilabdát). Sheila Hicks nagyon színes labda-pamacsai, amelyek feltornyosulnak az Arsenale falá-nak tetejéig – és amelyekről a szerző semmilyen megalapozó/ hátsó gondolatot nem közöl, egyszerűen „részhajlásmentes szőtteseknek” nevezi őket. Heidi Bucher furcsa darabjai, női

Sheila Hicks:
Escalade Beyond Chromatic Kand,
2016–17 (részlet az installációból)

Heidi Bucher:
Ismeretlen, 1978

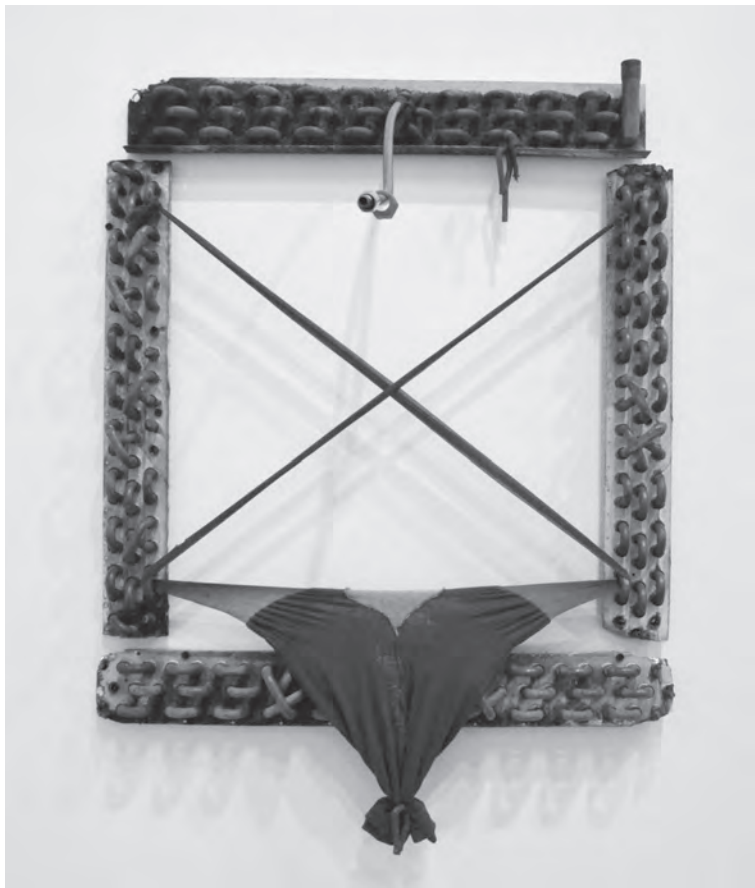

jeit, amelyek egyszínű anyagok kom-binációjából Rothko vagy Barnett Newman hatású installációkat alkot-nak. A munkát „aktiválni” lehet – a megnyitón a művész lassan elhaladt a munka előtt, háttal neki, így „aktívál-va” azt. Franz Erhard Walther az idei

49

Liu Ye:
Book Painting No. 10, 2015
(részlet az installációból)

arany oroszlán díjas – a díj odaítélését a bizottság a következőképpen indokolta: „munkájáért, amely összehozza a formákat, a textileket, a szobrászatot, a performanszt és aktiválja a nézőt; munkája radikális és komplex természetéért, amelynek hatása van napjainkra és javasol egy életutat az átmenetben” (La Biennale di Venetia 2017). Franz Erhard Walther fel fogásában az emberi test – a néző teste – része a munkának.

Ugyanakkor, mint a munka része, a néző már megszűnik néző lenni, ugyanis már nem tudja szemlélni a teljes munkát. A participatív reflexió ötlete valóban érdekes – de valahogy nem nevezném „radikálisnak”, és nem látom, hogyan hat napjainkra. Hacsak nem megint arról van szó, hogy a munka a művészekre hat, az ő napjaikra, és nem a néző/installáció-összetevő napjaira. Arra pedig végképp kíváncsi lennék, milyen életutat javasol átmeneti korszakunkban.

Senga Nengudi:
R. S. V. P. (részlet), 1977–2003

A textilek világában az egyetlen, ami számomra felkavaró volt, a főkurátor által kiválasztott egyetlen afroamerikai művésznő, Senga Nengudi munkája. *RSVP* (repondez s'il vous plait) szobrainak nyersanyaga a női nejlon-harisnya, amit homokkal tölt meg, és felhasználva a homok súlyát, különböző formákba nyújtja, érdekes, egyszerre absztrakt és rendkívül kifejező „szobrokat” alkotva. A harisnyákat csak azután alakítja át szoborrá/installációvá, miután hordta őket, így testének nyomai impregnálódnak a szobrok nyersanyagába. A keresztet idéző formák különösen érdekesek, ha a szemlélő tudja, hogy Senga Nengudi alapélménye a terhesség hatása a női testre, amely átformálódik, sőt, deformálódik, hogy egy új életet hozzon a világra. Általában a kiállított tárgyakat vagy a művésznő, vagy más performer aktiválja: a huzigált, összecsomózott, kiszakított harisnyákat a szülő nő testével asszociálhatjuk, így a hatás még erősebb.

A textilek szépek, de – egy-két kivétellel – valahogy nem éreztem maradandó hatásúnak őket. Talán azért, mert nagy részük még a múlt században jött létre, amikor másképpen folyt a történelmi idő?

c. Participatív munkák

A munkák ezen kategóriája könnyen összecúszik a textilekkel: a fentebb említett Franz Erhard Walther munkája is egy participatív textil. Ugyanígy David Medalla *Öltés az időben* című műve koparticipatív munka: egy szét-

feszített vászon, amire a látogatók felvarrhatnak, feltűzhetnek valamilyen személyes jelt, tárgyat, így bővítve a kollektív emlékezet objektívációját. A munka 1968-ban kezdődött, és egy korszak tükré lehet, képek, szavak, tárgyak archívuma.

Lee Mingwei *Javítás* című projektje jól jött a sok esztétikailag figyelemreméltó, de gondolatilag nem túl dús textil után. A

vészet: a művész nem tárgyat hoz létre, hanem lehetőséget az interakcióra. Miközben javít (azaz: gyógyít tárgyakat), beszélget a vele szemben ülővel (időt, csendet, odafigyelést nyújt, lehetőséget a lélek javítására, gyógyítására). Népszerű munka: rengeteg

művész a terem egyik sarkát foglalta el egy hosszúkás asztallal és két szemben álló székkal, illetve egy falnyi cérnatekerccsel, amelyekből a színes cérnák vékony fonalai egy halom ruhadarabhoz vezettek. Minden ruhadarab szépen összehajtva, rajta egy cetli a művész nevével, a tulajdonos nevével, életkorával, foglalkozásával. Az egyik széken a művész ül (vagy asszisztense), vele szemben pedig az a személy, akinek a ruhadarabját éppen javítja. Tipikus relációmű-

látogató tömörült az asztal köré, az összeférclő, stoppoló művészre mindenki kíváncsi volt.

Ezzel szemben Olafur Eliasson megaprojektje, amely egy nagy teremben zöld lámpák gyártására hívta fel a menekülteket, migránsokat, mene-

Lee Mingwei:
The Mending Project, 2009–2015
(részletkép)

dékjogot kérőket, egyetemistákat (!!!) és a látogatókat, abban a reményben, hogy köztük a közös munka közben kapcsolatok létesülnek, engem nem nyugozott le. Amikor arra jártam, sok lámpa volt, és kevés (talán 1?) menekültnek kinéző személy, az aktivitás nagyon gyér. Lehet, hogy a lámpák újrahasznosítható anyagokból készültek, de kimondottan taszítónak találtam őket. Mintha a projektben rejlő lehetőségek nem igazán tudtak volna megvalósulni: nyilván az egyik legfontosabb projektnek szánták, mégsem volt erős mobilizáló hatása.

A többi interaktív munka leginkább régebbi projekt videó és képi anyaga – olyan munkák, amelyek a közösségek gyógyítását, az ember és természet közötti kapcsolat visszaállítását célozták, gyakran valamilyen partikuláris közösség ősi, rituális eljárásaiból táplálkozva.

*Kiki Smith:
Gathering, 2014 (részlet a rajzból)*

d. Nőileg

Számomra olyan nőiesnek tűnt a kiállítás (ahogyan az ember a női szerepet, a női hozzáállást elképze-
li), hogy azt gyanítottam, sokkal több nő van a művészek között, mint általában. Tévedtem: a statisztika egészen mást mutat: a művészek 35%-a nő, ami valamivel kisebb arány, mint a két évvel ezelőtti 37%, és jóval kisebb, mint a 2009-ben kialakult 43% (Artsy Editors 2017). Valószínű, ez a benyomás azzal magyarázható, hogy az egész kiállításnak olyan légköre volt, amit a női

szereppel szoktak asszociálni: a védelmező, komfortot teremtő, konfliktuskerülő, ápoló attitűd dominált. Tulajdonképpen a textilmunkát is inkább női munkának tartjuk, így bár az alkotók férfiak, valamilyen nőiesség lengi körül a munkákat.

Volt viszont egy-két női alkotó, aki elsősorban a női testre reflektál, és ezek annyiban érdekesek, hogy szemben állnak a klasszikus nőitest-reprezentációkkal, ahol a nők a férfitekintet élvezetokozó tárgyai. A már említett Senga Nengudi harisnyaszobrai is ilyenek.

Ebben a kategóriában Kiki Smith terme igazi csemege. Emberméretű női portréit finoman rárajzolja a törékeny, gyűrött nepáli papírra – nők állva, ülve, terhesen, ránk néznek szomorúan, egykedvűen, finom mosollyal. Bár a vonalak pontosak, precízek – mivel vékonyak, és a gyűrött papíralap látszólagos töréseket okoz –, a látvány zavarba ejtő, nyugtalanító, mintha nehezen tudnánk az alakokat leolvasni, megragadni. Ez lenne a nőiesség kifejezhetetlen lényege? Ha igen, nem egy idealizált női test árasztja, hanem a mellettünk szuszogó, mindennapi nők teste.

Huguette Caland libanoni születésű művésznő nagyon finom, elegáns és egyszerű rajzokkal képes szuggerálni a női testet. Picasso grafikáit idéző, egyetlen vonalra épülő rajzai egyszerűen utalnak félreérthetetlenül a női genitáliákra, és mutatják magukat mint absztrakt kompozíciók. Humor, önirónia,

Zilia Sánchez:
The Amazons, 1968 (részlet)

Edith Dekyndt:
One Thousand and One Nights, 2016

letisztultság egyaránt jellemzi ezeket az öntárukozó rajzokat.

Zilia Sanchez kubai származású művésznő munkái az absztrakt és a minimalizmus eszközeit használják, és közben a női test finom erotikáját idézik fel. A munkák halvány árnyalatait egyrészt nagyon világos rózsaszínek adják, másrészt a festett felület térbeli modulálása. A munkák címe kulturális referencia és egyben a nők emancipációjának szimbóluma: amazonok, trójai nők, Antigoné. Nagyon érzékeny munka, összeköti a jelentésterjesztő kulturális elemeket a közvetetten felidézett női testiséggel.

e. Személyes válogatás

Az abszolút kedvenceim az ideai főkurátori kiállításról az utolsó pavilonból, az *Idő és végtelen pavilon*-ból származnak. A legvarázslatosabb Edith Dekyndt belga művésznő installációja-performansza, *Az ezer-egy éjszaka*. Az elkerített és teljesen

sötét szoba közepén a sötétséget élesen megvágja egy padlóra vetített téglalapú, lassan forgó fényfelület. A fényfelület egy portakaróra esik, és lassú forgása szükségessé teszi a portakaró hozzáigazítását. Az éles kontúrok fenntartásáról egy sepregető személy gondoskodik, aki lassú, rituális mozgásokkal igazítja a seprű segítségével a portakaró széleit, miközben a sepregetés újabb porfelhőket

Seherezádé meséjéből megtanulhatjuk az egymásból folyó meséink/elbeszéléseink/narratíváink jelentőségét, és azt, hogy a végtelen meseforma életmentő, fenntartója saját véges életünknek. A legnagyobb csendben sepregető ember az embe-

kavar fel, s azokat végtelenül hozzá kell majd igazítani a fényhez. A sötét és a fény lecsupaszított ellentéte, az alig kivehető emberi alak lassú, zajtalan mozgása misztikus atmoszférát teremt. A repetitív mozdulatok megbabonázzák a nézőt, aki alig tud elszakadni a látványtól. Meredek absztrakciójával a munka sok irányba indítja el a látogató gondolatait. A cím a mesékben világosan elkülönített jó és rossz harcát idézi fel, amelyben a jó (azaz: a fény) győzelméhez az ember lankadatlan erőfeszítése szükséges.

ri munka, cselekvés alázatosságát és jelentőségét példázza: legyen ez a rendrakó, kétkezi munka, a művészi alkotás vagy akár a szöveg/kép olvasásának végtelen hermeneutikai feladata. Edith Dekyndt installációja sziget az ujjongó és kissé üres művészetünnepben: az elmélyülés, a magunkra találás szigete.

Vadim Fiskin:
Doorway, 2015 (részlet a videóból)

Az utolsó pavilon még tartalmazott két hasonló meglepetést. Mindkettő az Arsenale végén, a kicsi, sötét, penészes cellasorban, amely zárja a kiállítást. Egy-egy ilyen aprócska szoba eleve egyetlen munkának adhat otthont, és ez gyakran videó. Például az idén kiállított *Doorway* című videó, Vadim Fiskin Szlovéniában élő művész alkotása. A sötétet egy ajtó kinyitása töri meg, majd az ajtó becsukásával a sötét visszatelepszik, betölti a teret. Semmi más, csak az ajtó, amely nyílik és záródik, végtelenül. Semmilyen más tárgy, semmilyen szín. Minden reményünk és félelmünk tárgya: mi van az ajtó mögött? A sorozatos ismeretlen jövőbeli helyzetek? Szeretnénk belépni az ajtón, vagy szeretnénk becsukni az ajtót az eljövendő előtt? És ami leginkább eltölt reménnyel és szorongással: a végső ajtó, az élet és a halál közötti küszöb.

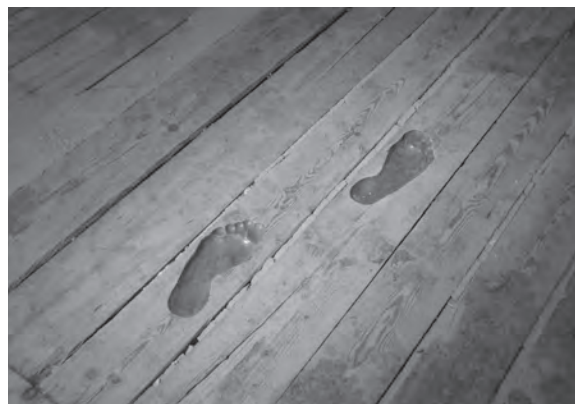
Végül egy másik cellában Fiete Stolte német művész *Printing my steps* című munkája várja a megfáradt látogatót. Az elhagyatottnak tűnő kis teremben mintha nem lenne semmi – és mégis lennie kell valaminek. Ha a néző nem fordul ki egyből a teremből, akkor észreveszi a művész szó szerinti lábnyomait. A művész ott hagyta lábnyomait, alig megvilágítva, alig láthatóan. A padlóba mélyülő, lábnyom formájú gödröket a padló színétől alig elütő, barnás színnel befestette, így örökítve meg hiányzó jelenlétét a hirtelen kitáguló üres teremben. Egyedül, igyekezve nyomot hagyni – vajon nem szól ez mindnyájunkról? Az ember sorsának képi metaforájával zárul a Biennálé arsenalei kiállítása, így megbocsáttatik az eddigi sok felületes lufieregetés.

3. Utóérzések

A biennálékon a tudatosabb látogató próbál valamit elkapni a művészeti világ aktuális trendjeiből, amelyeket a provinciában élve nem tud olyan könnyen követni. Érdekes volt az előző években tapasztalni a gyűjtés mint alkotás trendjét, az outsider művészet előtörését, az ideológiai fegyverként használt művészet gazdagságát.

Mit láttunk idén? Az autonóm művészet előretörését – egy olyan autonóm művészetét, amely önnönmaga esztétiku-

mára koncentrálni, és nem zavartatja magát a körülötte lévő világ zajától. Persze, ezt megteheti. A művészet szépművészet – és a szép önmagában érték, nem kell legitimálnia magát. Önmagának elegendő, az ember számára a szép szemlélete, mit több, teremtése eleve emberhez méltó, gazdagító folyamat. Egy olyan világban, ahol a művészetet vagy felhasználják politikai, gazdasági erők, vagy megvonják tőle a támogatást, érdemes kiállni a művészet

mellett, ünnepelni az autonóm művészetet. Érdemes bizakodóan tömegével olyan művészeket kiállítani, akik eddig nem vettek részt a biennálékon (120 művészből 103 először van itt). Szép gesztus korukban nem eléggé értékelt, azóta elhunyt művészek munkáit kiállítani (tíz ilyen művészt ismerhettünk meg), vagy a hetvenes éveikben járó, főleg a hatvanas-hetvenes években alkotó művészek munkáit kiállítani. Úgy tűnik, a tét az, hogy kiderüljön „mit jelent művésznak lenni nyílt politikai tematika nélkül” (Vasvani 2017), és a kiállítás demonstrálja, hogy

Fiete Stolte:
Printing My Steps, 2014

még így is, a művészetnek van erősítő, az embereket egymással összekapcsoló hatása. A szem és a szív ünnepe – kell ennél több?

Véleményem szerint: igen, kell. Nem lehet lesöpörni a múlt évszázad projektjét, amely a művészetet függetleníteni akarta a pusztá esztétikumtól, azzal, hogy újra bezárjuk a művészetet önnön tükrével egy boldog buborékba. A művészet narciszisztikus lebegése nem biztos, hogy elég ahhoz, hogy a befogadó számára jelentős tapasztalatot nyújtson.

A világsajtóban többen kritikusan viszonyultak az idei biennálé kurátori koncepciójához. Például Carol Becker, a Columbiai Egyetem Művészeti Iskolájának dékánja arról ír, hogy a kiállítás sok frusztrációt generált, ugyanis Macel „bizonytalanul úgy döntött, hogy az ellentmondásokat homályban hagyja és nem vizsgálja meg”, és bár hálásak vagyunk a „gyönyörűségért, amely megszabadít a világtól”, a kiállítást nem érezzük sürgősnek (Becker 2017). Digby Warde-Aldam egyenesen azt a kérdést teszi fel, hogy alkalhatott ennyire rosszul az idei biennálé, és arra a következtetésre jut, hogy „a kiállítás lenyűgöző következetességgel mulasztja el, hogy bármi újat közöljön” (Warde-Aldam 2017). Adrian Dannatt a tradicionális művészet visszatérését látja az idei biennáléban, és az avantgárd régen bejelentett, de most már végleges halálát, amely megeshet, hogy visszavezet Bouguereau-hoz.

Az egyetlen egyértelműen pozitív értékelés, amit most fel tudnék idézni, Bansie Vasvani beszámolója, amely szerint Macel kiállítása még ha nem is konfrontál bennünket a világszerte megerősödő fasizmussal, bebizonyítja, hogy sokat lehet mondani a művészet resztoratív és összekötő erejéről (Vasvani 2017). Ebből a szövegből is kiderül, hogy aki dicsérni szeretné a kurátor koncepcióját, annak defenzívnek kell lennie, védekező álláspontba kell helyezkednie.

Az idei velencei biennálét idősödő hölgynek látom, aki lesötétített elegáns szalonjában, halk zene mellett kávézik barátaival/barátnőivel, miközben az utcákon tankok vonulnak és a városban légiriadót fújnak. Azt hiszem, nem kétséges, hogy mindenki, aki elzarándokol Velencébe a Biennáléra, szereti a művészetet és hajlandó ünnepelni azt.

Kérdés, hogy megtehetjük-e azt, hogy elmerülünk az esztétikai élvezetben, és nem „aktiváljuk” azokat a művészeket, munkákat, akik/ameklyek érzékenyen és felelősen reagálnak nem túlzottan boldog korunk problémáira.

4. Velünk élő művészet

A főkurátor válogatásán kívül a Velencei Biennálén további 86 nemzeti pavilon volt látható és sok kolaterális esemény. Ezek közül kiemelek hármat, amelyek engem mélyebben megérintettek (mert a beszámolót írónak is meg kell állnia valahol).

a. Murmuri

Meg tudnának nevezni egy andorrai művészt? Én most már igen: Eve Ariza. Andorra pavilonja tulajdonképpen egyetlen terem, egy szolid oszloppal a közepén. A falakat és az oszlop falait agyagból készült edények borítják: fazekaskorongon készült egyszerű, szép kerek edények, aljuk átdolgozva, mintha szájba vehető, a hangot felerősítő eszközök lennének, vagy kinagyított fülek. A művésznő a legrégebbi emberi alkotással szeretett volna egy egyetemes kommunikációs lehetőségére reflektálni, amely kultúrán és időn túl van. Így a falakat beborító tárgyak mint megannyi száj és/vagy megannyi fül körbeveszik a látogatót, akit beborít a száj-fül-kagylókból eredő alig hallható,

állandó moraj. A művésznő egy évet szánt az edények alkotására, mind-mind keze nyomát viselik (ez igazán méltánylandó manapság, amikor Damien Hirst sztárművész két velencei palotát is telepakol mások által létrehozott tárgyakkal). Formájuk alig észrevehetően különbözik, az alapforma kisebb-nagyobb eltérésekben, más-más dimenziókban és finoman változó árnyalatok sokaságában

ga, melegsége maradandó esztétikai élmény. Még ha egyedül van, a látogató akkor is úgy érzi, az egész emberiség vágyik megnyilatkozni előtte, és kész befogadni feltárlkozását. Itt testet ölt az ember egyik eredendő vágya: hogy meghallgas-

mutatkozik meg. Az agyag árnyalataival a művésznő az emberek bőrének változásaira, az emberek sokszínűségére utal. Az elmondást és a meghallgatást egyesítő, kerek edények az egyetemes kommunikáció utópiáját vázolják fel. Gyönyörű munka: a kör tökéletes formájához közelítő edények, ritka egyszerűsége a formának, amit a variációk megunhatatlanná tesznek, a színek kellemetessége, légysá-

sák, megértsek és megértse a többieket, korlátlanul – akár nyelvtől függetlenül is.

A kagyló-edényekhez közeledve a moraj felerősödik, és a látogató hirtelen megérti, miért jelenik meg a

*Eve Ariza:
Murmuri, 2017*

kiállítás katalógusán egy emberi szív: az edények saját szívünk hangját erősítik fel, minél közelebb kerülünk hozzájuk, annál kivehetőbb a moraj. A kiállításról szóló szövegek ezt sehol nem hangsúlyozzák: a művészről arról beszél, hogy az edények az emberek közötti kapcsolatok szimbólumává válnak (Ariza 2017). Bennem mégis kétségek merültek fel: ami az interperszonális kapcsolatok mennyországnak tűnt, mégiscsak a magába zárt individuum projekciója? Még ha így is lenne – nagyon szép, és elgondolkodtató. Sokat sejtető (morajló) esztétikum.

b. Doing Time

A Szent Márk tér közvetlen közelében, egy palota első emeletén szenteltek néhány termet Tehching Hsieh performanszainak bemutatására. A művész Tajvanban született, és a hetvenes években emigrált az Egyesült Államokba, egyenesen Manhattanbe. Itt illegális bevándorlóként élt 14 évig, az első években rosszul fizetett, szakképesítést nem igénylő munkákból. Majd megtalálta azt a művészi formát, ami egybeesett életével: az egyéves performanszot. Öt ilyen évet töltött egészen kivételes körülmények között. Minden performanszot megelőzött és megalapozott egy rövid nyilatkozat, amelyben leszögezte azokat a szabályokat, amelyek szerint a következő évben élni fog. Az első évben egy ketrecet épített magának, amely egy börtöncellához hasonlított, s nem hagyta el egy évig, nem beszélt senkivel, nem olvasott, nem írt, nem hallgatott rádiót, nem nézett tévét. Az egyik barátja naponta beadta neki az ételt és kivitte a hulladékot. A kényszerű illegális emigrációból belső, önvállalt emigráció lett – a szabadság és a meditáció tere.

Velencében a következő két év performanszainak dokumentálását állították ki. 1980–1981-ben zajlott a *Time Clock Piece*, amelynek nyilatkozata szerint minden órában Tehching Hsieh a csörgő órát lenyomta, és erről készített egy fényképet, mint dokumentációt. Elgondolni is borzasztó: egy évig nem végzett semmilyen, egy óránál többet tartó, megszakítatlan tevékenységet, például alvást, pihenést, olvasást, vagy bármi mást. Végletes kísérlet: úgy élni az idő terrorjában, hogy közben nem csinálsz semmit az

idővel, üresen telik az idő. A performansz előtt kopaszra nyírta a fejét, így a fényképeken több síkon látható az idő múlása: minden nap egy oszlop, 24 kis fényképpel, az oszlopok beterítik két terem falait. Látható az idő múlása az órák lapjain, de még inkább a művész egyre bozontosabb haján és egyre fénytelenebb, elcsigázottabb tekintetén. Mint minden munkájára, erre is a minimalizmus jellemző: két szemben álló erő, a csupasz idő és az akaratára redukált ember. Minden nap bekarcolt a falba egy strigulát. 365 nap, 365 strigula.

Utólag a művész bevallotta, hogy Sziszüphosznak érezte magát: egy értelmetlen feladatot végzett, amely mégis célt és struktúrát adott életének. Mai napig úgy gondolja, hogy „az én életfelfogásom az idővesztesség” és „az élet semmi más, mint időt fogyasztani, amíg meg nem halsz” (Sontag 2009).

1981–1982 volt az *Outdoor Piece* éve: nyilatkozatában Tehching Hsieh kijelentette, hogy egy évig a szabad év alatt fog élni, semmilyen menedéket nem használ, nem húzódik tető alá (házba, vagy sátorba, vagy hajóba, vagy bármilyen más menedéket nyújtó óvó helyre). Felszerelve kabáttal, pokróccal és egy hátizsáknyi személyes tárggyal, feladta albérletét, és egy évig Manhattan utcáin élt, kutakban mosakodott és a parkokat használta vécének. A dokumentáció ugyanannak a térképnek 356 példányát tartalmazza, ahol pirossal bejelölte, hol aludt, hol

(és mennyiért) reggelizett, ebédelt, hol végezte el szükségleteit. A térképek szintén beborították a falakat, fekete-fehéren, néhány pirossal végzett megjegyzéssel. Megdöböntő kísérlet. New York közepén, ahol dübörög az élet, emberek milliói vesződnek mindennapi problémáikon, például azon mérgelődnek, hogy nincs hova parkolni, vagy azon ügködnek, hogy foglaljanak asztalt vacsorára – egy ember lecsupaszítja életét arra a minimumra, amit még életnek nevezhetünk, új Diogenészként bebizonyítja, hogy a huszadik században sincs szükségünk többre, mint néhány ruhára és egy pokrócra ahhoz, hogy életben maradjunk New Yorkban. És nem azért hajléktalan, mert a körülmények így hozzák, hanem önszántából, az általa választott szabályoknak megfelelően. Egyfajta minimalista performansz: ahogyan a minimalizmus a művészetben minden kolonctól megszabadult, és a majdnem semmi fenségességét hirdette, itt áll előttünk egy ember, aki lecsupaszítja az életét, és a majdnem semmi határáig tolja, bebizonyítva, hogy az élni akarás elképesztő energiákat tud mozgósítani az emberben és élni nagyszerű.

Lehet értelmezni a munkát a kapitalizmus kritikájaként: a művész a kapitalizmus tulajdonfétisével, pénz körüli nyüzsgésével, konzumerizmusával szemben dolgoz ki alternatívát, amely a majdnem semmire alapuló túlélést demonstrálja, és azt a gyanút kelti, hogy a kapitalista modell üres sündörgés, felesleges tárgyak halmaza, értelmetlen időtöltés. Maga az idővel való bánásmód is megdöböntő: a kapitalizmus egyik jellemzője az egyre gyorsuló folyamatok és az a szubjektív érzés, hogy semmire nincs idő. Ilyen körülmények között egy évet (!!!) tölteni úgy, hogy hagyjuk az időt telni, de nem töltjük ki – a nyugati, kapitalista társadalom számára eszement, sőt, majdnem szentségtörő attitűd.

Engem Tehching Hsieh leginkább azokra a kivételes emberekre emlékeztet, akikről Nietzsche azt állítja, hogy képesek a világot a saját képükre alakítani. Nem panaszkodnak és nem alkalmazkodnak, hanem megragadják a körülményeket, *akarják* őket, és így a sors valóban az övék lesz. Tehching Hsieh hihetetlen akaraterővel és következetességgel alakította át művészetté illegális bevándorló életét. Azért emigrált az Egyesült Államokba, hogy szabad legyen

és szabadon legyen művész: mint illegális bevándorló egyfajta börtönben találta magát. Ezt a börtönt átalakította művészei projektté (*Cage-Piece*), és így szabadsága és hatalma terévé változtatta. Szintén Nietzschétől tudjuk, hogy a hatalom akarása elsősorban nem a másik fölötti uralmat jelenti, hanem a magunk feletti uralmat és hatalmat – ezen a területen Tehching Hsieh felejtethetetlen leckét ad.

Az élet egy életfogytiglan ítélet, állítja Tehching Hsieh (Sontag 2009), és ha ez így van, legyen a mi ítéletünk. Nincs időnk? Akkor csináljunk, generáljunk pusztá időt. Doing Time.

c. Faust a német pavilonban

Az idei Biennálé vitathatatlan sztárja a német pavilon. Itt rendezte Anne Imhof a *Faust* című munkáját, amely látványt, mozgást, hangot, zenét egyaránt felhasznált, hogy komplex, alig leírható munkát hozzon létre. Újraépítette a német pavilont, és a tánc és színház között lebegő előadással lelkesítette át.

Az előadás másfél órás, és általában többször ismételték meg egy nap alatt. Amikor ott jártunk, figyelmeztettek, hogy egyetlenegyszer, 11 órától zajlik a performansz. Így az első órát nem a többi pavilon látogatásával, hanem sorban állással töltöttük. A pavilon előtt két fekete doberman kutya nyugtalankodott egy külső ketreccé átalakított épületrészben, egy magas, majdnem kopaszra

nyírt, hosszú katonaköpenyhez hasonló kabátot és bakan-csot viselő nő figyelő tekintete alatt. Még be sem léptünk a pavilonba, máris az agresszió, a rendőri, katonai hatalom kellemetlen jelenségével találkoztunk. A pavilont a művész nő megnyitotta, eltávolított minden ajtót és ablakot, és függőlegesen egy átlátszó, rácsszerkezetű padlóval borította be. A széleken megnyíló kisebb terek félig átlátszó üveggel voltak elválasztva, így a látogató az üvegben inkább saját magát látta, és csak nagyon közelről vagy az üveg alatt tekinthette meg a leválasztott szobákat. Az előadás szereplői – három fiatal fiú és két lány, látszólag professzionális színházi és/vagy táncos tapasztalattal – az egész teret kihasználták. Cselekvésük nagy része a látogatók lábai alatt, a lenti térben zajlott, de időnként a látogatók közé keveredtek, vagy felmászta a látogatók feje fölött függő szerkezetekre, illetve átmertek a szélen lévő termekbe. A koreográfia a néző számára nem állt össze egységes narratívává: a szereplők nem individualizálódtak, nem lehetett bármilyen emberi kvalitást hozzájuk kötni, anónim és személytelenek maradtak mindvégig: akárkik, bárkik. A néző számára kaotikus mozgások mégis tökéletesen meggyőzőek voltak, a színészek nagyszerűen játszották a szerepüket, mozgásuk teljes mértékben koordinált, arcuk szenvtelen, pillanatra sem estek ki a szerepükből. A tömeg hömpölygött a terem egyik sarkából a másikba, attól függetlenül, éppen hol zajlott valami a lent elkülönített régióban. Volt, aki leült a fal mellé, onnan szemlélve az eseményeket, volt, aki elnyúlt az átlátszó padlón, hogy lásson és fényképezzen. Viszont alig akadt olyan, aki megunt volna az előadást és kiment volna. Bár nem történt semmi – mozgások, egyedül, ketten, vagy éppen többen –, ez a semmi mégis nagyon megrázó volt. A szenvedés, a kegyetlenség, az emberi esendőség, az állandó ambivalens harc feleinkkel – mindez a legelvonatabb mozgásokkal kifejezve: ez volt Anne Imhof *Faust*-ja. Fiatalok testesítették meg, divatos, márkás sportcuccokban, mobiltelefonnal a kezükben (amelyen állítólag sms-ben kommunikáltak Anne Imhoffal).

A művész nő alig választhatott volna erősebb referenciát, mint a német kultúra óriásának, Goethének a német népi legendát feldolgozó témáját. A hatalmat és ismeretet szomjazó ember, aki akár az ördöggel is szerződést köt azért, hogy csillapíthatatlan tudásvágyát és hatalmát kielégítse,

Spengler szerint a nyugati ember prototípusa, amit fausti léleknek nevez. Ez egy „eltökélten személyes kultúra” alapja (Spengler 1995: 299), amelynek otthona „a határtalan magány” (Spengler 1995: 303), és amely Goethe szavaival így írja le önmagát: „egy tiszta és megfoghatatlan / sóvárgás hajszolt erdőn, réten át, / s míg könnyem ömlött bő patakban / Megépült bennem egy világ” (Jékely Zoltán ford.). A fausti lélek a nyugati ember szubsztanciája: nyughatatlan, kutakodó lelke, amely tudni és bírni akar, vég nélkül, és amely képes feladni az örök-kévalóságot a tudásért cserébe. Minden veszély és minden nagyság ebből a magányos sóvárgásból fakad, a büszke öntudatból és áldozatkészségből. Fausthoz kötődnek a német kultúra nagyjai: Goethe, Spengler, Thomas Mann. Faust a modern német kultúra alapja, így nem véletlen, hogy Anne Imhof pavilonja tagadhatatlanul német lett. Komoly, komor, fenséges, félelmetes, felidézve a múlt nagyságát és bűneit, és előre vetítve egy nem kívánt jövő árnyait. Bár itt összesen öt fiatal látunk (a „poszt-gender érzékenység” példáit, ahogyan Susanne Pfeffer, a kurátor értelmezi őket – Smolik 2017), akik magukban és/vagy egymással csinálnak valamit, és talán a legközelebbi referencia a magányos ember vergődése, nem lehet elfelejteni, hogy a német pavilonban vagyunk, amit a nácik 1938-ban ízlésüknek megfelelően újraépítettek, fausti nagyravágással, viszont fausti történelmi önreflexió nélkül.

Anne Imhof *Faustja* zavarba hoz és lenyűgöz. Olyan nagy-szerűen játszik a térrel, hogy a néző már nem csak néző: a lábunk alatt zajlanak az események, mintha rátaposnánk vergődő, kiszámíthatatlan mozgású testekre, kíváncsiságtól hajtva követjük a szereplőket, bűnös voyerizmusból szemtanúi vagyunk lelketlen viaskodásuknak, rátapadunk nyomorult életükre, lelkünket betölti a szorongás, undor, félelem, együttérzés. Időnként a zaj annyira felerősödik, hogy az érzékenyebb nézők tenyerükkel tapasztják be a fülüket, a felgyújtott rongyok a padló alatt egyesekből pánikot hoznak elő, könny csillog a nézők szemében.

Az előadás végén a fiatalok levetik vizes ruháikat, kicsavarják belőlük a vizet, hátrahagyják a padlón a fehér törülközőket, és kimennek a pavilonból. Megtisztultan? Egy másik világba? Vagy egy világba, ahol folytatódnak a benti történések más szereplőkkel? Nem tudjuk, de a látogató magával viszi a tapasztaltak minden gyönyörű terhet.

Nem gondoltam, hogy lesz olyan pavilon, amelyben az ember eltölt másfél órát – tudva, hogy ezzel valószínűleg kihagy további 5-6 pavilont (mert az idő a Giardiniban is véges, és hatkor el kell hagyni a területet). A német pavilon előtt érdemes volt sorban állni, és érdemes volt bent lenni – megrendítő, leírhatatlan élmény! És bár a német pavilon lépcsőiről nézve, a főpavilon pehelykönnyűnek bizonyult, a látogató szívből csatlakozik a kíváncsághoz: Viva Arte Viva!

Bibliográfia

- Ariza, Eve 2017. *Murmure Visible*. <http://murmurevisible.blogspot.ro/2017/05/eve-ariza-murmuris.html>. Utolsó letöltés: 2017. 11. 19.
- Artsy Editors 2017. *Venice Biennale Artists by the Numbers*. <https://www.artsy.net/article/artsy-editorial-venice-biennale-artists-numbers>. Utolsó letöltés: 2017. 11. 7.
- Becker, Carol 2017. *VIVA ARTE VIVA: The Venice Biennale in an Anxious Age*. *Huffington Post* 07/11/2017. https://www.huffingtonpost.com/entry/viva-arte-viva-the-venice-biennale-in-an-anxious-age_us_59655db5e4b0911162fc2fb9. Utolsó letöltés: 2017. 11. 7.
- Dannatt, Adrian 2017. *The Return of the Real: Venice Biennale 2017*. *artcritical* 2017. 06. 13. <http://www.artcritical.com/2017/06/13/adrian-dannatt-on-venice-biennale-2017/>. Utolsó letöltés: 2017. 11. 7.
- La Biennale di Venetia: <http://www.labiennale.org/en/art/2017/57th-international-art-exhibition>. Utolsó letöltés: 2017. 11. 7.
- Macel, Christine 2017. *VIVA ARTE VIVA*. In *Biennale Arte 2017. Short Guide*, 38–43.
- Smolik, Noemi 2017. *Anne Imhof “Faust” at German Pavilion, Venice Biennale*. *Mousse Magazine*. <http://mousemagazine.it/anne-imhof-faust-german-pavilion-venice-biennale-2017/>. Utolsó letöltés: 2017. 11. 20.
- Sontag, Deborah 2009. *A Caged Man Breaks Out at Last*. *New York Times*, <http://www.nytimes.com/2009/03/01/arts/design/01sont.html>. Utolsó letöltés: 2017.11.20.
- Vasvani, Bansie 2017. *Is Christine Macel’s Viva Arte Viva in Venice Biennale Really A Disappointment?* <https://www.cobosocial.com/dossiers/is-viva-arte-viva-disappointment/>. Utolsó letöltés: 2017. 11. 7.
- Warde-Aldam, Digby 2017. *How did “Viva Arte Viva” go so wrong?* *Apollo. The International Art Magazine*. 19. 05. 2017. <https://www.apollo-magazine.com/how-did-viva-arte-viva-go-so-wrong/>. Utolsó letöltés: 2017. 11. 9.

SIMON JUDIT

Reperaj 2. – kortárs művek a várban

Kultúra

Generációk, stílusok, irányzatok mutatkoznak meg a nagyváradi Várgalériában a múlt hónapban nyílt nemzetközi kortárs képzőművészeti kiállításon. Már a címe is izgalmas, hiszen számos értelmezése lehetséges: *Reperaj 2.* Azért kettő, mert az első 2014-ben tartották az Oradinum Zöldfa utcai üzemcsarnokában. Mindkettőt a Képzőművészek Egyesülete (UAP) szervezte. Az UAP váradi fiókjának új elnöke van, Vioara Bara festőművész, díszlet-és jelmeztervező. Ő kísért el a tárlatra.

A reperaj szót többféleképpen lehet lefordítani, illetve értelmezni: bemérés, helymegállapítás, határkő. Az alkotásokat tekintve, persze avatott tárlatvezetővel, én az első két értelmezést véltem helyénvalónak. A művészek korunkat és térségünket „méri be”, formák, kifejezésmódok határait kitolva, néha elsöpörve közvetítenek életérzéseket, érzelmeket, gondolatokat a múltból és jelenről. Idősebbek és fiatalok, a romániai, magyarországi, németországi alkotók – legalábbis a magam meglátása szerint – úgy reflektálnak világunk dolgaira, hogy elutasítják a gyűlöletet, kirekesztést, a múlt nosztalgiája porladó, töredező romantika, a jó és rossz összecsapásában még nem biztos, hogy a jó győzedelmeskedik, de a szépség, a művészet mindenkor a jót szolgálja. Vioara Bara, Dorel Găină, Ujvárossy László, Bende Attila, Teodor Frâncu, Ioan Aurel Mureșan, Teofil Ioan Stiop alkotásai ragadták meg a figyelmet a huszonhét kiállított festmény, szobor, kollázs, installáció közül.

Avantgárd – jegyzem meg a tárlatról. Vioara Bara, aki maga is nemzetközileg elismert képzőművész, kiigazít: *avantgárd művészet*. „Egyesek megkérdőjelezzik, hogy létezik-e még az avantgárd, mások viszont – és én velük értek egyet – úgy gondolják, az avantgárd mindaddig létezik, ameddig léteznek olyan művészek, akiknek mondanivalójuk van a világról és az emberről, aki a világot alakítja. Úgy vélem, az avantgárd a

SIMON JUDIT újságíró, kritikus (1956, Nagyvárad). A Majomsziget, a Bihari Napló, az Erdélyi Napló, a Brassói Lapok, a Krónika munkatársa, az Erdélyi Riport, majd az Erport.ro újságírója. MŰRE nívódíjas (1993).

határok áttörését jelenti mind a társadalomban, mind a művészetben.”

A kiállítás szervezője hangsúlyozza, hogy az alkotók kivétel nélkül elismert, hazai és nemzetközi díjakkal kitüntetett alkotók, akiknek munkáit mindenhol látni Nagyváradon kívül. A városban Bara szerint tíz éve nincs megfelelő kiállítóterem, évek óta nem rendeztek jelentős tárlatot. Holott a kortárs képzőművészeti események is hozzájárulnak Várad kulturális arculatához, hiszen nem csak a múltban, de a jelenben is születnek értékek. Egyetértünk abban, hogy a vár akár jelképe is lehet a korok, művészetek, kultúrák interferenciájának. „Nagy örömünkre szolgál, hogy a város rendelkezésünkre bocsátotta a Várgalériát, ráadásul ingyen. Itt szeretném megemlíteni, hogy a reprezentatív kiállítás a polgármesteri hivatal, a megyei tanács, a Körösvidéki Múze-

um támogatásával jöhetett létre. Ez nagyon fontos, hiszen azt jelenti, hogy elkezdődött az összefogás a kultúra érdekében” – magyarázza a frissen megválasztott egyesületi elnök.

A tárlat egyebek mellett azért is reprezentatív, mert különböző művészgenerációk találkoznak. Jelen vannak a '80-asok, az Atelier 35 és más csoportosulások tagjai.

A szó a Képzőművészek Egyesületének váradai fiókjára terelődik, a finanszírozásra, hiszen a művészethez is pénz kell, nem is kevés, a tárlatokról, alkotótáborokról nem is beszélve.

Vioara Bara szerint egykor a váradai szövetség volt a legerősebb az országban, most meg „oda jutott, hogy a nagyváradiak nem láthatják művészeik alkotásait. Olyan művészekről van szó, akik Európa-, sőt világszerte ismertek”. Mert eddig nem volt egy olyan galéria, amely alkalmas lett volna korszerű kiállítóteremnek, ezért örülnek annyira a Várgalériának – ismétli a művész. Azt is elmondja, hogy anyagi támogatásuk mindeddig arra sem volt elegendő, hogy helyi vagy megyei művészek mutathassák be alkotásaikat, nemhogy neves hazai és külföldi kortárs tárlatok vagy művészek munkáinak meghívására. Most már kiderülhetne az ég, Bara a *Reperaj 2.* után derűlátó, reméli, hogy a hivatásos képzőművészek is jutnak némi támogatáshoz. A hangjából azért némi keserűség is árad. Gondolom, azért, mert a művészek mindig is függtek a mecénásoktól, a galériatulajdonosoktól. Végül kiböki, mi bántja igazán nemcsak őt, hanem a többi hivatásos művészt is. Lehet, Vioara Bara nem örül majd, hogy leírom, de a kérdést fontosnak tartom. A tapasztalat ugyanis azt mutatja, hogy a városi és megyei illetékesek jellemzően sokkal többre becsülik az amatőr művészeket, az amatőr alkotóegyesületeket, mint a hivatásos szövetségeket és művészeket. Utóbbiak számára ez abból derül ki, hogy sokkal több és nagyobb összegű támogatást tudhatnak magukénak előbbieik. „Senkit nem akarok megsérteni, tisztelem az amatőr alkotókat, de...” – nem mondja tovább, hiszen valóban nem bántani akar, csak azt szeretné, ha a váradai művészek és a szövetség, amelyet vezet, megbecsülésnek örvendenének, és ez a támogatásukban is megmutatkozna. Már csak azért is, mert az új elnök izgalmas terveket dédelget és reméli, ezeknek jó lesz a fogadtatásuk.

Szeretné ezt a kiállítást más városokba is elvinni, megmutatni, hogy Váradon is van művészeti élet. Célja Bihar megyében

is szervezni nemzetközi képzőművészeti alkotótáborokat, s az ott született alkotások – komoly zsűrizés után – megjelenhetnének a megyeszékhely, illetve más városok közterein, hivatali szobák falain. Nagyváradon két művészeti egyetemi szak tevékenykedik, és Bara a fiatalokkal hozná létre az Atelier 35 csoportot. „Én hiszek a fiatalokban, ők a jövő, ők vihetik tovább a váradai, a romániai művészeti stafétát.”

Beszélgetünk még a kiállításról, a gyönyörű és tartalmas albumról, valamint arról, hogy egyes alkotások nekem mást jelentettek, mint a címük. Vioara Bara szerint a kortárs művészet elsődleges célja – mint minden más művészeté –, hogy hasson a nézőre. A cím nem mindig lényeges, esetenként a műben jelentkező gondolatok közül egy jelenik meg benne. Ez a kiállítás számomra azért megrázó, mert egy felfordult, omladozó világ jelenik meg, ha összességében tekintjük. Mindegyik kép, kispasztika, installáció borűlátó, nagyon kevés alkotás sugároz némi derűt. „Az alkotók azt mutatják meg, amit maguk körül látnak, észlelnek – jön a válasz. – A művészek nincsenek könnyű helyzetben, mecénások nincsenek, kevés a magángaléria, a hatóságok számára pedig a kultúra nem elsődleges.”

Szeretnék jobb hangulatban búcsúzni, beszélgetőpartnerem megérzi, hogy várok még valamit. „Az a segítség, amit ehhez a mostani kiállításhoz kaptam, azzal a reménnyel kecsegtet, hogy a kultúra, a művészetek végre méltó helyükre kerülnek a városban és a megyében.”

NAGY ORSOLYA

Versenyfutás a lelkiismerettel

Török Ferenc: 1945

Nehéz feladat úgy túllépni a múlton, hogy teljes egészében még felmérnünk sem sikerült a bennünket is érintő történelmi események miértjeit és hogyanjait. Török Ferenc 1945 című filmje a szembesítésre tesz kísérletet, nemcsak a saját nagyszüleink világában és korában, hanem számtalan áthallással a mostani társadalomra is.

A poros alföldi mezővároska állomására befut a vonat. Szürke füstfelhőt ereget a koromfekete mozdony, az állomásépület kopár falai vakító fehérén ragyognak a nyári verőfényben. A sínek mellett öregember ül egy szekér bakján. A ráncok az arcán, a meg-megcsillanó napfény a borostái hegyén, a cigarettája füstje – a ceruzarajzszerűen éles és kontrasztos fekete-fehér kép a klasszikus zsánerportrékra emlékeztet.

NAGY ORSOLYA (1983, Nagyváradi) 2008-tól a Reggeli Újság riportere, majd szerkesztője. 2009-től négy éven át a Krónika nagyváradi tudósítója, majd a Digi 24 román nyelvű hírtelevízió riportere. Kétévnyi gyermeknevelési szabadság után jelenleg a nagyváradi Szigligeti Színház irodalmi titkárságának román és angol fordításokért felelős munkatársa.

Ragályi Elemér szemképráztatóan gyönyörű tablói az első perctől az utolsóig lebilincselnének még akkor is, ha az 1945 egyébként nem is lenne jó film.

A westernbe hajló kezdő képsorok után lassanként megismerjük a városka lakóit. Az elhízott jegyzőt, Szentés Istvánt (Rudolf Péter) és sava-nyú, depresszióra hajlamos feleségét (Nagy-Kálózy Eszter), a nyámnyila fiukat és kikapós menyasszonyát (Tasnádi Bence és Sztarenki Dóra) és a többieket. A kis alföldi közösség ugyanis lakodalomra készül, a faze-
kakban rotyog a leves, az asszonyok ipari mennyiségben gyártják a csiga-

*Nyugi, mindent elintézek! Rudolf Péter,
a minden hájjal megkent jegyző*

tésztát, és kora reggeltől nem lehet sehová ellátogatni anélkül, hogy az ember egy kupica kisüstit megkóstolna. Az ünnepi idill azonban pillanatok alatt a feje tetejére áll. Ki így, ki úgy reagál a hírrre, hogy két idegent, egy idősebb és egy fiatalabb férfit hozott a városba a reggeli vonat, még-hozzá láthatóan zsidókat. 1945-öt írunk.

Az, hogy pontosan mi okozza a felfordulást, vagyis miért is annyira rémisztő mindenkinek a hír, hogy zsidók jöttek a városba, és azt mondják, parfümöket hoztak a náluk lévő két hatalmas utazóládában, fokozatosan válik világossá, és nem is lenne tisztességes megfosztani a leendő nézőket a felismerés(ek)től. Elég az hozzá, hogy kevesen vannak, akiknek tiszta a lelkiismeretük azt illetően, hogy mi is történt a háború alatt és a zsidók elhurcolását követően a településen.

Ritkán feldolgozott időszak ez a magyar történelemben. A világháború véget ért, szocializmus még nincs, de a szovjetek „már a spájzban vannak”, és a közelgő új rendszer csírái szárba szökkennek a fogékonyabbak elméjében. De egyelőre

béke van – még nem a kötelező, diktált, kommunizmusépítő béke, hanem a háború lezárultával elérkezett, két vihar közötti csend, amikor még bármi lehetséges, a fellélegzés, amikor az emberek még azt hiszik, visszatérhetnek a korábbi életükhöz, sőt talán valami még jobbhoz.

A múlt azonban a két zsidó képében visszaköszön, és lassan beérkezik a városba, majd ugyanolyan idegtépően lassú tempóban végigvonul rajta. Szótlanul, gyalogszerrel baktat a ládákat szállító szekér nyomában a két kalapos férfi, a kocsisnak parancsba adták, hogy ne siessen, mert nagyon fontos, hogy a hír hamarabb érkezzon meg, mint az idegenek. A helybeliek pedig csak talál-

*Azt látjuk, hogy zsidók, de mit akarnak?
Angelus Iván és Nagy Marcell*

gathatják, vajon milyen céllal érkeztek – nyilván mindenki a legrosszabbra gondol, így az illuzórikus békének lóttak, a valósággal szembe kell nézni, az idegenek egyre közelednek, az óra ketyeg. Akár egy vadnyugati mozi rövid összefoglalója is lehetne ez az egy mondat – konkrétan a *Délidő* (*High Noon*) című '50-es évekbeli filmben találkozhatunk hasonlóval. Török Ferencnél azonban a thrillerszerű „versenyfutás az idővel” valójában a lelkiismeret előli menekülést illusztrálja. És míg a nekünk, 21. századi nézőknek küldött üzenet lényege is az, hogy gondoljuk át, igaz-e a felmenőinkről alkotott idealizált kép, mert ugye, minden nemzet a saját történelmének a jó oldalán állt, ő volt a hős, ugyanakkor az sem véletlen, hogy a szereplők pont attól félnek, hogy idegenek jönnek, ki tudja, milyen céllal, és akár az életüket is tönkretehetik. „Csak magyar legyen” – hangzik el a helybeli kiskirályként pöffeszkedő jegyző szájából, és nem mondhatjuk szívünkre tett kézzel, hogy ezt a lózungot nem halljuk gyakran manapság is, hasonló értelemben.

Az 1945 egyébként eredetileg rövidfilmként készült volna el, hiszen novellaadaptáció (a pár éve lapunk vendégeként Nagyváradon is járt Szántó T. Gábor a szerző), és az egyetlen valódi gyenge pontja az, hogy a cselekmény kicsit kevés egy egész estés filmhez. Ez sem akkora baj azonban, ha figyelembe vesszük, hogy a mellékszálak szinte teljes hiánya, a

lassan csordogáló eseménysor egyre fokozódó feszültsége mégis hömpölygő, balladisztikus alkotást eredményezett.

A szerep kedvéért mintegy tíz kilót hízott Rudolf Péter magyar filmben szokatlanul eszköztelen és erőteljes alakítása a hátán is elvinné a filmet, de a szereplőgárda többi tagja sem

Rendezte: Török Ferenc
Szabó T. Gábor novellája alapján a forgatókönyvet írta: Szabó T. Gábor és Török Ferenc
Fényképezte: Ragályi Elemér
Zene: Szemző Tibor
Szereplők: Rudolf Péter, Nagy-Kálózy Eszter, Sztarenki Dóra, Tasnádi Bence, Szabó Kimmel Tamás, Szirtes Ági, Terhes Sándor, Szarvas József

Ha szemmel ölni lehetne...
Nagy-Kálózy Eszter és Sztarenki Dóra

marad alul. Nagy-Kálózy Eszter figurája csak addig szörnyen ellenszenves, amíg ki nem derül, miért olyan, amilyen – mindezt elsősorban a szemével játssza el –, Szarvas József lelkiismerettől gyötört öregembere és a többiek mind-mind emlékeztetések maradnak. És az is biztos, hogy erről a filmről nem úgy fogunk távozni, hogy az ajtón kiérve már nem

is emlékszünk, mit láttunk. Sokkal valószínűbb, hogy a szereplők által megélt szembesülést, önvizsgálatra kényszerülést személyesen is megéljük – s ha ez így van, akkor az 1945 tökéletesen elérte a célját.

„A jó filmben ott van az igazság”

Nagyvárad filmbemutató Rudolf Péterrel

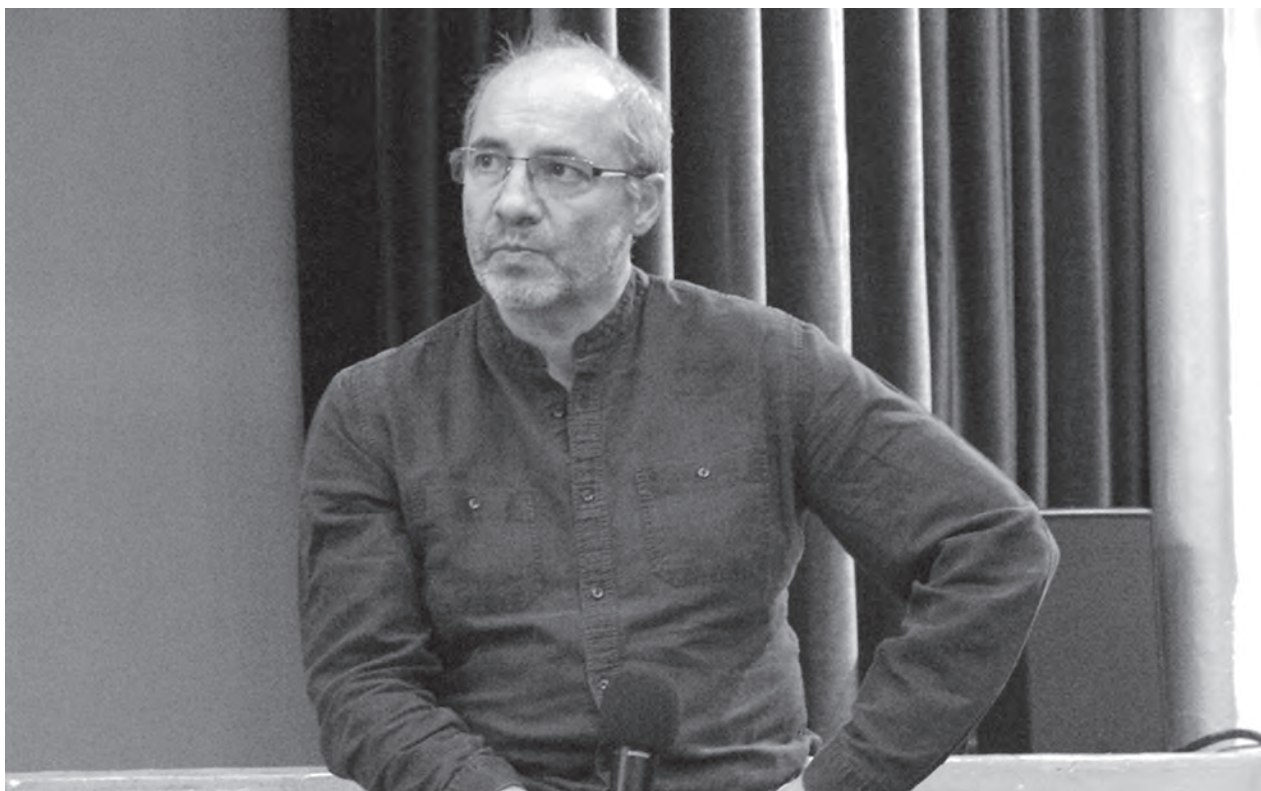
„Az ember színész” – válaszolt egyszerűen Rudolf Péter, amikor Nagyváradon arról kérdezték, nehéz volt-e a számos komikus szerep után a „főgonoszt” megformálnia Török Ferenc 1945 című filmjében. A Kossuth- és Jászai-díjas színművész a film romániai díszbemutatójára érkezett a Partiumi Keresztény Egyetem dísztermébe, ahol egy órán keresztül türelemmel válaszolt a közönség kérdéseire.

Tizenhárom fesztiváldíjat nyert már el az idén bemutatott 1945, és nem kevesebb, mint 25 országban forgalmazzák – derült ki a beszélgetést moderáló **Zágoni Bálint**, a díszbemutatót szervező Filmtett Egyesület alelnöke bevezetőjéből. Az esemény díszvendége, a főszereplő **Rudolf Péter** azt vallotta, elsősorban a piac sajátosságai miatt ismeri őt komikusként a közönség, hiszen vígjátékait sűrűbben ismétlik a televíziók. „Amikor Strindberget rendezek egy stúdiósínházban, az kevesebb emberhez jut el” – jegyezte meg némi iróniával.

Az 1945 történetéről megtudhattuk, hogy a Szántó T. Gábor novellája alapján készült alkotást eredetileg rövidfilmként képelték el, és sok évvel ezelőtt Rudolf Péter kezében is ott volt a novella. A színművész egyféle sorsszerűségként élte meg, amikor kezébe került az egész estésre átdolgozott forgatókönyv, melyben a főszerepre, a falu jegyzőjének megformálására kérte fel őt Török Ferenc rendező. A szerep kedvéért Rudolf egyébként jelentős túlsúlyt rakott magára, aminek a váradi közönségtalálkozón már nyoma

sem látszott – mint megjegyezte, felszedni azért könnyebb volt a kilókat, mint megszabadulni tőlük. Az „alakváltás” a színész saját ötlete volt: mint elmondta, a haszonleső jegyzőt olyan embernek képzelte el, aki „mindent felzabál maga körül”, és ezt szeretne volna fizikailag is megjeleníteni. „A feleségem minden reggel megijedt, amikor meglátott” – vallotta viccesen a forgatási időszakról. A feleség, Nagy-Kálózy Eszter egyébként a filmben is a jegyző, vagyis a Rudolf Péter által alakított szereplő nejét alakítja. Mint megtudtuk, a jövő márciusban megjelenő *Vándorszínészekben* is együtt szerepel majd a házaspár.

Mivel érintetlen alföldi mezővárost, mint amilyen a történet helyszíne, már keresve sem találni Magyarországon, az 1945-öt túlnyomórészt a szentendrei skanzenben, vagyis a szabadtéri néprajzi múzeumban forgatták, amelyet a film látványtervezői alakítottak olyanra, amilyenre szükség volt. A forgatás a legforróbb

nyárban, 40 fokot is elérő hőségben zajlott – mint Rudolf Péter elmesélte, ő mégis „sportot űzött” abból, hogy a forgatási szünetekben sem bújt ki öltönyéből, és azt sem engedte, hogy a sminkesek letöröljék az arcáról a lecsorgó izzadságot, hiszen ez mind hozzátartozik a jegyző karakteréhez, a filmben szereplő emberek jelleméhez és életmódjához.

A közönség kérdésére azt mondta, nézőszámot illetően a film már most meglehetősen sikeresnek mondható, hiszen bár az általa remélt ötvenezres jegyeladás még nem valósult meg, de negyvenezren már most biztosan látták a filmet, ami nem rossz egy olyan komoly és összetett témát feszegető, ráadásul fekete-fehérben forgatott film esetében, mint az 1945. A történelmi felelősség, a kollektív és személyes lelkiismeret, illetve az igazságosság témáját körüljáró alkotásra meglátása szerint „be kellene hozni a gyerekeket is” a moziba. „Meg kell tanulnunk szembenézni a múltunkkal. Szükség van az őszinte beszédre. A szembesítés katarzis. Hatására pedig, bármilyen

fájdalmas is, legalább ideig-óráig jobb emberek leszünk” – vélte.

Nem könnyű film az 1945, és nem könnyű karakter a jegyző sem. Rudolf Péter azt mondta, a sok bűntől terhelt, számító és gátlástalan előljáró karakterébe „bele kellett bújni”, még akkor is, ha egyértelműen negatív szereplőről van szó. Mint elmagyarázta, neki színészként meg kell keresnie minden általa megformált figura igazságait, motivációit. Ítélni a néző „feladata”. Ám „a jó filmben ott van az igazság” – az ügyeskedő jegyző pedig szerinte „biztos, hogy már 1947-ben belépett a pártba, és ha még él, biztosan jó helyen van”.

PÉTER I. ZOLTÁN

A tűzoltóság kezdetei Nagyváradon

Társadalom

Az első magyar tűzvédelmi előírásként Szent István rendelkezését tartják számon, miszerint vasárnaponként mindenki köteles templomba menni, kivéve azokat, akik a tüzet őrzik. A megfelelő tűzvédelem hiányában gyakran pusztítottak sok áldozattal járó tűzvészek, emiatt drákói szigorral sújtották a gyújtogatókat.

1514-ben a Werbőczy-féle Hármaskönyv (Tripartitum) kimondja, hogy a gyújtogatásért vagy az azzal való fenyegetőzésért halálbüntetés jár. A XV–XVII. században a törvényhozás már nemcsak a gyújtogatót sújtotta halállal, hanem azt a személyt is, aki csak fenyegetőzött azzal, hogy a várost vagy a falut, vagy másnak a házát felégeti.

Az első igazán jól szervezett erők a XVII. században, a diák-tűzoltóságok alakulásával jelentek meg. A felső éves fiatal emberek kezdetben a kollégium tűzbiztonságára vigyáztak, később azonban a városban keletkezett tüzek oltásában is nagy szerepet töltöttek be. Ebben a században a megyei előjáróságok és a városi tanácsok egyre több és egyre szigorúbb tűzvédelmi rendeletet hoztak. Egyebek mellett a városok kötelesek voltak fecskendőt beszerezni, ahhoz legénységről gondoskodni, éjjeliőrséget állítani, a tűzoltásra erős, képzett férfiakat toborozni, illetve kijelölni.

Magyarországon a XVIII. század derekán egyáltalán nem volt kielégítő a tűzrendészet szervezete és technikai felkészültsége. II. József 1788-ban ezért olyan országos tűzoltalmi intézkedést adott ki, amely négy csoportba osztotta a feladatokat: az első részt ma megelőző tűzvédelemnek nevezzük, a második csoport a tűzjelzés, riasztás intézkedéseit tartalmazta, a harmadik rész az oltáshoz adott utasításokat, a negyedik rész pedig a mai megelőző tűzrendészetnek felelt meg. Noha ez a rendelet alkotmányellenes volt akkoriban, alapját képezte egy új tűzrendészeti szabályzatnak.

PÉTER I. ZOLTÁN Podmaniczky-díjas helytörténész, újságíró (1949, Nagyvárad). 1991–2009 között a Bihari Napló munkatársa. A Budapesti Műszaki Egyetem műemlékvédő szakmérnöki karán tanult. 1992-től számos helytörténeti és irodalomtörténeti könyve jelent meg.

Az 1836. évi nagy váradi tűzvész

A 19. század első felében Magyarországon ugrásszerűen megnőtt a városi tüzesetek száma. Városokat, városrészeket elhamvasztó katasztrofák korábban is előfordultak, ám ebben a korszakban szinte nem is volt olyan magyar város, amely ne szenvedett volna egy-egy nagy tűztől. Nagyváradon 1836-ban három napon keresztül tombolt a tűzvész, s a Pável utcától Velencéig 178 házat pusztított el. Lakos Lajos városi levéltáros erről így írt könyvében: „1836. évben súlyos csapás érte városunkat, midőn is a nagy tűzvész azt majdnem teljesen elhamvasztotta, annak lakosait koldusbotra juttatta. Ekkor, mint már több előjáróságainknak,

ezeknek is csak azon feladat jutott, hogy a romhalmazból ismét valamit teremtsenek. 1836 év június hó 19., 20. és 21. napján dühösködött a tűzvész városunkban. Az akkori g. kath. káplán öccse, egy Gyiresre való nála tartózkodó 16 éves fiú, bátyjának a káplánnak az unitus püspök utcáján levő házát június hó 19-án d. u. 3 órakor bosszúból felgyújtotta s a ház meggyulván, a tűz átcsapott a Magyar (a későbbi Beöthy Ödön), innen pedig a Kapucinus utcára; elégtek a piacon felállított vásári bódék, a Sas (a későbbi Kossuth) utca a Sas fogadóval együtt. Mintha a bős elem pusztításaitól maga is megijedt volna, a tűzvész első napja estéjén ádáz munkáját abban hagyta, de csak azért, hogy másnap újult erővel törjön ki.” Ugyanis a következő napon, vagyis június hó 20-án, Kromer János asztalosmesternek a Magyar utcán levő házában a lappangó zsarátnok ismét feltámadt s mind ez, mind a püspök utcájában még 14 ház elégett. Harmadnap

pedig ugyancsak a Magyar utcában lakó Szabó András házát saját 12 éves István nevű fia gyújtotta fel, s mint-hogy ekkor nagy szélvész is dühöngött, a még épen maradt házak nagy része is leégett.

A háromnapos tűzvész csak a mai Teleki és Körös utcákat kímélte meg, nem kevesebb, mint 178 polgár házát hamvasztotta el, s ugyanannyian jutottak koldusbotra. Hogy a tűzvész ily borzasztó pusztításokat vihetett végbe, azt könnyen megérthetjük, ha olvassuk, hogy „tűzoltószer-eink azon időben 2 vizipuskából, nyolc vízi sze-

A nagyváradai görögkatolikus székesegyház

kérből, 4 kézi vízpuskából, 4 vashorogból és 3 ócska vászonvederből állottak.”

Kisebb tüzesetek, amelyek néhány épületet hamvasztottak el, gyakorlatilag mindennaposak voltak a későbbiekben is. Ebben az időben a tűzoltás a céhek, kézműves szervezetek és a lakosság közös feladata volt. A lakosság, mivel saját

vagyonának mentésével volt leginkább elfoglalva, érdemben nem vett részt a tűzoltásban. A beszállásolt katonaságot a 19. század eleje óta törvény kötelezte, hogy az oltásra kivonuljon. Sokszor az ő megfeszített munkájuk fékezte meg végül a lángokat, nem utolsósorban azért, mert a tűzoltás csak a helyzetet áttekinteni képes parancsnokok irányító-összehangoló tevékenysége nyomán lehetett eredményes. A katonatiszteknek a legénység előtti tekintélye nem elhanyagolható a tűzoltás sikere szempontjából. Legjellemzőbb módja a tűzoltásnak az volt, hogy minden éghető anyagot eltávolítottak a tűz közeléből, beleértve a szomszédos épületek berendezési tárgyait és tetőszerkezetét is. Általános eszközként vödörket, létrákat és kéziszerszámokat alkalmaztak, amelyekkel nem lehetett felvenni a harcot egy nagyobb tűz ellen.

Önkéntes tűzoltóegyletek

A jelentős technikai fejlődéshez, a hatékonyabb, bonyolultabb, drágább tűzoltógépek tartásához és kezeléséhez főfoglalkozású, hivatásos alakulatokra lett volna szükség. E törekvés hazai felkarolója az önkéntes tűzoltóegyletek létrejöttét is szorgalmazó Széchenyi Ödön volt. Munkájára külföldön is figyeltek, és a török szultán meghívta őt a konstantinápolyi tűzoltóság megszervezésére. Magyarországon és egyben Európában az első önkéntes tűzoltóegységet Aradon hozták létre, 1835-ben. A városi tüzek megfékezésére Nagyváradon

aránylag későn, 1866-ban létesült tűzoltóegylet, de az is még önkéntes alapon. A Nagyvárad-i Önkéntes Tűzoltó Egyesület 1867. augusztus 4-én alakult meg, ekkor fogadták el az egyesület alapszabályzatát is. Lukács György polgármester mellett a kezdeményezők között volt Mezey Mihály királyi jegyző is, s őt választották az egyesület főparancsnokának. Az ő kezdeményezésére hozták létre 1883-ban az Önkéntes Tűzoltók Nagyvárad-i Szövetségét, amely Bihar, Hajdú és Szilágys megyék tűzoltóit tömörítette.

A várad-i tűzoltóság székháza az egykori városmajor területén volt, a mai tűzoltóság helyén. Az itteni kis alkalmatlan épület helyébe 1889-re új laktanyát építettek, ahogy akkor nevezték: tűzoltó őrtanyát. A 40 tagú személyzet számára volt benne egy nagy tanácsterem, három őrszoba, több mellék- és raktárhelyiség, illetve lakások a tűzoltóknak. Néhány évtizede lebontották ezeket az épületeket, hogy felépíthes-

sék a mai, korszerűnek számító tűzoltólaktanyát.

Tűzvigyázó tornyok

A tűzoltóegyesület munkáját a kezdetektől a város legmagasabb tornyában szolgálatot teljesítő személyek segítették, akik azt fürkészték, hogy nincs-e valahol tűz a városban. Az első ilyen torony a Szent László téri görögkatolikus székesegyházé volt. Ahogy Hügel Ottó feljegyezte: „A torony erkéllyel van körülvéve s úgynevezett vigyázó toronyul szolgál, hol minden óranegyedben körül jár az őr

*1904 után a városháza
tornyából figyelték a várost*

az erkély négy szegletén egyet-egyet sípova, s ha tüzet vesz észre, az oda felvezetett sürgöny dróton ad hírt a városi tűzoltó tanyára.” Ezt a szerepet a kezdetektől a székesegyház harangozója töltötte be. Munkáját nem végezhetette felelősségteljesen, amit szóvá is tett a *Nagyvárad* napilap egyik névtelen újságírója az 1870. október 9-i lapszámban: „Már az igaz, hogy remek egy toronyőrünk van nekünk, a tegnapelőtti tüzesetnél is ugyancsak kimutatta a foga fehérét. Neki kellene legelőször jelt adnia s ő veszi észre legkésőbb a tüzet, más tornyok kongatása után jó félóra adván jelt harangjával. Egyik legközelebbi közgyűlésen utasításba adatott, hogy a toronyőr hanyagságáért megbüntessék; de nem csak papíron, hanem valóságban foganatosítva!”

Hogy aztán megbüntették-e a székesegyház toronyőrét, ezt már soha sem tudjuk meg. Abban ellenben biztosak lehetünk, hogy később sem lehettek megelégedve az ő vagy az utódai munkájával, ugyanis a város vezetése 1897-ben két tűzoltóval szerette volna felváltani a görögkatolikus székesegyház harangozóját, de ebbe az unitus káptalan nem egyezett bele. Ezt követően a város vezetősége a református egyházzal egyezett meg, és a két tűzoltó – városi tűzőr – a Teleki utcai templom egyik tornyából figyelte a várost. De nem sokáig, mivel a városháza megépülte után, 1904 áprilisától annak jóval magasabb tornyába helyezték át a figyelhelyet. Az ötvenméteres toronyban 36 méter magasságban rendezték be a felügyelő tűzoltó szobáját.

A városi tűzőr csak azt követően költöztetett be a városháza tornyába, miután a tűzoltó-főparancsnok kidolgozta a toronyőrség szolgálati szabályzatát. Ebben szerepelt többek között az is, hogy „a tűz kiütését a toronyőrség harang-kongatással fogja ezután is jelezni, azon esetekben, ha nyílt fedéltűz üt ki. A kongatás jelzi a tűz irányát, illetve helyét: Újváros és Külváros 2 kongatás, Olaszinak a Fő utcától nyugatra eső része 3 kongatás, Olaszinak a Fő utcától keletre eső része 4 kongatás, Váralja és Velence 5 kongatás, Csillagváros 6 kongatás, ezenkívül a tűz irányát a toronyból nappal kitűzőtt vörös zászló, éjjel pedig villamos fényszóró lámpával jelzik. Eként a közönség is mindig kellő módon és idejében tájékozást nyerhet a felől, hogy hol ütött ki a tűz.”

Az idő múlásával korszerűsödött a tűz elleni védelem Nagyváradon is, később pedig megalakult a hivatásos tűzoltóság is.

MOZOG NAGY IMRE

Az új román világ a Ferenc utcából

Részlet a *Fújnak a fák*, *Ides* című önéletírásból (25.)

2014-ben, az első világháború kitörésének századik évfordulója táján folytatásban közöltünk részleteket egy nagyváradi postamester frontélményeket megörökítő, torzóban maradt emlékiratából. Újabb sorozatunkat a hadikórházak világából, majd a halálos fejszét csodával határos módon túlélő fiatalember háború utáni emlékeiből válogattuk. Érmellék, azon belül Albis született 1892. október 8-án látta meg a napvilágot, egy föld nélküli zsellércsalád sokadik gyermekeként. Félbemaradt önéletírása gyermek- és ifjúkorát, az első világháború előtti „boldog”(?) békeidőket, frontélményeit, kései tanulmányait és Trianon után váradi polgárként megélt éveit tartalmazza, 1924-ig bezárólag. A két világháború között nagyváradi, erdélyi lapokban cikkeket, verseket közlő, vitathatatlan íráskészséggel, humorral, végzettségénél magasabb műveltséggel rendelkező tollforgató hagyatéka hiteles dokumentum és lebilincselő olvasmány. Sorozatunkat egy olyan 1924-es epizóddal zárjuk, mely nem került bele a napokban könyv formájában is megjelent memoárba. A Várad 2018-ban a szerző Imre nevű fiának jellemzően a második világháború eseményeit rögzítő visszaemlékezéseit publikálja majd.

Sz. A.

Talán nem töri meg emlékezéseim amúgy is csapongó időrendiségét, ha följegyzéseim alapján megemlítek néhány, főképp akkoriban tárgyalt romániai közéleti kérdést. Hasznára lehet annak, aki nem ismeri, nem hallott róla, vagy elhallgatták előle, de minket, a húszas években őket akkor meglehetősen foglalkoztatott. Ilyen volt első sorban is Románia és a kommunista munkásmozgalom nemzetiségi vonatkozású kérdése. Először is tény, hogy mindaddig, amíg Románia fegyveresen részt vett a magyar kommün leverésében az antant ösztönzésére, és tervezték a részvételét a szovjet-oroszok elleni intervencióban, furcsa lett volna legális kommunista pártot működtetni az országban. Így aztán Romániában kommunista párt csak 1921-ben alakult, ha nem csal az emlékezetem. Visszaemlékezéseimet ne tessék

mértékadó tényirodalomnak tekinteni, se ez ügyben, se másban. Én írom, amire emlékszem, és ahogyan emlékszem. Megszűrtem eléggé jegyzeteimet, törekszem csak azt leírni, ami jelenlegi, 1959-es megítélésem szerint tény volt és nem vitatható. (...)

Időről időre – abban az illúzióban ringatózván, hogy az majd segítségünkre lehet a nacionalista elnyomás és beolvasztás gőzhengerével szemben – elvállaltam kisebb-nagyobb közreműködést, ami a munkásmozgalomnak állítólag hasznos volt. Az állítólagosságot azért merem ideírni, mert nem vagyok meggyőződve mai eszemmel arról, hogy olyan társadalmi helyzetben, amelyik nem nevezhető forradalminak, inkább ellenforradalminak, az aktivisták személyes szabadságát veszélyeztető, sőt rendőrségi agyonverések miatt életüket kockáztató, határukban szinte a nullával egyenlő „hősies röpcédulázások” hajtottak volna valami hasznát a mozgalomnak! Azoknak volt belőlük haszna, akik szervezték, mert ezáltal igazolták a moszkvai központ nagy hatalmú, egymással vetélkedő irányítói előtt, hogy mennyire aktívak, minő rettenthetetlen forradalmárok, bőrüket vásárra vivő internacionalisták. Holott a bőrüket azok vitték a vásár-

ra, akik a cédulákat osztogatták, szórták, villamosról szélnek eregették, postázták, postaládákba dobálták, gyárfalakon át behajigálták, és így tovább. Őket ugyanis elég könnyen elkaphatták, félholtra verték, hogy kiszedjék belőlük: kik bízták meg őket. Aztán vagy vallottak, vagy belehaltak a kínzásba. A hősök tehát – jelentéktelen akcióikért – ők voltak, nem azok, akik a kezükbe adták a cédulákat. Azok a maguk illegális vagy legális támaszpontjukon viszonylag védett helyzetben voltak, és ha valaki rájuk vallott, többnyire sikerült Csehszlovákián át megugraniuk, elmenekülniük.

Jelentősebbnek véltem – nem azért, mert némelykor illúzióimnak köszönhetően én is bekapcsolódtam efféle közvetítő akciókba – az olyan vállalatokat, amelyeket megbízható román kollégám, Szakadát János beavatásával a váradi illegális kommunista pártszervezkedés hasznára egy időben mégis elvállaltam, és hónapokon át teljesítettem. Például egyszer fölkeresett maga dr. Rozvány Jenő, és arra kért, hogy ha olyan levél érkezne a postára, bárki címére-nevére, amelyen a bélyeg fordítva van fölragasztva, az Oradea városnév csupa nagybetűvel gépelve, kivéve az utolsó előtti betűt (vagyis így, hogy „ORADeA”), azt a rajta megjelölt címre semmiképp se továbbítsam, hanem vágjam zsebre, és felbontatlanul adjam át neki, akinek nyilvános ügyvédi irodája volt akkor, és könnyen tarthatott kapcsolatot bárkivel, olyanokkal, akik nem ügyfelei, hanem megbízható segítői voltak. Ő ugyanis 1919-től a kommunista mozgalom aktivistája lett, és annak révén, hogy valamikor Tatár Géza bátyám neki bemutatott, engem régről ismert, és megbízott bennem. Ha nem ő, akkor egy általa bemutatott fiatalember jött a levelekért. Ez az ifjú aktivista Gelb Sámuel volt, az egykori albisi Gelb Manó szatócs tanult, jogvégzett fia, akit én is jól ismertem. Ebben nem láttam kockázatot, ellenben elismerem a hasznosságát, mert ezáltal elősegítettem az akkori romániai központ és a váradi szervezet közt a postai kapcsolat fenntartását.

Időnként változott a különleges jelzés, amiről a küldeményt fel lehetett ismerni. A bélyeget talpra állították például, a városnevet kisbetűkkel gépelték (oradea), viszont „tévedésből” két pontot gépeltek a kitalált név mögé (Dr. Ion Suciu.), és a házszám előtti nr. rövidítést csupa nagybetűvel írták (Str. Poștei NR. 66). Olyan figura is volt, hogy mindazokat a

leveleket vágjam zsebre, és adjam át Rozvány doktornak vagy Gelb Samu-nak, amelyeken a házszám 99. Ő majd felbontogatja őket, és ami a párté, azt továbbítja, ami pedig valóban valamelyik utca 99. számú ház lakójának szól, és semmi köze az illegális levelezéshez, azt pedig bedobja egy postaládába, visszaragasztva a borítékokat. Ha véletlenül átcsúszott a kezünkön egy „különlegesen címezett” boríték, és aztán valamiképp a rendőrségre került, akkor a rendőrség pártbesúgója révén arról Rozványék rögtön tudomást szerezhettek, és még aznap megváltoztatták a jelzés módját. Dr. Rozvány Jenő népszerű ember volt Váradon, bizonyos körökben. Hol vádlott, hol védő, de mindvégig kommunista meggyőződésű, igen művelt magyar ember. Bajuszos, majd később bajusz nélküli, ahogy a szerepvállalása, időnkénti elutazása kívánta.

Erdélyben a magyar főpapok, püspökök és az itthon maradt állami alkalmazottak nagyobb részének eskütelét követőleg, egyelőre némileg enyhültek a nemzetiségi lét körülményei. 1921. június 5-én egy bánffy-hunyadi népgyűlésen megalakult a *Magyar Néppárt*, elnöke dr. Albrecht Lajos helybeli ügyvéd, titkára a gyémántjellemű Kós Károly építész-író lett. Egy hónap múlva új *Magyar Szövetség* alakult, a két párt és a korábbi szövetség konzervatív erőiből. Pártok feletti, egyetemes érdekképviselést hirdetett, tagja lehetett minden huszadik évét betöltött magyar nemzetiségű férfi vagy nő. Elnöke Jósika Samu, ügyvezető elnöke Heller Gusztáv.

táv, alelnökei: Ugron István, dr. Grandpierre Emil, gróf Bély Kálmán, dr. Ferenczy Géza és Albrecht Lajos, titkára Kós Károly. A munkatervét Zágoni István készítette el, ez lett a későbbiek során a *Magyar Párt* programja is. Üléseit a kolozsvári Unió szabadkőműves-páholyban tartotta. Pár hónap múlva viszont egy „incidens” miatt a román kormány feloszlatta a Szövetséget. Mint a nevekből megítélhető, nem éppen a népi erők képviselői vezették, de mégis valamiféle keretet próbált adni az erdélyi magyarság önszervezésének.

Csak az 1922. évi választásokra engedélyezték átmenetileg a Szövetség újbóli működését. A két előző nagy-romániai választáson, a Vaida-Voevod miniszterelnöksége idején tartott 1919. novemberi, illetve az Averescu tábornok kormánya által rendezett 1920. júniusi parlamenti választásokon a magyarság nem vett részt. Egyáltalán nem voltak jelöltjei. A hatóságok 1922 márciusában is törekedtek megakadályozni a magyar jelöltek szereplését, különböző ürügyekkel. Például Sándor József esetében azzal, hogy a jelölők aláírásai olvashatatlanok; Hiller Józsefét azzal, hogy a dátumot alulra írták, nem felülre; Wass Béla esetében azzal, hogy a nevéhez nem volt odaírva: ő gróf; Péchy Imre jelöltségét azért nem fogadták el, mert az aláírásokat kétféle tintával írták az őt jelölők; Görög Joachim római katolikus kanonok „nem igazolta, hogy nem félkegyelmű”; végül a csíkszeredai Gyárfás Elemér igazolta ugyan, hogy nem félkegyelmű és nem bordélyház-tulajdonos, de mégis visszautasították, mert „az ajánlók aláírása hasonlított egymásra”. Csak egy jelölt jutott be: Bernády György volt marosvásárhelyi polgármester. Végül még a kormánynak is „túl kevésnek tűnt” ez az egyetlen magyar, ezért pótlólag behívott még néhány szenátort és képviselőt, és a jogos 25-30 törvényhozó helyett így lett a romániai magyarságnak akkor három szenátora és három képviselője.

A földreformról is érdemes följegyezmem, hogy Erdély földbirtokossága akkoriban túlnyomórészt magyar volt, a reform csak ellenük irányulhatott. Viszont Erdély művelés alatt álló területének 46,32 százaléka román kisgazdák tulajdonában volt. Az okiráltságban ellenben a bojároké volt a föld túlnyomó része. A földreform mégis jórészt csak Erdélyt érintette, korrupció, vagyonelkobzások, megveszte-

getések közepette zajlott le. A legsúlyosabb kárt a magyar egyházi, iskolai és alapítványi birtokok szenvedték el. A romániai magyar egyházak birtokainak 84,5 százalékát kisajátították, néha a templommal együtt. Scotus Viator brit publicista, történész, aki pedig még Trianon előtt kiérdemelte a „Románia nagy barátja” jelzőt, így fogalmazott a kolozsvári *Patria* című lapban: „Az agrárreform nem csak a magyar birtokosokat tette tönkre, hanem az egyházak révén az egész magyar értelmiséget, és a nemzeti bosszú látszatát keltette.”

Én magam nem a magyar grófok, földesurak birtokainak felosztását kárhoztattam, hiszen ennek a Károlyi-forradalom óta lelkes híve voltam és maradtam. De nem ilyen, nemzetiségi alapon! Magam is úgy láttam, hogy a románság – mint azóta is minden időben – olyan politikusokkal építette ki terjeszkedő hatalmát a Kárpát-medencében, akik kizárólag nacionalista szemszögből ítélték meg és hajtottak végre mindenféle reformot, változtatást, és minden eszmét, irányzatot úgy adaptáltak, ha erre a történelem lehetőséget adott, hogy az a román etnikai elem erősödését, a többiek gyengítését célozza. A hitleri agresszív nacionalizmust leszámítva, amelyik szintűgy minden akciót német etnikai szempontból kezdeményezett vagy ítelt meg, én nem tudok egyetlen más olyan európai nemzetről, amely hasonlóképp tudatosan és az egész nemzetre kiterjedően meg tudta volna valósítani történelmi sorsfordulók idején az etnikai

együttlépésnek ezt a kényes feladatát. És kérdelem én, most kiket igazolt az idő? A humanista-demokrata-internacionalista illúzió-kergetőket, avagy őket? Amíg úgy nem jár ez a felfokozott etnikai agresszivitás, mint a Hitleré, addig igenis, őket!

Ezeokról a dolgokról nemcsak nekem volt ez a véleményem, hanem több váradi román ismerősömnek is, akik – kisebbségben a sovinszta többséghez képest – hajlandók voltak gondolkodni is, nem csak zászlót lengetni és uszítani. Egyik postai fiókbérlőnkőről emlékezem meg közülük szívesen, a cséffai román képviselőről, dr. Dumitru Lascurol, akit a monarchiabeli időkben mint *Lászkú Demetert* emlegették az újságokban, bár sose tagadta román voltát. Alacsony természetű Quasimodo-figura volt, beesett arcú, horpadt mellű, tüzes fekete szemű, cigányképű úr. Vállait mindig idegesen rángatta. A század elején, mint elmondotta egyszer, amikor hosszabban diskuráltunk, a váradi Jogakadémián tanult, mint rojti módos román paraszt fia. Fiatalon rákapcsolt a politikára, ez sok pénzébe került, elúszott rajta az öröksége is. Egy időben az erdélyi és magyarországi románság nyelvi és kulturális autonómiájának volt a híve, aztán csatlakozott azokhoz, akik Nagy-Románia tervén munkálkodtak. Ingyen kenyeret szerzett román választóinak, hogy beküldjék őt a magyar parlamentbe. Ha beszélgettünk, Budapestről mindig elragadtatva szólott, azt is mondta, hogy Bukarest ahhoz képest egy kis török vidéki város. Újságíró akart lenni, nem csak politikus. Gürcölt a kávéházakban, de alig-alig sikerült neki egy-egy gyöngye cikkecskét kifacsarnia, eladnia, közben úgy elszegényedett, hogy még a feketéjét is más fizette ki. Fogadásból – pénzért! – hagyta magát a pesti bohémok társaságában kopaszra nyíratni, ezen mindig jót kacagott, ha emlegette. Nem érdekelte, hogy barátai is kinevették miatta. Az aradi *Tribuna* közölte egyetlen nevezetes cikkét *Ázsiai dühöngés Biharban* címmel. Szitkozódó írás volt, amiért hathavi államfogházatot kapott. 1906-ban Biharugrán pályázott, de ellenfele, dr. Halász Lajos egy hamisított Tiszalevél trükkjével simán megbuktatta.

1916-ban, amikor Románia hadat üzent a Monarchiának, eltűnt Váradról. Átszökött Romániába, belépett – az ő testi adottságaival! – a román hadseregbe. Ott egy irodában köhögtették – ő fogalmazott így! –, s közölték vele, hogy

másra nem használható. Mikor 1919-ben a románok bevonultak Budapestre, ő lett egy időre a román főcenzor! Nem élt vissza a hatalmával, több régi ismerősét kihozta Horthyék börtönéből, kompromittált forradalmi személyiségeket segített át az emigrációba. Mikor 1919 őszén Váradon járt, büszkén és civilben, én akkor ismertem meg őt, a főnököm irodájában. Rozoga-nyeszlett megjelenésű úr volt, de rendkívül büszke a román nemzet győzelmére. Kicsit háryjánoskodott is. Előadta, hogy ő szervezte a máräsesti-i csatát s győzelmet, hogy kizavarta Averescu tábornokot a szobájából, ha rosszkor lépett be, s hozzátette, hogy Brätianu is „reszket, ha őt látja”. Azután lett cséffai képviselő, 1920-tól 1922-ig. Románul csak a románokkal beszélt, másokkal magyarul. Megmaradt ideges, mániákus embernek, de őszinte volt. Őtőle tudtam meg például azt is, hogy a Biharba való bevonuláskor micsoda magyarírtást végeztek Tárkány községben a megszálló románok. Ezt reszkelkedve adta elő, nekem, a magyaroknak! Később vénlegényként nősült meg Bukarestben, a kislánya négyesztendőskor meghalt, egyébiránt teljesen rá hasonlított, gnómszerű gyermek volt. Váradot annyira szerette, hogy gyermekét itt temette el. Halálosan sértette – talán ez tette közlékennyé velem szemben is –, hogy pártbeli főnöke, dr. Aurel Lazăr nem veszi komolyan őt, ellene van a kinevezésekkor, a parlamenti jelölések alkalmával inkább Vasile Bledéat pártfogolja vele szemben. „Pedig én még emlékszem, Nagy úr – közölte velem bizalmasan –, nagyon jól

emlékszem, amikor *Blegye Laciként* a Talpra magyart szavalt a Jogakadémián!”

Később, 1927 táján szakított a Nemzeti Párttal, és elfogadta a liberális Brătianu-rezsimben felajánlott szenátorságot. Egy évig volt szenátor, ott is magára haragította saját pártját. Egy év múlva, amikor a nemzeti párti Maniu lett a miniszterelnök, szóba se álltak vele egykori párttársai, barátai, hiába üzengetett Maniunak. A párt árulónak tekintette, amiért Brătianuval parolázott. „A fene megette őket rakásra! Sok törtető! – mondotta akkor nekem, amikor a postán összefutottunk. – Kineveztek, uram, a miniszterelnökség sajtóosztályára, mint nyugdíjast, végre nekem való munka: én cédulázom a magyarországi lapokat!...” Neki köszönhettem, hogy az időben is, amikor csak egy másik országon át lehetett Budapesttel levélkapcsolatot tartani, és onnan újságokat, lapokat kapni, Dumitru Lascu gondolt rám. Lényegében véve, becsületes, kicsit háryjánoskodó, beteg, rokkant ember volt ő is, mint én. Minduntalan félrelökték. Mellette virultak és gazdagodtak a gyűlölködő, sovén paraziták, harácsoló karrierlovagok. Aztán egyszer csak elmaradt, elsüllyedt a múlt időben.

Engem pedig megáldott az Úr egy második fiúval, akit Imre Ferenc névre keresztelt Csernák Béla nagytiszteletű úr, 1924 novemberében, a Körös-parti református templomban, már nem tudom, hogy egy vagy két héttel a gyermekem világra jötté után. Azért bizonytalan az időpont, mert Piroska szülés előtt egy nappal valamiféle hűléses betegségbe esett, sőt, tüdőcsúcsshurutot is kapott. Imre fiam

november 15-i megszületése előtt már egy hónapja feküdt. Zoltán meg, aki akkor négyéves és kilenc hónapos volt, éppen szamárköhögéstől szenvedett. A kicsi Imre ezt a betegséget kevéssel a világrajövétele után, azonnal elkapta tőle! Majd megfuladt szegény; kékült, zöldült a köhögéstől, hörgéstől, nem volt sok reményem hozzá, hogy életben marad. De gondozásunk, valamint dr. Szőke Ferenc gyermekgyógyász főorvos tudása megmentette. Attól fogva Szőke doktor lett fiaim felnőtt korba lépéséig a házi orvosunk.

Így álltam 1924 végén, két fiúgyermekkel, egy betegeskedő feleséggel, az újonnan vett házra terhelt nagy adóssággal és a mindinkább fokozódó nemzetiségi elnyomás tüneteitől riogatva, a vályogfalú, nedves, egészségtelen Ferenc utcai házban, „mint téli varjú száraz jegenyén”...

(Vége)

A szöveget gondozta és szerkesztette
SZILÁGYI ALADÁR

A társadalmi fejlődés magával hozza a jog átalakulását is

PUSKÁS BÁLINT ZOLTÁN volt alkotmánybírónak Az *alkotmánybíró hétköznapijai* című kötetét november 11-én mutatták be a Partium Alapítvány szervezésében az Ady Endre Emlékmúzeumban. A szerzővel, aki 2007 és 2016 között volt a Román Alkotmánybíróság tagja, a bemutató előtt beszélgettünk.

– Az alkotmánybíró hétköznapijai – *beszédese címe van a könyvének. Mondana néhány szót a tartalmáról?*

– Ez az emlékirat-irodalomnak, a memorisztikai irodalomnak az egyik megjelenítése. Az ötlet, hogy ha majd vége lesz az alkotmánybírói mandátumomnak, akkor erről a periódusról is írnék egy könyvet, az egyik előző kötetem, *A nem ilyen lovat akartam* váradi bemutatóján született meg. Ennek a tükrében, amikor 2016 júliusában véget ért az alkotmánybírói mandátumom, akkor megkezdtem az adatgyűjtést és megírtam ezt a könyvet. Ahogy az emlékirat-irodalomban lenni szokott, az én szemszögemből megközelített eseményeket írok le, ebben lehet egy adag szubjektivizmus is, mert saját szemszögemből nézem a dolgokat, de hogy minél nagyobb legyen a könyvnek a szavahihetősége, mindig idézem a sajtóanyagokat is arról a kérdésről, amiről írok. Próbáltam egy kicsit ezt a kilenc évet az alkotmánybírói szempontból úgy felépíteni, hogy maradjon meg nemcsak a romániai magyar, hanem a romániai román emberekben is, mint egy olyan periódus, amikor az alkotmánybíróság tulajdonképpen megvédte bizonyos helyzetekben a román demokráciát.

– *Hogyan telnek immár a nyugalmazott alkotmánybíró hétköznapijai?*

– Nagyon jólesik az, hogy saját magam alakítom a programom, nem kell odafigyeljek arra, hogy most hova kellene

menni, mit és mennyit kéne tenni és olvasni, ezek jó dolgok. Kapcsolatban állok a sajtóval, több esetben megkelestek, az alkotmánybírói sajtókon történetekhez hozzáfűzöm a véleményemet, és elmondom, hogy látom a kérdéseket. Folytatom az ügyvédi munkámat, olyan szempontból, hogy a római katolikus egyház jogi kérdéseit, például a marosvásárhelyi iskolának a teljes jogi problémáját próbálom intézni. Meg van a Máltai Szeretetszolgálat, ami ugye a „gyermekem”, volt egy könyvem arról is, ezzel is foglalkozom.

– *Melyeket tartja a mandátuma alatt született legfontosabb alkotmánybírói döntéseknek?*

– A romániai emberek és nem csak a romániai magyarok számára szerintem a legfontosabb döntés az volt, amikor az alkotmánybíróság megakadályozta a nyugdíjak csökkentését, egy olyan elvi kérdés kidolgozása mellett, amit most sem tudnak megdönteni, és örvendek, hogy ezt én dolgoztam ki, és az én szavazatomon is múltott a döntés. Akkoriban hatalmas sajtóvisszhangja volt, talán ez volt számomra a legszebb időszak, míg a másik, amikor megakadályoztuk a biztonsági szolgálatokat, hogy beavatkozzanak a bűnügyi kivizsgálásokba.

– *Hatalmas lendülettel indult el az alkotmánymódosítás néhány éve, de ez a folyamat megakadt. Ön hogy látja, mi történt?*

– A mandátumom alatt két próbálkozás volt az alkotmány módosítására. Az egyiket a Boc-kormány dolgozta ki és Románia elnöke terjesztette be. Ez inkább arra vonatkozott, hogy egykamarás parlament jöjjön létre, és az arra vonatkozó szabályzásokat próbálta megváltoztatni, utána pedig volt egy alkotmánymódosítási kísérlet a Ponta-kormány idején, ezt a parlamentnek egy adott bizottsága dolgozta ki. Ez már átfogóbb módosítás volt, az alkotmánybírószágon halt meg. Az alkotmánybírószágon 45-50 hibát talált az előterjesztett törvényszövegben. Ebben nagyon jó előírások, szabályzások is voltak kisebbségi szempontból. Ezeket alkotmányellenes módon eltörölte az Alkotmánybírószágon. Elmondtam alkotmánybíró koromban is, hogy az alkotmánybírószágon alkotmányellenesen járt el, amikor ezeket törölte a törvénymódosító szövegből, erről írtam is egy szakdolgozatot, Romániában nem adták ki, Magyarországon megjelent az *Alkotmánybírószágon Szemlében*. Ott felsorolom, mire alapoztam én azt, hogy ezeket nemcsak be kellett volna vonni, hanem ki is kellett volna terjeszteni, hiszen Románia alkotmánya az első szakaszában a román demokratikus hagyományokra hivatkozik. A legnagyobb román demokratikus hagyomány a Gyulafehérvári Kiáltvány. Az az alkotmányban ab ovo, úgy, ahogy van, benne kellene legyen. Ezt leírtam egy különvéleményben, megjelent a *Hivatalos Közlönyben*. A kiáltvány tehát a román alkotmánynak a szerves része kellene legyen, mert ugye az alkotmány hivatkozik egyrészt a demokratikus hagyományokra, másrészt az alkotmányossági blokk intézménye miatt, ami létezik, és főleg Franciaország, de már Moldova is használta, amikor a román nyelvet hivatalos nyelvnek kiáltották ki. Ezeket a kérdéseket próbáltam egy kicsit megértetni, sajnos nem értődött meg... Alkotmánymódosításra nem látok lehetőséget az elkövetkező időszakban, mert olyan politikai hangulat van, hogy az a szavazati többség, ami meg kellene legyen egy alkotmánymódosításhoz, nem jönne össze.

– *Ha csak önön múlna, mi lenne az a három pont, amit feltétlenül módosítana a román alkotmányban?*

– Amit elsősorban módosítanék, s annyiszor szóvá tettem, hogy már elcsépeltek hangzik, az egységes nemzetállam:

ilyen nincs. Ezt már leírtam szakdolgozatban, megjelent román nyelven is. Ilyen, hogy egységes nemzetállam: nincs; ez egy régi elv, amit nem lehet alátámasztani. Kettő: az őshonos kisebbségek mint államalkotó tényezők elismerése, és harmadikként nem nemzetiségi, hanem általános kérdést vennék ide: a román állam intézményeinek a hatásköreit pontosítani, hogy ne tudjanak egymás hatásköreibe belenyúlni, ne legyen ennyi probléma az intézmények között.

– *Van két égető kérdés, ami alkotmányos szabályozást igényel: az azonos nemű párok helyzete és a hivatali visszaélés büntethetőségének összeghatárhoz való kötése...*

– Még alkotmánybíró voltam, amikor egy olyan pár adott be alkotmányossági kifogást, két férfi, akik Hollandiában kötöttek házasságot, és itt Romániában nem ismerték el azokat a jogait, amelyek a házastársakat megilletik. Akkor már felvetődött, hogy ezt a kérdés az alkotmánybírószágon keretében kellene megbeszélni, s az volt a hangulat, hogy jó volna ezt megengedni. Akkor mondtam: várják meg, míg én eljövök az alkotmánybírószágtól, mert biztosan nem fogok ebbe beleegyezni. El is jöttem, de azóta sem született döntés. Én gyakorló és hívő keresztény vagyok. Keresztény szemszögből közelítem meg a házasságot, és eszerint a házasság a férfi és nő közötti együttélést és kapcsolatot jelenti. A modern világban vannak olyan helyzetek, amikor bizonyos kérdéseket szabá-

lyozni kell. Magyarország nagyon jól szabályozta ezt a bejegyzett élettársi viszonyt, ami nem jelent házastársi kapcsolatot. A bejegyzett élettársi kapcsolat bizonyos jogokat ad, nem mindent ad meg, próbálja valahova középre helyezni ezt a kérdést. Ezt látnám megoldásnak nálunk is, ezt el lehet fogadni, a jelenség létezik. A társadalmi fejlődés magával hozza a jog átalakulását is.

A büntethetőségi küszöb szempontjából másutt is kifejtetem a véleményemet. Nem is értem az alkotmánybíróság második döntését, mivel az 53. és az 56. bekezdés között hatalmas ellentmondás van. Nem utasíthatja az alkotmánybíróság a parlamentet, hogy milyen döntést hozzon. Adhat javaslatot, hogy miként látja a megoldást, de nem adhat erre parancsot.

*Puskás Bálint nyugalmazott alkotmánybíró
Váradon is bemutatta legújabb könyvét*

Fotó: FRIED NOÉMI LUIZA

Nem szabad küszöböt megállapítani. Aki lop öt lejt, az is tolvaj, aki lop egy autót, az is tolvaj. A büntetés kérdése más, azt aszerint állapítják meg, mennyire súlyos a kár. A küszöböt én nem tartanám elfogadhatónak. A modikus küszöböt sem, amiről beszélnek, hogy ezer lej... Nekem ezer lej nem sok pénz, egy szegény embernek ezer lej sok pénz, ez diszkriminációt is jelenthet adott pillanatban.

– A mostanában is társadalmi vitákat kiváltó igazságszolgáltatási reformról mi a véleménye?

– Annyi igazságszolgáltatási reformról beszéltünk már ebben az országban, hogy lassan az igazságszolgáltatás nem is létezik, csak a reform. Mielőtt a mostani igazságügyi minisztert (Tudorel Toader szintén az alkotmánybíróság tagja volt – szerk. megj.) kinevezték volna, beszélgettem vele, s mondtam, „vigyázz, mert a politikában nem a saját elképzeléseidet tudod bemutatni, hanem van a politikai vonal, s ahhoz kell igazodj, s te kell igazodj”. Nagyon kiegyensúlyozott embernek ismertem meg a kilenc év alatt, amíg együtt dolgoztunk, a különvélemények 90 százalékát együtt csináltuk. Ezekhez csak akkor nem csatlakozott, amikor kisebbségi kérdésekről volt szó, más különvéleményeink mindig egybehangzóak voltak, és őt úgy képzeltem el, hogy tényleg reformot próbál végigvinni. Abban az esetben lesz igazságügy is és reform is ebben az országban, ha a politikától mentesítik az egészet. Amíg a politika beleszól, addig nem lesz.

– Az elméleten túl, ön szerint lehetséges a valóban független igazságszolgáltatás?

– A valóban független igazságszolgáltatás létezik, de ahhoz több évtizedes fejlődés, tapasztalat és átalakulás szükséges.

– Jelenleg min dolgozik?

– Többször is feltették a kérdést, amikor könyvbemutatóm volt, hogy mi a helyzet az alkotmány és az autonómia közötti viszonytal, milyen függőségben van. Mindenütt kijelentettem, még alkotmánybíróként is, hogy a román alkotmánynak nincsen olyan előírása, amely tiltaná bár-

milyen autonómiaforma bevezetését. Ez politikai kérdés. Szeretnék tanulmányt írni *Románia alkotmánya és az autonómia* címmel, hogy rávezessem az embereket: a jelenlegi, nemzetállamot szentesítő román alkotmány mellett is meg lehet valósítani bármely autonómiaformát, ideértve a területi autonómiát is. Ez nem alkotmány, hanem törvény kérdése.

Kérdezett: **FRIED NOÉMI LUJZA**

LAKATOS-FLEISZ KATALIN

A formába öntött magány¹

Kritika

„Ahogy visszagondolt azokra az évekre, amelyeket egyedül töltött el, világossá vált, hogy mit nem akar, az azonban talány maradt, hogyan kellene folytatnia. Mint megfeneklett bárka, a sekélységben nem tudott horizontális távlatot szabni létének, csupán menny és pokol közti vertikális libegésben emésztette magát, a való világ csupán önnön tükörképének bizonytalan körvonalaival libegő mélységek felé nyitott távlatot.”

A regény ehhez hasonló, folyóként hömpölygő mondatai maguk is mintegy bárkaként sodorják magukkal a gyászt, aminek sehogy sem akar vége szakadni. (Legalábbis ha stílszerűen, a fenti idézet metaforáival kívánunk szólni.) Ugyanis a gyászról, a veszteségről, annak lelket felőrlő, személyiséget sorvasztó hatásáról szól a kolozsvári Cs. Kovács Katalin regénye. Ahogy egy negyvenes éveiben járó férfi, János (Johann) autóbalesetben elveszti feleségét (Jenny) és vele együtt megszületendő gyermekét. Majd a főhős emlékei nyomán lassan-lassan fény derül a pár egzisztenciális helyzetének sebezhetőségére is. Ugyanis mindketten Erdélyből települtek át (szöktek!) nyugatra még a kommunizmus idején. Kemény munkával, minden pénzüket összekuporgatva sikerült megvetni lábukat Bécsben, kicsi, ám otthonos lakást, munkát találni. Tudjuk tehát, mit jelent ebben a helyzetben a család – Jenny és a gyerek halálával mit veszített el a férfi.

A gyász magánya mögött egy másik, alapvetőbb magány is őrlí Johannt: az otthon maradtakkal való kapcsolat elsorvadása. Kivándorolni, nyugaton élni azt is jelenti, befutottá, de ezzel együtt idegenné is válni az itthoniak számára. Legalábbis Johann öccseivel való kapcsolata ezt mutatja. Emellett Johann alapvetően különbözik anyagi testvéreitől, velük a konfliktusa visszafordíthatatlanná mélyül az anyuk temetésén kitörő örökösödési vitában. Egyrészt nincs tehát, aki gyászában támogassa az otthoniak közül, más-

LAKATOS-FLEISZ KATALIN (1978, Nagykároly) irodalmár. Doktori tanulmányait Debrecenben és Finnországban végezte. Tanulmányt, esszét és könyvkritikát publikál.

részt viszont maga a gyász vágja el még a lehetőséget jelentő kapcsolatoktól is: saját anyjától és Jenny szüleitől. És ez az igazán érdekes a regényben, ettől lesz ugyanis tétjük az érzelmi mélységet ugyan árnyaltan ábrázoló, ám sokszor túlbeszél, ismétlődésekbe fulladó mondatoknak. Ahogy a csapdaként rázáruló fájdalom minden és mindenki iránt közömbössé teszi, mivel az elvesztett teljesség helyett csak pótlékokat kínál. És a gyászoló ember nem éri be pótlékokkal.

Az előrehaladást, történetyszerűséget Johann egyre mélyebb magánya, kiüresedése jelenti a regényben. (Habár ez az „egyre mélyebb” kifejezés is problematikus, mivel János érzései végig egyforma intenzitásúak.) A regény rövid fejezetei inkább

1. Cs. Kovács Katalin, *Arc(más)ok árnyékában*, Kolozsvár, Avalon Kiadó, 2015.

állóképszerűek, minden Jenny emléke és jelenben való hiánya körül forog. Johannt a gyászba való begyűrözöttség sorsszerűen juttatja el arra a pontra, ahol már senkije sem marad. Ez a felismerés anyja temetésén érlelődik meg benne a testvéreivel való konfliktus nyomán. (Ugyanitt Jenny szülei is találkozik, akik viszont lányuk halála miatt neheztelnek rá.)

Innentől kezdve eseménytelibbé válnak Johann mindennapjai. Egy meghíúsult szerelmi kaland, majd a regény legkülönösebb, egyben legizgalmasabb része következik. Johann nőnek öltözve-átváltozva – Frau Johannaként – felszabadultan flörtöl Bécs cukrászdáiban, középkorú nők társaságában, divatszalonokban fecseg. Minden ízében élvezi új életét. Az olvasó is fellélegezhet: ennyi önmarcangolás után végre egy kis játék, humor! Még ha tudjuk is, a játék mögött gyógyíthatatlan magány lapul. A transzvesztita-lét viszont csúfos véget ér, és ezzel együtt a történet is ellaposodik. Morális kategóriákban kezd el gondolkozni az eddig érzelmeket festő elbeszélői hang. Johann, miután nőnek maszkírozottan a sötét utcán rablótámadás áldozatává válik, az erkölcsi jó és rossz határaitól elmélkedik. Arról, hogy lényegében hasonló bántalmazóihoz, merthogy a nőként való szerepjátszással lealjasította, tönkretette, feladta egész lényét. Azért is hiteltelen ez a rész, mert visszaemlékezve sokkal megengedőbb ezzel az időszakával szemben. Mert *akkor*, magányában nem tehetett másként.

A könyv vége felé haladva úgy érezzük, a történet közelgő lezárása hívja elő a beállt fordulatot. A nézőpontban is változás áll be – már lényegében a transzvesztita-részben –, az érzelmek nézőpontját a moralításra cseréli fel a regény. Amikor Johann megtudja, hogy Jenny anyja is özvegy lett, felébred tetszhalott állapotából, és rádöbben, hogy mennyire önzően viselkedett. Hirtelen felbuzdul benne az élet, a segíteni akarás, és ezen túl még tiszta öntudattal el is ítéli magában mindazt, ami eddig lelki életének lényegét jelentette! A vég felől olvasva elkomolytalanodik a regény lényegét kitevő érzelmi szál. A bűn nézőpontjából ugyanis nem, vagy csak

részben érthetjük meg az érzelmek saját úton kanyargó logikáját. Az önmaga fölötti ítélkezés helyett – ha már amúgy is a gyógyulásra fut ki a történet – valamiféle megértés sokkal hitelesebb lenne.

Amit mindenképp erényként könyvelhetünk el a regényben, az a hangnem következetessége. Az érzelmek mélységében otthonosan mozgó, ugyan kissé szépelgő, viszont finom árnyalatokban zsongó hang, ami egyéniséget ad a könyvnek. És ami – tegyük hozzá – egy üdítően emberléptékű, romantikus, ha úgy tetszik, régi-módi szövegvilágba viszi el az olvasót. A könyv nagyon hisz az érzelmek erejében, abban, hogy van valami lényegi az emberben, ami bár sérülékeny, de mégis ez teszi az embert emberré. Az olvasót könnyen megfoghatja, elcsábíthatja ez a hangnem, kinek-kinek saját vesztesége helyett beszélhet, éppen mert a narrátor beleélően, mint egy áttetsző üveg mutatja meg főhőse lelkivilágát. (És nem mint egy tükör, ami már távolságot feltételez!) Nincs tehát semmiféle olvasót eltávolító ironia. Minden mélyen átélt, meg-szenvedett a regényben. Aki spekulatívabb, ironikusabb, ha úgy tetszik, intellektuálisabb olvasmányélményre vágyik, az első mondatoknál fanyalogva teszi majd le a könyvet. Ezzel szemben a szenvedésre fogékony, érzelmes olvasó, aki a narratori hang csábításának is szívesen átadja magát, nem fog csalódni.

SZILÁGYI ALADÁR

Fiume, város a valóság felett

„Megszámlálhatatlanok a világ
elbeszélései.”

(ROLAND BARTHES)

Ami engem illet, nem Benedek Szabolcs barátunk kötetének fedelét megpillantva talákoztam először a „fiumei cápa” motívummal, amikor a Helikon Kiadónál megjelent, díjazásra érdemes küllemű könyvét a kezembe vehettem (Benedek Szabolcs: *A fiumei cápa*. Helikon Kiadó, 2017, 399 oldal). Nem, az „én cápám” sokkal régebbi, még a regénybeli időnél is régebbi keletű. A *Nagyváradi Napló* 1901. június 23-i számának A hétről című rovatában a szolgálatos szerkesztő, bizonyos Ady Endre – aki egyébiránt napról napra teleírta az újságot – így fogalmazott egyik színes szösszenetében: „Úgy ám, csak akik még Noéval gondolkoznak, hiszik el, hogy van holt szezón is, eseménytelen nyári szak, melyről újságíró nagyapáink sikerült vicceket gyártottak a fiumei cápa s társai cég alatt. Dehogyan van. Olyan eszeveszetten lármás a világ, hogy valósággal gonosz irigyen gondolunk az elmúlt szép időkre, mikor így nyáron többnyire pihent a krónikás. Olyan nagyot változott a világ, hogy még a fiumei cápa is rehabilitálódott. Kiderült, hogy ezek a fiumei cápák gyalázatosan hamisítatlan cápák és nem – kacsák. Minthogy hát sok minden kiderül apránként...”

Az író nevéhez tapasztott „barátunk” epitheton viszont – reményeim szerint – nem könnyelműen odavetett jelző, hiszen ittjártakor a Vele készült terjedelmes beszélgetésünk volt az utolsó interjú, ami a felszámolásra ítélt *Erdélyi Riportban* 2016. december 25-én megjelenhetett. Szabolcs – aki azóta is megtisztelő mértékben érdeklődik a mi dolgaink alakulása iránt – már akkor elárulta, hogy mire készül: „Amikor a trilógiát befejeztem, azt hittem, ez a történet itt számomra véget ér, más irányba mozdulok el. De az történt, hogy egy éve némi időt eltöltöttem egy ösztöndíjjal

Rijekában, amit a Monarchia idején Fiuménak neveztek. Ott annyira változatlanul megvan ez a milió, és annyira megragadtak ezek az érzések, hogy amikor ott voltam, ingerelt arra, hogy ismét elkezdjek egy olyan regényt írni, ami ezzel az időszakkal kapcsolatos.” Tavalyi beszélgetésünk idején *A fiumei cápa* már a szerkesztő asztalára került, s meg is jelent a 2017-es Könyvhét alkalmával.

Adott a szerző, aki már előző regényeivel bőségesen bizonyította, mennyire otthonosan mozog ebben az ántivilágbeli, Monarchia-kori közegben. Kedve támad „fiumézni”, és adott Fiume, ahová nem regényírhatnékből keveredett. De Benedek Szabolcs nem volna az, aki, ha e különös, különleges múltú város falai közt csámborogtában ne bukkant volna rá a „témára”. És minden egyebet félretéve, fél esztendő alatt elibénk rittyentette, egy nagyregény formájában... E mögött a ritka írói teljesítmény mögött számos, általa nem leplezett műhelytitok leledzik. Például az, hogy – jó szokása szerint – bár minden hátsó írói szándék nélkül, ha már megadatott hosszabb időt a városban mulatnia, eleve „készült” Fiuméből, s később, regényépítés közben alaposan dokumentálódva, ezt a tudásalapot bővítette

tovább. Így vált lehetővé, hogy számunkra, a regény olvasói számára rendkívül hitelesen, érzékletesen és nem utolsósorban érdekesen jelenüljön meg az a világ, amit Fiume jelentett a Monarchiához tartozása utolsó éveiben. Benedek Szabolcs egyaránt mestere a leírásnak és a cselekmény bonyolításának. Ha szükségeltetik, regényideje kellőképpen lelassul avégett, hogy „legyen elegendő időnk” a táj, a városkép befogadására, játszik a türelmünkkel, de nem él vissza vele, hiszen egy-egy hirtelen váltással mindent felpörgetve fokozza az izgalmat.

Már az első, igen sikeres, igen hatékony felütés után meg se járja az eszünket, hogy a történetből mennyi a valóság, mennyi a fikció, nem tépjük az agyunkat azon: mi a szöveg-világ és az adott szövegtől függetlenül is létező valós világ viszonya? A szöveg leglassúbb kanyarulataiban is magával sodor, a legdrámaibb szituációk (a robbantás, a földrengés, a szökőár) megjelenítése pedig prózapoétikai remeklésként „feleltetik” a leíró-részletező szövegrészek lassúdadságát. Egyébként három évszázad óta, Johann Jakob Breintingernek köszönhetően „tudjuk”, hogy az irodalom utánzásának anyagát és eredetijét nem annyira a „jelenvaló világból”, mint sokkal inkább a „lehetséges dolgok világából” kölcsönzi. Az irodalom természeténél fogva a valós világ kiterjesztése – a fikció, az utópia, a fantázia, az álom, az imagináció irányába való meghosszabbítása. Tzvetan Todorovnak, a szemiológia tavasszal Párizsban elhunyt pápájának érdeme az a pontos felismerés, mely szerint a szerző elbeszélése egy fiktív univerzumot idéz fel. Ennek alapján konstruálja az olvasó a maga képzelt univerzumát: e képzelt univerzum hozza létre az olvasó elbeszélését. Ezek szerint két elbeszélés és két képzelt világegyetem létezik. Az irodalmi elbeszélés világteremtő lehetőségei mellett Todorov az olvasás világteremtő képességének tényét hangsúlyozza.

Benedek Szabolcs megkönnyíti az olvasó dolgát, egy annyira koherens, hihető világot kínál számunkra, melyben nagyon hamar magunkra találhatunk, eddigi nemtudásunk hamarvást elenyészlik, eddigi tudásunk ennek a műves, rafináltan adagolt prózavilágnak hála, lapról lapra bővül, gazdagodik. A „mi Fiuménk” minden érzékszervünk igénybevételével konstruálódik, valósággal beszippant bennünket, ideje jelenné válik, a korszak minden szövevénye belénk ita-

tódik, a térség a mi terünk, immár a szerzővel együtt a regénybeli figurák otthonosságával mozgunk benne. A szerre felbukkanó regényhősök közeli ismerőseinkké válnak, a több szálon futó cselekmény a mi kezünkben is összefut. Adott egy budapesti újságíró, Kovách Richárd, aki szeretne egy olyan cikksorozatot írni a Fiumét fenyegető állítólagos cápaveszélyről, amely leleplezi a szenzációhajhász szakmát. Egy másik szálon a jobb sorsra érdemes olasz fiatalember, a kávéházi pincérként dolgozó Antonio életét követhetjük nyomon. A harmadik szál egy magas rangú magyar tisztségviselő, Noskó Gáspár és háznépe életét villantja fel. És körülöttük kavarog, fortyog, zajlik az olasz–magyar–horvát kikötővárosnak a látszólag békés felszín alatti, ellentmondásokkal, nemzetiségi és társadalmi feszültségekkel terhes élete. A helyszín regénybeli értékét csak fokozza az az el nem hanyagolható tény, hogy Fiuméba csapódnak ki, itt gyülekeznek, itt várakoznak behajózásra a Monarchiából egy másik, jobbnak remélt Újvilágba menekülni törekedők tömegei.

A valóságos Fiume – akár a nevéhez tapadó, vérbeli „fiumei cápa” – realitások fölötti metaforává emelkedik, a pár napot felölelő cselekmény tér-ideje előbb alig érzékelhető, majd mindinkább fokozódó fenyegetettségérzetet, megfoghatatlan veszélyérzetet generál bennünk. Az állatvilág, a sirályok, a tonhalak, a cápák világának ösztönös viselkedése, mely előre jelzi a közelgő természeti katasztrófák sorozatát, akár figyel-

meztetésül szolgálhatna a szárazföld cápái, a szárazföld ragadozója, az ember számára. De mi réges-régen elvesztettük az efféle, ösztönökből fakadó képességeinket. És minden vészes ómen, riasztó előjel ellenére, végképp „képtelenek voltunk elhinni”, hogy az egymást követő cápajárások, szökőárok, földrengések karnyújtásnyi időn belül bagatell epizóddá minősülnek ahhoz képest, ami 1914 nyarán bekövetkezik. Kovách Richárd szerkesztő úr ismét

felül a Fiuméba tartó vonatra, szemlét tartani a romjaiból éledező, az újraépülő város fölött. A kerekek gyorsuló kattogása közben már nem hallja, hogy a pályaudvart ellepő rikkancsok a szarajevói merényletről harsogva lobogtatják a friss lapokat.

Barna Imre

műfordító, író

Törzsasztal

Budapesten született 1951-ben. A Toldy Ferenc Gimnáziumban érettségizett, majd az ELTE olasz–német szakán szerzett diplomát 1975-ben. 1995–1998 között a római Magyar Akadémia igazgatója, több évtizeden át az Európa Könyvkiadó szerkesztője, főszerkesztője, majd ügyvezető igazgatója. 1999–2004 között a pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem bölcsészkarán olasz szakosoknak vezetett óraadóként műfordító-szemináriumokat.

Az 1970-es évek óta kritikákat és esszéket is publikál.

Elsősorban Umberto Eco, továbbá a Nobel-díjas Bob Dylan kizárólagos magyar fordítója, utóbbinak életrajzírója is. Újrafordította Rozsban a fogó címmel (2015) J. D. Salinger magyarul Zabhegyezőként ismert regényét. Fordításában jelentek meg R. M. Rilke válogatott prózai művei, továbbá Giorgio Pressburger több kötet.

Több elismerés mellett József Attila-díjas, az Olasz Köztársaság Érdemrendje lovagkeresztjének birtokosa, 2007-ben az olasz nemzeti műfordítói díjat érdemelte ki.

Barna Imre műfordító Nagyváradon
Fotók: Szűcs László

BARNA IMRE

Szöveget fordítunk, nem szavakat

KÖRÖSSI P. JÓZSEF (■): Szeretettel köszöntöm Barna Imrét, aki író, műfordító, az Európa Könyvkiadó volt vezetője, József Attila-díjas és az Olasz Köztársaság Érdemrendjének lovagkeresztje is az övé. Mai beszélgetésünk jelentős része a műfordítás körül, tehát a munkája körül fog zajlani. Umberto Eco és Bob Dylan kizárólagos fordítója, de Rilke és Giorgio Pressburger fordítójaként is ismert. Kezdjük azzal, amit a meghívóba csábításképpen beírtunk, hogy váradi kötődései is vannak.

BARNA IMRE (▼): Nekem, mondjuk úgy, kétféle váradi kötődésem van. Az egyik magától értetődő. Réz Palit már idejövet idéztük, aki szerint kétféle ember van, az egyik a váradi stb. stb. Nekem a nagymamám volt nagyváradi, még gyerekkorában Budapestre költöztek, de édesanyám még a két háború közötti gyerekkorában is egy ideig minden nyáron Nagyváradon, illetve nem tudtam feleleveníteni, melyik környékbeli faluban nyaralt, az itteni rokonoknál. A családban keringtek váradi történetek is. Egyébként az a dédapám, aki eredetileg kecskeméti, úgy jött ide a nagyváradi rokonokhoz szerencsét csinálni. Ő az átmeneti történelmi időkben elég sokra vitte. Ady Endrének is a barátja volt, és Nagy Endre Várad-könyvében is említi. Leírja, hogy volt egy meglepetés-búcsúztatása neki, amikor abbahagyta a kabarét, és elvonult Párizsba. Azok között, akik neki ezt a búcsúpartit szervezték, ott volt az én dédapám is, akivel igazi jóbarátok voltak. Van is tőle egy karikatúrám. Na, szóval ez volt az egyik kötődés. A másik váradi vonal ott kezdődött, hogy Jóskával, innen pár száz méternyire...

■ A színház mellett.

▼ ...egyszer csak, '79-ben vagy '80-ban véletlenül összeakadtunk. Én akkor egy ismerőst kísérttem, aki a rokonait jött látogatni, és kaptunk egy tippet, keressük meg az Ady kört. És épp Jóskát volt szerencsénk megszólítani, hogy megkérdezzük, nem tudja-e, merre van az Ady kör. És tudta.

■ Akkor még tudtam. A színház mellett állt két alak, lerítt róluk, hogy magyarországiak, és pont ezt kérdezi tőlem, hát ez furcsa dolog volt, pénteken ráadásul.

▼ Így Jóska révén egy egész baráti kör, némi konspirációval is megspékelve egyszer csak az ölembe vagy az ölünkbe pottyant. Úgyhogy voltunk itt utána jó párszor Váradon. Nem sokszor, de nekem ezek a találkozások nagyon fontosak.

■ Kertész Attiláékhoz kötődtél, Ara Kovács Attilához.

▼ Igen. Még olyan is volt, hogy hazamentünk, és utána én elmentem az ellenzékhez híreket vinni. Úgy, hogy lementünk az utcára kutyát sétáltatni, nehogy valaki kihallgassa, miket mesélünk. És még egy találkozás nagyon emlékezetes számomra, Jóskát mindig felhúszom vele, vagy boldogítom, mikor felelevenítem.

■ Nézzük meg.

▼ Amikor utoljára Jóskával Váradon találkoztunk, azután volt egy-két nappal, hogy megkapta

a kitelepedési engedélyt. És hát madarat lehetett volna vele fogatni örömeiben. Egy ilyen kifordított szőrös bundában volt.

■ *Az egy csergekabát volt.*

▼ Csergekabát. Mindegy. Szóval egy ilyen Úz Bence-i figura jött velem szembe, szinte sírt örömeiben, hihetetlenül irigyeltem. Azóta is megmaradt bennem, de jó ennek a Jóskának, hogy neki van egy ilyen helye, van egy ilyen ideális, nagyszerű Magyarország, ahova, most ő örül, hogy mehet. Bárcsak az én számomra is lenne egy ilyen hely – gondoltam akkor magamban, nekem nem volt ilyen hely.

■ *Most ha idejöhethnék, akkor ujjonganék.*

▼ Ez az élmény bennem nagyon-nagyon megmaradt.

■ *Ha már ilyen személyes dolgoknál tartunk, most jutott eszembe valami. Emlékszel arra, hogy csempésztél tőlem kéziratot? És egyszer lebuktál a határon.*

▼ Jó pár évfolyamnyi *Echinox* folyóirat is benne volt.

■ *Igen, Fellegvár, Echinox. Azon csodálkoztam, hogy visszaküldték, és nem lett semmi következménye. Engem nem kerestek, pedig a lakásra jöttél, ezek szerint nem követtek, furcsa volt az egész.*

▼ Egy Trabant csomagtartójában vittem. Kinyitották. Egyrészt hülyének tettettem magam. Nem esett nagyon nehezemre, mert nem tudtam, mi ennek a tétje. Valahogy nem hatolt el a tudatomig, hogy ez ekkora kihágás. Magyaráztam a határőrnek vagy kicsodának, a vámosnak, hogy én egy kiadói ember vagyok, egy szerkesztő, ezek kéziratok, és viszem. De hát nem szabad. Jó, akkor viszem vissza. És azt mondja, igen, vigyem vissza. Megfordultam, és visszahoztam.

■ *El lehet képzelni engem, amikor megláttam Imrét a kéziratokkal.*

▼ Aztán Budapesten folytattuk a barátkozást. Jóska nem-sokára intézménnyé alakult.

■ *Figyelj, nem rólam szól ez a beszélgetés, hanem rólad.*

▼ Voltál te a kiadóm is.

■ *Figyelj csak, Imre drága, nem olyan rég kezdte el mondani egy történetet édesapádról, és azt mondtam, ne mondd el, majd itt. Ne legyen ez egy felmelegített történet. Nem tudom, miről szól, de az első mondatodból kiderült, izgalmas.*

▼ Van nekem egy apám, aki most 95 éves, és – máris egy titkot mondok el – ő nem tudja, hogy én titokban felvételeket szoktam készíteni, amikor vele beszélgetek. Az ő nagy sztorija a második világháború, át akart szökni az oroszokhoz, elkapták, hadifogság, nem fogadták annyira tárt karokkal. A történet pikantériája, hogy ő orosz volt, vagyis az egyik verzió szerint félig orosz, a másik szerint egészen az. Ez egy bonyolult történet. Igaziból hihetetlen sztori. Szóval amikor őt sorozták, választhatott. Szívszélhűdést kapna, ha megtudná, hogy most erről mesélek. Az egyik verzió szerint neki munkaszolgálatra kellett bevonulnia, a másik verzió szerint papírokkal igazolhatta volna, hogy ő egészen orosz, és akkor nem munkaszolgálatra viszik, hanem abban az örömben, abban a hatalmas megtiszteltetésben részesülhetett volna, hogy az Ausland SS tagjaként egy harcoló alakulat katonája lesz. És ő rendkívül határozottan a munkaszolgálat mellett tette le a voksát, mert a németek és a velük szövetséges magyar bajtársak ellen akart harcolni, és azt gondolta, mi sem egysze-

rúbb ennél, majd átszökik. Először Titóékhoz akart átszökni, aztán az oroszokhoz, akik majd tárt karokkal fogadják. Ebből négy év hadifogság lett, ezekről a dolgokról mesél nekem, mondja, így, hogy pszt, én meg veszem föl telefonnal, s aztán otthon leírom.

■ *Erősen kötődött a '70-es, '80-as években a magyarországi demokratikus ellenzékhez. Kérlek, beszélj erről. Aztán megmutatok egy könyvet, ehhez nagyon-nagyon komoly közöd van: a Napló.*

▼ Az én veterán múltam nem annyira romantikus. Annyiban az, hogy az ember az ifjúságára romantikus érzelmekkel emlékszik vagy emlékezhet vissza, ha nem volt annyira rossz neki. Nekem volt egy baráti köröm, egy ízlésvilágom, volt egy tájékozódási kultúráim, nem tudom, minek nevezem. Mindez összefüggött az embernek a barátságaival, a szerelmeivel, a házibulikkal, ahol rendszeresen találkoztunk. A társadalmi élet kis lakásokban zajlott, és ez magától értetődő volt, nem volt hová menni.

■ *Na jó, de nem mindenkiből lett ellenzéki, aki házibuliban volt.*

▼ Persze, hogy nem. Csak azt akarom mondani, hogy volt az embernek egy ilyen közege, mindenkinek van egy „reference groupja”, nem úgy van, hogy elmentem megkeresni, hol lehet harcolni a rendszer ellen, és akkor megtaláltam a legmegfelelőbb embereket. Hanem ezek a dolgok szerveződtek, adódott egyik a másikból. Ez egy kórtünet is lehetett, hogy találkozott két dolog, szeretem magamat is emlékeztetni erre. Az egyik, nagyon leegyszerűsítve, a '68-as vagy még távolabbi '60-as éveknek nevezett életérzés, kultúra és ellenkultúra világra gondolok, el egészen a populáris kultúráig, a divatig, a zenéig. Kvázi divat lett fiatalnak lenni, ami ma közhelynek hangzik, de nem magától értetődő, mert az emberiség az azt megelőző évszázadokban úgy élt, hogy a fiatalok hamarabb öregek szerettek volna lenni, legalábbis felnőttek. A lányok arra vágytak, minél hamarabb vegye őket feleségül egy jól szituált, gazdag ember, a fiúk pedig, hogy hosszú nadrágot és nyakkendőt hordhassanak. És ez a feje tetejére állt a '60-as években. Ráadásul az a rendszer, amiben felnőttünk, az a politikai rendszer infantilizált minket. El egészen odáig, hogy az irodalomban is..., mondjuk, Simonffy András jut eszembe, akinek az volt az epitheton ornansa, hogy ő fiatal író, s úgy is

halt meg, hogy ő fiatal író – hatvan elmúlt már, amikor még mindig fiatal író volt.

■ *Miből állt ez az ellenzékiesség?*

▼ Például olyanokkal kezdődött, hogy egyszer csak járni kezdtek a lengyel repülőegyetemek mintájára tervezett, nálunk hétfői szabadegyetemekként elhíresült eseményekre. Magánlakásokban találkoztunk, és a saját területükön tekintélynek örvendő előadók előadásait hallgattuk.

■ *A rendszer által el nem fogadottakét.*

▼ Igen, a rendszer által el nem fogadott vagy *már* el nem fogadott előadóknak az előadásait hallgattuk, látogattuk. Diskurzusra is lehetőség volt. Mondok egy-két nevet: Kiss János, Tamás Gáspár Miklós, Szabó Miklós, Iványi Gábor, Vajda Mihály. Ezek voltak azok az alkalmak, amelyek kapcsán egymásra talált az én tágabb értelemben vehető nemzedékem az '56-osokéval. Sokan közülük sokáig féltek, óvatosak voltak, vagy nem jöttek elő, de aztán látták, hogy vannak fiatalok, meg azért puhult is a rendszer, de ilyen kölcsönös egymás-bátorítás is volt ebben a dologban. Az, hogy Mécs Imre megjelent ebben a közegeben, Göncz Árpád is megjelent, fontos fejlemény. Akkor generációsan is kitágult a dolog. Eörsi István mindig ott volt. És jöttek olyan események, mint a Charta '77-tel való szolidaritás. Az óriási dolog volt '79-ben, hogy kétszázvalahány ember a nevével vállalva egy ilyen nyilatkozatot aláírt. Meg is lett a

következménye, az Európában, ahol akkor már szerkesztő voltam, hatan írtuk alá. Óriási ribillió lett.

■ *Rúgtak ki embereket. Téged akkor ezek szerint nem?*

▼ Vidéken általában veszélyesebb volt ellenzékinak lenni, ide számítandók a vidéki városok is; Magyarországon minden vidék, ami nem Budapest. Az Európa Kiadótól ebből a hat emberből egyvalakit rúgtak ki, pontosabban Bence Gyurinak, aki csak szerződéses volt, nem hosszabbították meg a szerződését. Kőszeg Ferit is kirúgták, de nem emiatt. Én már abba nőttem bele fiatal felnőttként, hogy meg se fordult a fejemben, hogy publikáljak a hivatalos magyar sajtóban. Nyilván lehetett ebből önfelmentést is meríteni. Tehát valaki folytathatta úgy is, hogy megmarad öreg fiatalnak és a házibulik ördögének ötvenéves korában is, de aztán egészségesebb irányokba is vezetett az út.

■ *A Naplót Kornis Mihály indította el, lehetőséget adott különböző embereknek, hogy a saját naplójába írjanak. Elindította a naplót, és az ment kézzől kézre. Érdekes módon, több éven keresztül nem bukott le, pedig csupa ellenzéki írt bele.*

▼ Úgy szoktuk emlegetni tiszteletből, mert nagyon szeretjük őt, hogy Kornis Mihály naplója. De az igazsághoz tartozik, hogy ő egy évvel később már ki is lépett belőle. Azzal lépett ki, hogy unom az ellenzéki dumát, pajtikák. Azt írta.

■ *Pár nevet hadd mondjak: Balassa Péter, Barna Imre, Csákó Mihály, Csalog Zsolt, Darócz György, Demszky Gábor, Eörsi István, Fodor Géza, Forgách András, Halda Alíz, Klaniczay Gábor, Kornis Mihály, Lendvai Júlia, Ludassy Mária, Magyar Bálint, Réz Pál, Spiró György, Várady Szabolcs, Tamás Gáspár Miklós.*

▼ Nádas Pétert kihagytad.

■ *Átugrottam? Nádas Péter, Vezér Erzsébet és még sokan mások. Vagy negyven-ötven név.*

▼ Valahány évvel ezelőttig elég nehéz volt elmagyarázni, hogy ez micsoda volt, ma sokkal könnyebben el tudom mondani. Ez olyan volt, mint egy blog, és kész. Csak amikor még nem találták fel az internetet, akkor ez...

■ *...vándorblog volt.*

▼ A szervezés három szálon futott. Aki, amit írt, azt három példányban írta, és volt három kapcsos füzet. Két-három állomás után a három vonal találkozott, majd megint elágazott, és ahol találkozott, ott a három példányt szétszították a három kapcsos füzetbe. Tehát a mindegyik szálon futó szövegekkel gazdagodott az anyag. Kornis leginkább azt tartotta helyesnek, ha naplót írunk ezekről a rettenetes, szürke, eseménytelen, borzalmas, gonosz hetvenes évekről.

Sokféle anyag bekerült, emberi jogi ügyektől kezdve Nádas Péter *Helyszíneléséig*, és néhányan valóban naplót írtak. Én is naplót írtam. Nekem ez azért volt nagyon hasznos, mert ezekben az években gondoltam úgy, hogy a hivatalos sajtóban publikálni nem lehet, de vállaltam azt, hogy ez nem titkos napló. Egyébként szerintem nincs titkos napló. Gyarmati Fanni naplóján kívül olyan naplóval, amiről elhiszem, hogy magának írta, nem találkoztam. És még valami: ebbe olyan is írt, aki a szamizdatba – mint a később beindult *Beszélő* – nem írt volna. Bár amikor a *Beszélő* igazán beindult, a *Napló* be is fejezte működését. Egyébként is az, hogy három példány, alul volt a határon, ami az akkori törvénykönyv szerint sokszorosításnak minősült. Azt hiszem, öt példány volt a határ.

■ *Menjünk kicsit az irodalom felé meg a te műfordítói tevékenységed felé. Egyetem után egyenesen az Európa Kiadóhoz kerültél, és negyven évig dolgoztál ott. Pont negyven?*

▼ Negyven plusz egy. Hivatalosan a szerződéses viszonyom most júniusban szűnt meg. De nem rögtön mentem az Európához, mert egyetem után egy évig tolmácsoltam.

■ *Hogy kezdődött a találkozásod az olasz nyelvvel? Úgy tudom, az a főnyelved. Tudom, az angol is, de az olasz az igazi.*

▼ Angolul házilag tanultam meg. Az olaszt a gimnáziumban, úgy adódott, hogy nyelvtagozatos legyek. Németül elégé tudtam már akkor, mert cseregyerek voltam. Volt egy lipcsei, keletnémet levelező fiú, és sok évig nyáron hol egyikünkénél, hol másikunknál voltunk.

■ *Cseregyerekeskedtél.*

▼ Cseregyerekeskedtem. Az angolra meg azt mondták a szüleim – ebben az egyben igazuk volt –, hogy ne legyek angol tagozatos, mert angolul úgyis meg fogok tanulni. Mondták már akkor.

■ *Tényleg volt különleges érzéked a nyelvek iránt? Azt mondják, ilyen nincsen, mármint nyelvérzék.*

▼ Ha egy gyerek megtanul – akármiért – elfogadhatóan egy idegen nyelvet, akkor jön a többi. A magyar és az európai nyelvek viszonylatában meggyőződéseim, hogy a magyarhoz mint nem indoeurópai nyelvhez képest az indoeurópai nyelveknek az egymástól való távolsága már egy vicc. Az orosz és az angol távolsága is semmiség ahhoz képest, amekkora a magyar és az angol különbsége. Később magam tapasztaltam, Olaszországban, a gyerekeim közül az egyik ott kezdett el iskolába járni, mind ott jártak iskolába, és seperc alatt megtanultak olaszul. És amikor hazajöttünk, nemcsak arról van szó, hogy utána már mindig jól tudtak olaszul, hanem angolul is rohadt jól.

■ *Az olaszstudásod volt a magyarázata annak, hogy az Európához mehettél?*

▼ Az olaszhoz az is hozzátartozott, hogy a Fellini-filmektől kezdve az olasz slágerekig; ezek mind borzasztó vonzó dolgok voltak. Volt idő, amikor az olasz a magyar gimnáziumokban a harmadik leginkább tanított idegen nyelv volt a

német és az angol után. Én olasz tagozatos lettem. És volt valami tanárségi műfordítói pályázat, ahol a díjnyertes – azt hiszem, második díjat nyertem – jutalma az volt, hogy Lator Lászlóhoz, az Európa Kiadóhoz bemehetett. Így jártam először az Európában. Amikor meg végeztem, beállítottam hozzá egy paksaméta fordítással. Abban se csak olasz volt, voltak ófrancia versek is benne, meg valami német is.

■ *Hogyan fogadta ezeket a fordításokat?*

▼ Lator nagyon tudta dicsérni az embert – úgy, hogy közben attól koldult. Ehhez ő nagyon értett. Voltam olyan díjátadón, ahol ő maga ítélte oda a nívódíjat a költőnek, és közben leszúrta, mint a pengős malacot. Amikor először mentem hozzá, Ungaretti-versfordításokat vittem, amikkel nagyon meg voltam elégedve. És megszégyenített, mert rájöttem, lövésem nem volt addig a pillanatig az olasz prozódia szabályaihoz, amelyek egészen mások, mint a magyar. De onnantól fogva bezeg belém vésődött. Azért valamennyire mégiscsak tetszettem neki, mert utána megkínált lektorálásokkal, és néhány hónap múltán azt mondta, pályázzam meg, legyek európás. Akkortájt készült nyugdíjba Szabó Ede, aki Hermann Hessét fordított. Az ő helyére kerültem. Most talán van vagy húsz európás, vagy még annyi se, amikor én odamentem, vagy kétszázan is voltak. Ami ma számítógéppel egy enter, arra volt két munkatárs. Úgy emlékszem, többen

nagyon nyomultak, ez ennek az embere, az annak az embere; az is lehet, nevető harmadik lettem.

■ *Te a Lator embere voltál ezek szerint. Nagy neve volt már akkor is.*

▼ Egy nagy bánatom van, ahhoz már elég öreg vagyok, hogy nem lehettem Lator tanítványa az egyetemen, de még így is Lator tanítványának érzem magam, mert a kiadóban mint munkatársa, rengeteget tanultam tőle, szinte mindent, amit versfordításról, kiadói munkáról, szerkesztésről tudok.

■ *Épp akartam kérdezni, hogyan és mit lehet tanulni egy ilyen szaktekintélytől.*

▼ Mindenféle komplikált elméletek vannak, hogy mi a műfordító dolga. A Lator-verzió szerint a műfordító dolga, hogy azt fordítsa le, ami ott van. És ezen nevetni lehet, de ha az ember elkezd rajta gondolkodni, hihetetlen fontos dolgok jönnek elő máris. Kétféle rossz fordító van. Nem is tudom, melyik a rosszabb. Az egyik nem látja, hogy mi van ott, nem érti meg, nem vesz észre egy utalást, egy idézetet. Ez az egyik. A másik, aki sokkal többet lát bele, vagy pedig nem lát bele, de bele akar látni, mert nincs megelégedve a szöveggel. Ez a nagyotmondó.

■ *A sajátjával?*

▼ Nem, az eredetivel. Ha az van az eredetiben valamilyen nyelven, hogy, mit tudom én, *nagy*, akkor ez a fajta fordító azt írja, hogy *roppant óriási*. És ha az van benne, hogy *piros*, az nála *rőt*. Már szerkesztő koromban egyszer levélben feljelenített egy kolléga, az igazgatónak írta: hogyan lett a *csilingelve csobogó csermelyből* tiszta víz, írta az illető, akinek én a szerkesztője voltam, mert a csilingelve csobogó csermelyt kijavítottam tiszta vízre. Kérdezte ő, ahelyett hogy megnézte volna, miből fordította ezt le. Meg *lassúszerral himbálózva bandukolt ma úthosszat* – írta ez a fordító. Ezt kijavítottam arra, hogy *ment*. Ugye, a műfordítás egy szakma, olyan, mint a műbútorasztaloság vagy a dísznövénykertészet. Azzal a különbséggel, hogy ezt nem lehet iskolában megtanulni, bár vannak egyetemi kurzusok, én is tartottam ilyet, de ott szerintem megtanítani ezt nem lehet, gyakorlatban lehet megtanulni. Ráadásul a

mások hibái sokkal idegesítőbbek tudnak lenni, mint a sajátjaink. A sajátjait az ember sokkal később veszi észre. A másokét rögtön észreveszi és idegesíti. És akkor azt már biztos nem fogom elkövetni. Ez idővel azt is okozza, hogy az ember egyre kritikusabb, és egyre nehezebben olvas műfordítást ahhoz képest, hogy egész életében műfordítások csinálásával és szerkesztésével foglalkozott.

■ *Mi a véleményed a nyugatosok fordítástechnikájáról vagy filozófiájáról?*

▼ Most nyilván a versfordítókra gondolsz.

■ *Igen.*

▼ Érdekes, ennek van elmélete, és a nyugatos prózafordításokról nem is szoktak így beszélni. Pedig ott van Kosztolányi, akinek nagy műfordítói életműve van. Egyébként papíron Karinthy-nak is nagy műfordítói életműve van, de ne tessék bedőlni, Karinthy leginkább négerbe dolgozott, és a rossz nyelvek szerint ő semmilyen nyelven nem tudott normálisan. A *Micimackót* például azért hívják Micimackónak, mert az ő Mici nővére fordította le. A verseket azokat ő. De Mici sem tudott annyira jól angolul. Például amikor próbálják kitalálni, mit esznek a tigrisek, akkor Füles tessék-lássék örömmel megkínálja bogánccsal, és azt mondja tele pofával, mikor bekapja Tigris a bogánccsal, hogy „fovvó”. Na, ha valaki megnézi az angolt, azt mondja, hogy: hot; ami angolul nem jelent semmi vicceset, csak azt jelenti, hogy

csíp. De ő ezt valószínűleg nem tudta, ezt a jelentését a csípnak, ugyanakkor milyen jól passzol ebbe a képbe.

■ *Persze, nem ezt nevezik nyugatos műfordítói hagyománynak, hanem azt a fajta formahűséget, ami őket jellemezte. Tulajdonképpen egészen Nádasdy Ádámnak az Isteni színjáték újrafordításáig, ami szinte próza.*

▼ Csak a rímeket hagyta el hosszú gondolkodás után. Ő megírja, ugye, gondolkodott rajta, hogy prózában fordítsa. Úgy van lefordítva, mint a Shakespeare-darabok többsége. És ez egy szerencsés választás volt. Egészen eddig a fordításig a magyar műfordítás hagyományában és élő gyakorlatában nem kérdőjelezte meg igazából senki ezt a nyugatos hagyományt. Szemben más nyelveknek a műfordítói gyakorlatával, ahol nem magától értetődő, hogy egy kötött formájú verset ugyanabban a kötött formában, szintén rímes módon kell lefordítani. Azt a fajta nyugatos gyakorlatot a nyugatosok is túlhaladták már. Amikor Szabó Lőrinc műfordításairól beszélünk, az messze nem ugyanaz a műfordítói gyakorlat, mint a Tóth Árpádé. Tóth Árpádra még jellemző ezeknek a töltelékshavaknak a zseniális használata. Ilyen szavak, hogy bús meg zord, ezek praktikusak, mert egy szótagosak, jól meg lehet oldani velük a metrumot. De mégis egy kicsit túlirodalmiasítják azokat a szövegeket is, amelyeknek a szellemisége egészen más. Vannak költők, akikre ez illik, és vannak, akikre már a kezdet kezdetén sem illik. Például az, ahogyan Baudelaire rögzült a műfordítások nyomán a magyar olvasók irodalmi tudatában, eléggé félrevezető, mert Baudelaire sokkal modernebb annál, mint amilyenként megjelenik. Ma már ez hibának minősül, egyébként beszélhetünk erről idővel a Salinger-könyv kapcsán is. Az már nem érvényes, hogy irodalmat csak irodalmi nyelven szabad művelni. Ötven éve még volt, ma már nincs ilyen.

■ *Mi a véleményed arról, amikor nyersfordítást kap a költő, tehát nem ismeri az adott nyelvet, mondjuk, a kínai eredetit megkapja angolul. Rengeteg ilyen példa van. Tandori is millió olyan nyelvről fordított, amit nem ismert.*

▼ Tandorival együtt fordítottunk középkori vietnami verseket, kínai karakterekkel írták. Francia nyerszet kaptunk. Tehát én is dolgoztam ilyenből, versnél bocsánatos bűnnek

tartom. De készültek így prózafordítások is, ami szerintem merénylet volt a műfordítás lényege ellen.

Különb is azt gondolom, egy fordítás vagy megvalósul, vagy nem valósul meg.

■ *Mikor valósul meg, és mikor nem?*

▼ Egy szöveg akkor van lefordítva, ha minden, ami információ benne, le van fordítva. Most ez ellentmondás, azt mondtam, én is fordítottam ilyenből, és egy versnek a prózai nyersfordítása azt az információt nem tartalmazza, hogyan szól ez a vers, hogyan rímel. Pláne kínai vagy vietnami esetében, ahol, ugye, minden szó egy szótagos. Ott azt a trükköt szokták alkalmazni, ami elől csak zsenik tudtak kitérni. Weöres Sándor csinált olyan trükköt, hogy az öt szótagos sort öt szótagra fordította. Meg szokták kettőzni a szótagok számát ilyenkor magyarul. Ezt úgy lehet ilyenkor megoldani, hogy az ember, ha nem is tud az eredeti nyelven, azért elmondhatja magának. Ha kínai, elolvasni nem tudja. Weöres egy előadását egyetemista koromban végighallgattam, az volt a címe, hogy *A műfordítás élmény a költő életében*, és azzal kezdte, ő nem is műfordító, csak stilizátor. „Én nem tudok semmilyen nyelvet – mondta. – Magyarul se eléggé – tette hozzá. – És nyersfordításokat stilizálok. Stilizátor vagyok” – mondta magáról. De aki ismeri őt vagy emlékszik az ő gyakorlatára, tudhatja, sokszor a stilizálás egy vers esetében azt jelentette, hogy az ember a nyersfordításon két szót megcserélt egy sorban, és tökéletes lett az a sor.

■ *A köztudatban igazából azt a nyelvet kell nagyon jól ismer-
ni, amelyekre fordítasz. Tehát ha magyarra fordítasz, akkor
magyarul kell nagyon-nagyon jól tudni, és nem azt a nyelvet,
amiről.*

▼ Ez szükséges, de nem elégséges feltétel. Mert ha csak
ennyi kéne, akkor minden nagy írónk, abban a pillanatban,
hogy műfordításra kapott megbízást, azonnal zseniális pro-
duktumot kellene adjon. És ez messze nincs így. Ugye, szok-
tuk örömmel emlegetni, milyen nagyszerű jelentősége volt
annak, hogy irodalmunk nagyjai a 20. században, különö-
sen, amikor az ötvenes években szilencium alatt voltak,...

■ *Németh László...*

▼ Németh László az egyik legnagyobb példa, csak azt nem
szokás hozzágondolni, hogy Németh László '57-ben kapott
Kossuth-díjat, amikor az írók jelentős része még hallgatott
az '56-os megtorlások miatt. Mindenesetre nem a regényei-
ért kapta a Kossuth-díjat, hanem a műfordításaiért. Egyéb-
ként volt olyan szerkesztő kollégám, aki már az ő halála
után, mert életében nem engedett hozzányúltni, az ő szöve-
geit szerkesztette, és rettentő sok problémát talált, amik egy-
részt abból fakadtak, hogy valószínűleg nem tudott elég jól
oroszul.

■ *Ott van Göncz Árpád, szinte csak passzív angol nyelvtudása
volt, de azért kitűnő műfordításai vannak.*

▼ De abban nincs pardon, hogy tessék mindent megérteni,
ami ott van. Segédeszközzel vagy anélkül, baráti segítséggel
vagy anélkül, de jelenjen meg minden a szövegből a fordí-
tásban.

■ *Te használsz szótárt?*

▼ Használok. Ma már leginkább egynyelvűt. Azért is, mert
lusta vagyok, és a számítógépen jobban be lehet hozni
online a nagyszerű egynyelvű szótárakat. Meg azért is, mert
a nagy szótárak leginkább tippeket adnak ahhoz, hogy mit
csináljon az ember, mert valójában nincs ekvivalencia. A
legegyszerűbb szavak esetében sincs. Egy olyan szónak,
mint a magyar *igen*, annak sincs megfelelője egy az egyben

semmilyen nyelven. Mert a magyar
igen azt is jelenti, hogy *nagyon*.

■ *Most egy kicsit térjünk el attól, hogy
valamilyen idegen nyelvről magyarra
fordítani. Ugye, tudunk jó néhány
magyar író, akit olvasunk, és azt gon-
doljuk, ezeket képtelenség bármilyen
nyelvre lefordítani. A legkínálkozóbb
példa Esterházy Péter. De mondhatnám
Weöres Sándor verseit, bár nem nagyon
fordítják. De Esterházyt millió nyelvre
lefordították, holott ha én olvasom,
akkor azt mondom, hogy húha.*

▼ Esterházy speciális eset, nála
jelentősége van annak, hogy ő jól
tudott németül. És a többi fordításhoz
ugródeszka, azt hiszem, a német for-
dításai. Ő azokba nagyon bele tudott
és akart is szólni. Tehát ha van élő
kapcsolat a fordítóval, az sok mindent
megold. Meg ha az író maga tud
abban ötletet adni, mi elengedhetle-
nül fontos, mi az, amit el lehet enged-
ni. Most olvastam a kétkötetes nagy
Nádast, ami pillanatokon belül megje-
lenik németül is. Itt is csak azt tudom
elképzelné, hogy ő megmondta, mi az,
amiről le szabad mondani. Telis-tele
van szópoénokkal, az ő anyanyelvtá-
rolásának a szótévesztéses emlékei-
vel, nehéz ezt elképzelni. Ez arra írá-
nyítja rá a figyelmünket, hogy mek-
kora kompromisszumoknak az ered-
ménye minden műfordítás. Látszólag
egyszerű szövegeké is. Ha megfordít-
juk a dolgot, és azt mondjuk, ezt biz-
tos nem lehet így lefordítani más
nyelvre, sokszor fordítva is így van.
De ez nem csak a műfordításra érvé-
nyes. Ez általában valaminek a szöve-
ges megféleltetésére érvényes, hogy

mit nyerek, mit vesztek. Tehát alkuat kell kötni magadban. Hogyan gazdaságos ezt megcsinálni. De a fordító nem szavakat fordít, nem lehet egy mondat szavait beszámolni, és utána ellenőrizni a leltárban, mindegyik megvan-e. Ez nem így működik. Szöveget fordítunk, nem szavakat.

■ *Hányszor olvasod el a művet, mielőtt nekiállnál fordítani?*

▼ Hát egyszer. Igen. Azt hiszem, Göncznek volt ez a poénja, azt mondta, bár lehet, csak poénkodni akart, hogy ő nem olvassa el előre, mert akkor nem annyira érdekes. De ezt így persze nem lehet. Sokszor egy könyv utolsó lapjai helyeznek egészen más megvilágításba valamit, akár egy nyelvtani igeidőt, ahhoz, hogy az ember el tudja dönteni, mit csináljon, lehetséges vagy lehetetlen egy múltbeli feltételes mód. Egyszer elolvasom, utána menet közben ezerszer olvasom el, mert azt a bekezdést, azt a mondatot, amivel éppen dolgom van, néha egész álló nap olvasom.

■ *Olyan van, hogy a műfordítónak egy nyelvet kell teremtenie, egy saját nyelvet, ami különbözik az eredetinek a nyelvétől? Nem a román meg a magyar nyelvre gondolok, hanem az író nyelvére. Tehát van-e az, hogy ki kell találnod egy nyelvet?*

▼ Van, de azt nem a semmiből találod ki. Ad absurdum az is igaz, hogy nincs olyan szöveget előállító embertársunk, akinek ne volna olyan értelemben vett stílusa, hogy bizonyos szituációkban inkább így fejezi ki magát és nem úgy. Modorosságokba persze nem szabad elmenni. Tehát nem úgy kell teremteni azt a nyelvet, hogy a semmiből, hanem össze kell rakni valamiből. Nyilván az ember irodalmi élményeiből is rakja össze, de abban nem hiszek, hogy a palettáján a színeket keveri, és kitalálja, pepecsel. Egyetlen példám van arra, amikor tényleg kellett. Van egy Eco-regény, a Baudolino, a 12. század végén játszódik; annak van egy első fejezete, ami egy nem létező nyelven van írva. És erről Eco azt mondta nekünk, különböző anyanyelvű fordítóinak: úgy oldjátok meg, hogy vegyétek elő az első nyelvelméleteket, majd menjetek vissza időben kilencven évet. És akkor én elképzeltem, hogy nekem a *Halotti beszédhez* képest vissza kell mennem 90 évet. Elkezdtem erőltetni a fantáziámat, és mérges lettem, mert arra gondoltam, könnyű az olaszhoz képest visszamenni a latin felé, ott lehet tudni, mi az alja, mi az elrugaszkodási

pont, nálunk ez ennél nehezebb. És valóban kiagyaltam valamit, bár ehhez legalább annyira kellett foglalkozni az írásképpel, mint a helyesírással. Hodu utu rea, azt azért nem csináltam, csak hasonlót. Na, mind egy. És azzal a 10-15 oldalas résszel három hónapig foglalkoztam. Ott tényleg valamit ki kellett találni, hogy annak a kétharmada érthető legyen, egyharmada nem baj, ha nem érthető, majd úgyis ki fog derülni.

■ *Több műfordítótól, többek között Anamaria Poptól tudom, aki magyar irodalmat fordított románra, hogy folyamatosan konzultált a szerzővel. Te is céloztál erre Ecónál. És tudom, hogy Esterházy is a lengyel fordítójával folyamatosan. Ez mennyire fontos? S ha van egy francia vagy német fordítása egy műnek, akkor a fordítók szeretnek oda nyúlni, hogyan oldotta meg a német fordító stb. Ez a lengyel hölgy rendszeresen kommunikált Péterrel. Mennyire fontos a kontaktus az író és a műfordító között?*

▼ Inkább azt mondanám, hasznos és praktikus, jó az, ha meg lehet tőle kérdezni. Eco esetében ez jó volt. És ő ennek elébe is ment. Pressburgernél volt egy speciális helyzet. Őt a saját anyanyelvére fordítottam. Dylannél ez föl sem merült. Ő ilyen módon nem közelíthető meg. Különben, ha válaszolna is bárkinek, hülyeséget mondana, félrevezető dolgokat. Az életművének egyik fő megnyilvánulási módja a bujkálás.

■ *Menjünk vissza egy kicsit a műfordító és a szerző kapcsolatához. Réz Palitól*

tudom, aki nagy legendagyáros, tehát nem biztos, hogy így igaz, ahogy elmondom, hogy Kundera bekérte a fordításokat, kiszúrt egy-egy szót, és megnézte, hogyan hangzik az adott nyelven. És gyakran nem engedélyezte, hogy az adott fordítás megjelenjen.

▼ Ezt mások is csinálják. Például Philip Roth is. Neki ismerem is a magyar lektorát, fordításellenőrt, Sanders Iván, ő Philip Roth magyar előolvasója. De ez nem azt jelentette Kundera esetében sem, hogy szavakba belekötött volna, csak bekérte. Nem is annyira ő van emögött, hanem a felelősége. Egyébként egyszer voltam náluk Párizsban, majd ha megkérdezed, akkor elmondom.

■ *Máris megkérdeztem.*

▼ Kundera csak néhány éve adta oda a műveinek a kezelését egy ügynökségnek, korábban ő volt a maga ügynöke, valójában Vera Kundera, a felesége. És egyszer elődömmel, Osztovitse Leventével volt vita valamelyik Kundera-könyv külalakjáról, abba is beleszólt, hogy csak betű lehet rajta meg nem tudom, micsoda. És volt valami sértődés is, majdnem-összeveszés. Ezt úgy oldotta meg Levente, hogy kiutazott hozzá. Kialakult az a hagyomány, hogy minden évben, a szerződszegélyújításkor kiutazott – össze is barátkoztak –, vitt neki lókolbászt és kisüsti pálinkát. És amikor Levente meghalt...

■ *Akkor neked lett ez a dolgod.*

▼ Igen, énrám jutott a lókolbász és a kisüsti. Majdnem konspiratív körülmények között lehetett csak Kunderához bejutni. Nem mondta meg, hogy milyen utca hányas szám, hanem meg volt beszélve egy randevú a Luxembourg-kert sarkában. Ő kijött elé, bevitt, és aztán ugyanígy el.

■ *Ennek mi volt az oka?*

▼ Hogy ne lehessen tudni, hol lakik.

■ *De hát megnézed az utcát és házszámat.*

▼ Nem volt az olyan egyszerű, nagy belső udvar, meg porta, meg nem tudom, micsoda. Az volt egyébként a kínos,

hogy mikor eljöttem – nagyon jól éreztem különben magam –, otthagytam a mobilomat. Ez az utcán derült ki, és nem tudtam, mit csináljak. Végül is a portás monsieur Milant megint lehívta. Monsieur Milan megint lejött, és megint föl.

■ *És ezután Kundera elköltözött abból a házból.*

▼ Nem, egy nagyon jó beszélgetés volt, nagyon élveztem. Kundera egy-két könyvét a Franciaországba való kitelepülése után még csehül írta, utána tért át a franciára. Szóval arra készültem, hogy majd angolul fogunk beszélni, de kiderült, hogy ő nem tud angolul egyáltalán, muszáj franciául beszélni. És menet közben rájöttem, nem is tudok én annyira rosszul franciául. Nem azt mondom, hogy Kundera nyelvtani hibákkal beszélt, de egészen vicces prágai akcentussal beszélt több évtized után a franciát. Vannak szerzők, például Beckett, aki kifejezetten elidegenítő effektusnak használta azt, hogy nem az anyanyelvén ír. Pressburger is sokat elmélkedett és írt erről, hogy miért jó az, ha valaki nem az anyanyelvén ír. Megvan a maga haszna.

■ *Pressburger írt az anyanyelvén?*

▼ Egyszer elkezdett írni egy színdarabot, aminek a mamája meg a nagynénje, két zsörtölődő öregasszony a főszereplője, és éppen kárálnak egymással. Próbáltam rávenni, hogy ezt magyarul írja meg. Hiszen ez vicc, hogy ezek olaszul beszélnek, ezek nem olaszul beszélnek. Ő 19 éves volt,

amikor eljött Magyarországról. Tehát nem arról van szó, hogy elfelejtett volna magyarul. És megírt egy jelenetet vagy kettőt magyarul, de rettenetes volt, szerkeszthetetlen, javíthatatlan volt.

■ *Neki köszönhető Márai világhíre is, az a karrier, amit a Márai-életmű befut a mai napig külföldön. Nekem egyszer elmesélte, hogy felhívták a Corriere della Serától, hogy írjon az egyik Márai-regényről, ami akkor készült megjelenni.*

▼ *A gyertyák csonkig égnek.*

■ *Igen. És volt rá egy pár napja. Akkor még nem volt internet, meg mobiltelefon se, éjszakákon keresztül egy hosszú hétvégén kellett megírni; Magyarósi Gizivel volt folyamatos telefonkapcsolatban, és úgy írta meg, vagy írták meg ezt a cikket. Ez azért érdekes, mert általában a közvetítő nyelv a magyar irodalom számára a német vagy az angol. Leginkább a német.*

▼ *A német. Egyértelmű.*

■ *Ebben az esetben viszont az olasz lett.*

▼ *A felvezetéshez annyit, hogy ebben a telefonos riadóláiban én is benne voltam. Ő gyakorlatilag előtte nem nagyon tudott Márairól semmit, még gyerek volt Márai magyarországi fénykorában, és sokáig még külföldön sem lehetett tudni róla semmit. Szerintem Márainál van egy egész speciális dolog, és ez meg is magyarázza azt, hogy ebben az esetben miért az olasz lett a közvetítő nyelv vagy az ugródeszka. Szokták mondani, hogy *A gyertyák csonkig égnek* Márainak nem a legnagyobb műve, eléggé lektűrközeli munka. Éppen erről van szó: Olaszországban a két háború között egyre népszerűbb lett a magyar lektúrirodalom. Erdős Renée-től Zilahy Lajoson keresztül addig a Körmendiiig, akinek még a nevét se nagyon tudja itt senki, egyébként John Lukacsnak volt a kedvence. Majdnem egy könyvet is írt róla.*

■ *Inkább elbeszélőként ismert.*

▼ *A budapesti kaland* című könyve máig az egyik legnépszerűbb olasz könyv. A legismertebb a mai napig *A Pál utcai fiúk*. Azt minden olasz gyerek olvassa, az én gyerekeim is

olaszul olvasták. És ezek a könyvek ugyanazt a világot jelenítik meg lájtos verzióban, mint amit majdnem mindig a Márai könyvei felületes olvasatban. Tehát könnyű volt behelyezni őt valamibe, ami már ismert Olaszországban.

■ *Te is újrarendítesz műveket. Van egy olyan gondolat, hogy minden nemzedéknek újra kellene fordítani a fontos műveket. Nem olyan régen jelent meg az Ulysses, négyen fordították újra. Először '47-ben jelent meg, aztán '74-ben Szentkuthy fordítása. A '47-es prúd fordítás, kerüli az obszcén szavakat, Szentkuthy pedig még rátesz egy lapáttal, tehát még obszcenebbé teszi, mint az eredeti. A Molière-, Shakespeare-darabokat folyamatosan újrarendítik. Réz Pál nyersfordításából Parti Nagy Lajos fordított Caragiale-darabot, hogy egy kicsit haza is jöjjünk. Szerintem annak is van jelentősége, amikor Kertész Imre Sors-talanságát újrarendítik németre, és ennek volt nagy szerepe abban, hogy Nobel-díjas lett. Te pedig lefordítottad a Zabhegyezőt Rozsban a fogó címmel. Még ne erről beszélj, hanem arról, hogy valóban fontos-e, hogy újra- és újrarendítsunk. Dante Isteni színjátékát Nádasdy Ádám lefordította, és mennyire új nyelven és formában. Szükségünk van-e arra, hogy ez így történjen?*

▼ *Tegyük különbséget a regényfordítások és a vers között. A versfordításokat nem is említetted, de hát ott nem is kérdés, hogy a világirodalom híres verseit újra meg újra lefordítják, némelyik esetében se szeri, se száma a fordításoknak. Ugyanannyira nem kérdés, mint az,*

hogy a zongoristának sem teszik fel a kérdést, miért játssza ezt a Chopin-noktürn timer, mikor ezt már X. Y. is játszotta, sőt még Z. is. Akkor most miért akarja ő is eljátszani? Annyiból bonyolultabb a dolog, hogy egy zongoradarabot csak le kell ülni és eljátszani, és a szonettet is leülök, lefordítom, akár a fiókomnak is. Regényt az ember nem fordít a fiókjának. Ahhoz kell egy apparátus, meg kell venni a jogot, kell egy kiadó. Ja és hát a színház, a darabfordításoknál. Az elég hamar elkezdődött Shakespeare esetében is, persze, olyan is volt, hogy Arany-fordításban játszottak úgy Shakespeare-t, hogy öltönyben, nyakkendőben jártak a figurák, de azért kézenfekvő, hogy ha egy olyan rendezői koncepciót akar valaki színpadra állítani, akár Dante, Shakespeare, vagy Molière esetében, hogy aktualizálja, akkor a nyelvet is másképpen kellene – hacsak abból külön poént nem akar kicsiholni.

A regények esetében látszólag úgy néz ki a dolog, hogy valaki lefordítja, és akkor kész, ott van, le van fordítva. Holott ez sem így van. Egyébként Szentkuthy és az *Ulysses* esete egészen speciális, mert ott, ugye, egy társaság fordította újra, ráadásul egy tudományos produktum is az ő újrafordításuk, amit nem is szeretnek újrafordításnak nevezni, olyannyira nem, hogy sokat kellett spekulálni jogilag is azon, hogyan szerepeljen a kolofonban; meg kellett egyezni a Szentkuthy-örökösökkel is, hogy milyen arányban legyen benne Szentkuthy. Ezzel nem csökkentem az ő munkájuk értékét, ők alaposan megszerkesztették az eredeti fordítását. Szerkesztőként elmondhatom, nem egyszer és nem kétszer volt dolgom olyan fordítással, amit át kellett írni, szerintem még jobban is, mint ők a Szentkuthyt, csak hát ők ezt nagyon tudatosan csinálták.

■ *Elmondom a nevüket. Gula Marianna, Kappanyos András, Kiss Gábor Zoltán, Szolláth Dávid.*

▼ Amikor Pór Judit a *Bovarynét* újrafordította, volt, akitől kikapott, hogy miért kellett Gyergyai után újrafordítani. Kevésbé kap ki Jancsó Júlia, aki Proustokat fordít újra Gyergyai után, Gyergyai pedig újrafordította Ambrus Zoltán után. Valóban, szokták mondani, és szeretem mondani: ötven év után valamiért, ki tudja, miért, most ne spekuláljunk, a prózafordítások elévülnek.

Én egyébként nem a *Zabhegyezőt* fordítottam újra, hanem a *The Catcher in the Rye* című Salinger-regényt. A *Zabhegyező* az első fordítás címe volt, a címe igazából sose tetszett, bár kamaszkoromban lelkesen üdvözöltem, amikor megjelent. A *Zabhegyező* cím a regény 22. fejezetének a szövegéből bontakozik ki, és ahhoz, hogy az első fordításnak *Zabhegyező* lehessen a címe, vicces módon erőszakot kellett tenni a szövegen, hogy ez egyáltalán kisüljön belőle. De ennél fontosabb, hogy valóban frapárs cím az, hogy *Zabhegyező*, nekem is sokszor így jön a nyelvemre. Arra is mindenki emlékszik, aki nek több évtizedes emléke mint olvasmányélmény az a fordítás, hogy jópofa szavak végre-valahára megjelentek az irodalomban, amit az utcán fiatalokként lépten-nyomon használtunk. Csak van, ami nem valósult meg, ami az eredetiben megvalósult: ugyanis fordulat következett be az amerikai vagy angol nyelvű irodalom történetében. Hogy az első egyikeként vezette be Salinger azt az újítást, hogy az élő nyelvből, az utca nyelvéből csinált irodalmat. És ez nyomokban sem érződik a magyar fordításban. De ez nem feltétlenül hiba. Nagyon sok hiba is van benne, az egyik figuráról azt mondják, hogy egy festő, a Greenwich Village-ben lakik, és akkor azt mondja, hogy falusi kislány, merthogy village. Meg flippereznek, de azt mondja, hogy rexeznek, mert a flippert Magyarországon a '60-as években nem ismerte senki. Volt olyan, hogy irodalom, van egy nyelv, amin az irodalomnak meg kell szólalnia. A fordulat leghama-

rabb a '70-es évek végén következett be a magyar irodalomban, ahogy mondani szokták, a Péterekkel, Nádas, Esterházy, Lengyel Péter, meg Hajnóczyt szokták még hozzávenni, de nyilván nem csak róluk van szó. A régi *Zabhegyezőben* ezek a fiúk, lányok magázzák egymást, és olyanokat mondanak, hogy *nos*. És aztán azt is mondják, hogy a tetű meg nem tudom, micsoda, de például kikapnak, hogy miért beszélnek csúnyán, pedig egyáltalán nem beszélnek csúnyán, egyetlen csúnya szó van a régi szövegben. Föl van írva egy graffiti, amitől maga a főszereplő is teljesen kikészül, a húgának az iskolájában a falra van írva, hogy fuck you. És a magyar fordításban, ha jól emlékszem, ki van pontozva. Nem is tudom, mi van kipontozva. Más kérdés, hogy nehéz lefordítani azt magyarra, hogy fuck you, annyira azért még mindig prűd volt az irodalmi szerkesztés. De nem bazdmegeznek az én

fordításomban sem. Alapvetően ezek a félbehagyott, elliptikus mondatok, ezek a mondattöredékek jellemzőek. A régi fordításban minden be van fejezve. Mert az irodalom nyelve az olyan. Úgyhogy ezért éreztem, és nem azért, amit nekem tulajdonítottak, olyan szándékokat, hogy a régi, '60-as, '50-es évekbeli szleng helyett én mostani szlenget akarok a szájukba adni, és hogy jövők én ehhez, már öreg vagyok, honnan tudjam. De nem a szlengről van szó, nem a szavakról van szó, hanem arról a nyelvről, ami nem az irodalom.

Tabéry Géza novellapályázat

A Partiumi Keresztény Egyetem Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Tanszéki Csoportja, valamint a Várad irodalmi és művészeti folyóirat 4. alkalommal hirdeti meg a Tabéry Géza novellapályázatot.

A novelláknak tematikusan Tabéry Géza valamelyik tetszőlegesen választott regényéhez kell kapcsolódniuk. Kiindulópont lehet a regény címe, alaptémája, egy mozzanata vagy a mű szimbolikus (képi) síkjának eleme(i). Ajánlott művek: *Vértorony*, *Szarvasbika*, *A csucsai kastély kisasszonya*, *A Frimont-palota*. A pályázati kiírásra pályakezdő és gyakorló szerzők egyaránt jelentkezhetnek. Pályázati felső korhatár: 30 év.

A pályázat célja, hogy értékelési, elbírálási és megjelenési lehetőséget teremtsen mindazoknak, akik szakmai megítélés alapján szeretnék alkotásaikat nyomtatott és elektronikus irodalmi periodikában is megjelentetni. A pályamunkákat szakértő zsűri értékeli. A zsűri döntése alapján a legjobb, minősítést elért novellák szerzői elismerő oklevelet, a legjobb pályamunkákat beküldő három szerző pedig pályadíjat és könyvcsomagot kap az alábbiak szerint:

A győztes pályamű 50 ezer forint, illetve ennek megfelelő lej + könyvcsomag; a második helyezett 30 ezer forint, illetve ennek megfelelő lej + könyvcsomag; a harmadik helyezett 20 ezer forint, illetve ennek megfelelő lej + könyvcsomag díjazásban részesül. A legjobbnak ítélt novellákat a *Várad* folyóirat publikálja. A pályázatra szerzőnként maximum két novella küldhető be. A novellák egyenként legfeljebb 10 gépelt oldal terjedelműek (mintegy 24 000 leütés, Times

New Roman betűtípus, 12-es betűméret, 1,5-es sortávolság, 2,5-es margó) lehetnek. A terjedelemhatárt túllépő szövegeket a zsűri nem veszi figyelembe. Nevezési díj nincs. Beküldési határidő: **2018. február 15.**

A pályamunkákhoz, kérjük, minden esetben mellékeljék a pályázó pontos elérhetőségét! A pályázatok beküldhetők villanypostán a taberypalyazat@gmail.com címre vagy postai úton a Várad szerkesztőségének címére: Revista culturală Várad 410068 Oradea, Piata 1 Decembrie nr. 12, judetul Bihor. A küldeményen kérjük feltüntetni: *Tabéry novellapályázat.*

A pályázat résztvevői a pályamunkák beküldésével felhasználási engedélyt adnak a meghirdetők részére egyéves időtartamra, ennek révén azok szerzői jogdíj nélkül, magyar nyelvterületen bármilyen formában megjelentethetik, közzétehetik a pályaműveket. A zsűri jogosult dönteni a díjak kiadásáról, esetlegesen összevonásáról vagy visszatartásáról is. Eredményhirdetés és díjátadás: 2018 áprilisában.